magazin istoric

ANUL VI Nr. 5 (62) MAI 1972

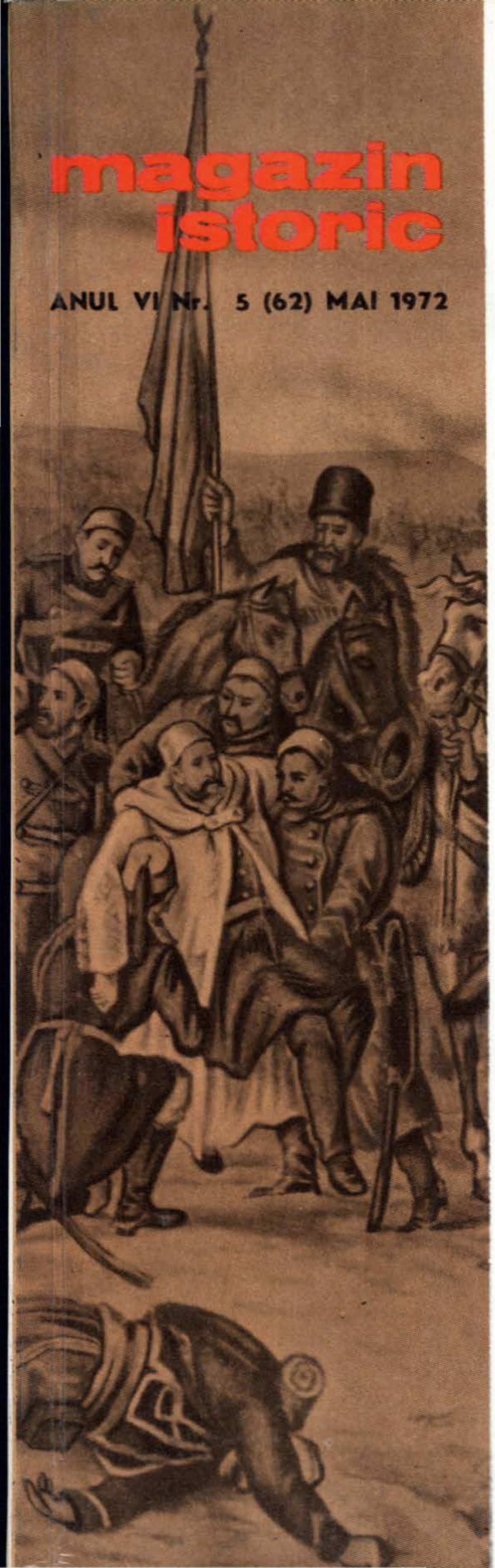

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VI – Nr. 5 (62)
mai 1972

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

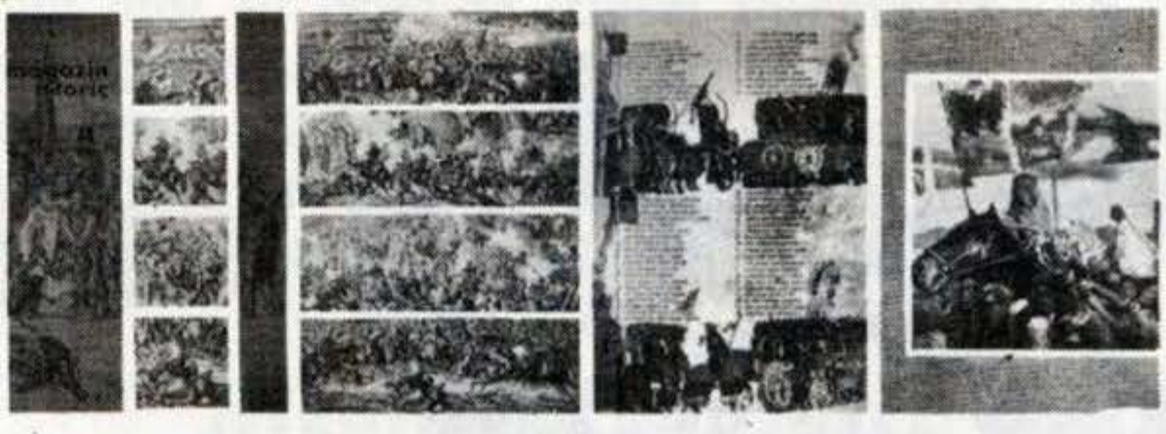

① ④ ② ③

① Momente memorabile ale luptelor purtate de ④ armata română în războiul pentru cucerirea independenţei de stat a României : capitularea lui Osman Paşa şi bătăliile de la Smîrdan, Rahova şi Griviţa — originalele se află în colecţia de stampe a Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România **(Generalul Al. Cernat : „...La ora 4 am intrat în Plevna“,** p. 4)

② Manuscris medieval consacrat expediţiilor lui Caesar **(Dramele din palatul Lochias,** p. 20)

③ Etienne în fruntea pelerinilor francezi, în viziunea, evident idealizată, a pictorului italian Bruno Faganello **(Neverosimila cruciadă a copiilor,** p. 44)

SUMAR

95 ANI DE LA PROCLAMAREA INDEPENDENŢEI DE STAT A ROMÂNIEI . **2**

• **1877 cum l-au văzut ei** • **Generalul Al. Cernat : „...La ora 4 am intrat în Plevna“** • **Acolo unde a luptat Peneş Curcanul :** DAN LĂZĂRESCU • **Preţul libertăţii : lacrimi şi sînge :** V. NICULAE

Prestigiul României pe arena internaţională **13**
La originile civilizaţiei tracice : EMIL MOSCALU **14**
Dramele din palatul Lochias : ELENA RĂDULESCU **20**
Petru I, înnoitorul : VIKTOR BUGANOV **26**
Prieteni şi colaboratori ai lui Petru I **26**
O zi din viaţa ţarului : AUGUST STRINDBERG **30**
Stema Moldovei : I. N. MĂNESCU **37**
Neverosimila cruciadă a copiilor : DOINA MOTAŞ **44**

27 ANI DE LA VICTORIA ASUPRA GERMANIEI FASCISTE **49**

• **Într-o duminică la Batovce :** MARIN MIHALACHE • **Un fiu care luptă departe :** ION NANIA • **Ardenii în flăcări :** RICHARD MCMILLAN • **Ultima zi de pace — ultima zi de război :** K. ROKOSSOVSKI

Sanctuarul de la Căscioarele : VLADIMIR DUMITRESCU **68**
Numărul şi istoria : V. LIVEANU **71**
Izvoade de lumină şi cuget ale strămoşilor : ALEXANDRU DUŢU . . . **76**
Patru limbi — un singur gînd : PETRU BUNTA **81**
Furtul celui mai celebru zîmbet din lume : H. DEMETRESCU **82**
Neobişnuita călătorie a fraţilor Bacheville : TITU GEORGESCU **89**
Culori în locul petelor albe : ŞTEFAN PASCU **92**
Românii şi Institutul Africii : VITALIE STÂNICĂ **93**

• **Concursul „Magazin istoric“** . . . **95** • **Cărţi sosite la redacţie** . . . **96** • **Poşta „Magazin istoric“** . . . **98**

1877 cum l-au văzut ei

GEORGE COŞBUC:

Înălţătoare de inimi şi dătătoare de fiori a fost pornirea sufletelor prin sate şi oraşe. Cînd a străbătut prin toate colţurile ţării vestea că noi ne gătim de război şi că ne-am rupt de turci, s-a cutremurat de bucurie toată suflarea românească. Grijile cîte le aduce războiul au venit mai tîrziu ; acum la început, nimeni nu sta să-şi facă socoteala greutăţilor ce aveau să ne împresoare, iar cînd ne-au împresurat, le-am biruit cu bărbăţie şi cu inima veselă.

Cei ce povestesc din văzute despre zilele acelea, spun că se răscolise ţara întreagă cum se răscoleşte frunzişul pădurilor cînd bate vîntul, şi-ţi venea să plîngi de înduioşare cînd vedeai atîta suflet în ţăranii noştri.

Nu era o bucurie copilărească, în felul bucuriilor care te cuprind fără veste şi după scurtă vreme te lasă iarăşi cum ai fost. Ţara întreagă îşi da seama destul de bine de drumul anevoios pe care voia să plece, măsura lungimea drumului şi primejdiile lui. Dar era hotărîtă să plece şi să se lupte cu greutăţile, bucurîndu-se că are prilejul să arate lumii cum ştie să se lupte.

Întreg neamul nostru a tresărit într-o pornire de mînie şi rîdea şi chiotia în mînia lui, căci vedea sosită ziua cînd îşi va răzbuna tot amarul adunat în suflet de vreo patru sute de ani.

Mai frumoasă dovadă nu se poate găsi în lumea asta decît purtarea dorobanţilor şi a călăraşilor în zilele de-atunci, dovadă de iubire de ţară a românilor şi de duhul vitejesc al lor.

VASILE ALECSANDRI:

Oamenii aceştia cari, după chiar mărturisirea celebrului corespondent al lui „Daily News", d. Farbes, au o vitejie îndărătnică şi sînt tot atît de valoroşi ca cele mai viteze regimente ale Angliei (mărturisire foarte importantă din partea unui englez), aceşti viteji curcani, zic, au dovedit că armata teritorială preţuia tot atît,*

---

* Armata teritorială asigura paza judeţelor şi era alcătuită din ostaşi ce efectuau serviciul militar o perioadă mai îndelungată, dar cu întreruperi, rămînînd între timp şi la vatră „cu schimbul". Această parte a oştirii era alcătuită din dorobanţi (infanterie) şi călăraşi (cavalerie).

„Cinstim pe toți acei care au stat în fruntea luptei împotriva asupririi străine, pentru neatîrnarea poporului, pentru formarea statului național român. Greul luptelor l-au dus întotdeauna masele largi populare ; lor le adresăm cea mai fierbinte recunoștință și ne plecăm cu smerenie în fața jertfelor grele pe care le-au dat în aceste lupte".

Nicolae Ceaușescu

Semicentenarul glorios al Partidului Comunist Român. Expunere la adunarea solemnă din Capitală, 7 mai 1971

dacă nu mai mult, ca armata permanentă, căci au fost totdeauna admirabili ca pornire, energie, calm și disciplină în mijlocul celor mai ucigătoare lupte. Ei au dovedit că poporul român avea curajul în stare latentă și că nu-i trebuie decît un prilej ca să se arate în toată puterea. A fost o revelație !*

Și apoi, ce răbdare demnă în mijlocul suferințelor. Ce stoicism antic în fața morții ! A ! dragul meu, ochii ți s-ar umple de lacrimi, dacă ți-aș povesti tot ce-am văzut mare și într-adevăr frumos la poporul acesta.

ALEXANDRU ODOBESCU:

*Armați mai toți cu puști de sistem KRYNKA**, recruții noștri care au venit în mare parte la război cu mintenele și sumanele lor țărănești, cutează a păși fără sfială sub bătaia cu mult mai lungă și mai sigură a țevilor MARTINI ***, mînuite de nizami **** ; fără de șovăire, fără de înspăimîntare, îndemînatici și inimoși ca și cînd ar fi vechi oșteni încercați, ei înaintează și se înapoiază în regulă, de pre semnalele date, și numai fiorul vărsat în trup de plumbul ucigaș silește pe cîte unul a-și părăsi cu durere datoriile sale ostășești.*

PARTENIE COSMA, deputat român în Parlamentul de la Budapesta: *Și cînd a bătut ora pentru eluptarea independenței patriei tot românul ca unul a sărit înaintea redutelor neexpugnabile ale celui mai cumplit și viteaz inamic, ce e drept însoțit de surîsul curios și compătimitor al Europei, dar în curînd s-au reîntors întîmpinați în calea lor de triumf, de admirare și stima Europei, pentru că au dovedit în mod eclatant, dinaintea lumii, că acolo jos, la Dunăre, există un popor harnic și tînăr, care-și cunoaște chemarea sa europeană și este în stare a și-o împlini, un popor a cărui alianță poate fi prețioasă pentru oricine.*

AUREL MUREȘANU: (din editorialul apărut în „Gazeta Transilvaniei", 31 dec., 1878):

Pe fruntea anului 1877 a fost scrisă [...] reînvierea vechii glorii române [...], rezbelul ruso-româno-turc va aduce roadele sale binefăcătoare și salvatorii. Niciodată sîngele care s-a vărsat pe cîmpiile nefericitei Bulgarii nu va purta înainte cauza despotismului ci din acest sînge nobil de viteaz va răsări libertatea și independența popoarelor [...].

MIHAIL KOGĂLNICEANU: *Noi trebuie să dovedim că sîntem națiune, trebuie să dovedim că avem conștiința misiunii noastre, trebuie să dovedim că sîntem în stare să facem și noi sacrificii pentru ca să păstrăm această țară și drepturile ei pentru copiii noștri și această misiune în momentele de față este încredințată fraților și fiilor noștri care mor la hotare.*

Așa trebuie să dovedim că dacă voim să fim națiune liberă și independentă nu este pentru ca să neliniștim pe vecinii noștri, nu este pentru ca să fim un popor de îngrijiri pentru dînșii ; ci din contră și încă mai mult ca pînă acum să arătăm că sîntem o națiune hotărîtă să ne ocupăm de noi, să ne ocupăm de națiunea noastră, să ne ocupăm de dezvoltarea ei, de dezvoltarea bunei stări morale și materiale, iar nicidecum ca să îngrijim, să neliniștim pe cineva.

---

* Aceasta era alcătuită din ostași în termen și avea un caracter operativ.

** Model de pușcă ghintuită, cu încărcare prin culată, fabricată în Boemia și aflată în dotarea armatelor austro-ungare și ruse pînă în ajunul anului 1870. Ulterior, armata rusă a fost dotată cu puști model *BERDAN*, de fabricație americană și de o calitate superioară.

*** Puștile *HENRI-MARTINI*, de fabricație franceză, erau superioare modelului *KRYNKA*, avînd bătaie, precizie, ritm de tragere mai mare și mecanismul mai solid. Au intrat în dotarea armatei turcești o dată cu reorganizarea acesteia, după 1869.

**** Infanteriști turci.

„...La ora 4 am intrat în Plevna“

Generalul Alexandru Cernat, ministru de Război şi comandant al armatei române în timpul războiului pentru cucerirea independenţei (1877-1878), a lăsat o bogată arhivă personală: corespondenţă cu diferite personalităţi din ţară şi străinătate, copii după ordine, rapoarte şi telegrame privind desfăşurarea operaţiilor militare şi mai ales însemnările sale despre campania din Bulgaria. Documentele redau atmosfera acelor zile de înalt patriotism, cînd întreg poporul român s-a ridicat la luptă pentru realizarea unui vis de veacuri: independenţa.

Prezentăm fragmente din însemnările generalului Cernat care reconstituie cîteva momente ale luptelor purtate de armatele române aliate cu cele ruse. Vorbeşte aşadar comandantul aflat în permanenţă în mijlocul ostaşilor români, pentru care el nutrea o mare admiraţie şi dragoste.

Astăzi documentele se află în Arhivele Statului din Bucureşti şi formează fondul general Alexandru Cernat. Ca de obicei în astfel de cazuri, în prezentarea textelor, am păstrat ortografia din originale; titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei.

M. Al. ŞTEFAN

La începutul lunei august, '877, fiind Ministru de Resbel, m-au însărcinat Principele Domnitor Carol ca să trec Dunărea şi să mă duc la cartierul Marelui Duce Nicolae, să mă înţeleg asupra trecerii armatei noastre [...] *.

Cînd lipseşte elementul surpriză

S-au ordonat facerea podului pe Dunăre, la Corabia, şi în ziua de 20 august, după ce s-au făcut serviciul divin, s-au dat cetire de către Ministrul de Resbel, generalul Cernat, căruia i se încredinţase şi comanda supremă a armatei române, fiind numit Principele Carol I comandant an şef al armatelor aliate din jurul Plevnei, înaltul ordin de zi dat de Principe şi după aceasta s-au început trecerea armatei peste pod, în Bulgaria, şi, 2 zile după trecerea Dunării, armata s-au aşezat în poziţiile următoare: prejurul Plevnei, Divizia 4 — comandant colonelul Al. Angelescu; în faţa redutelor inamice de la Griviţa, Divizia 2 — comandant colonelul Gh. Anghelescu; în faţa bateriilor de la Bucov, Divizia 3 — comandată de colonelul Cerkez, în rezervă, aşezată în cortu[illegible] pe cîmpia de lîngă satul Verbiţa, unde era aşezat şi Marele Cartier General al Statului Major român. Divizia de cavalerie compusă din Brigada Roşiori şi o Brigadă Călăraşi — sub comanda colonelului V. Creţianu — se unise cu cavaleria rusească şi se aşezase peste apa Vidului, spre a completa linia de înconjurare a Plevnei.

La 27 august s-au dat ordin Diviziei 4 să ia cu asalt o poziţie inamică care acoperea redutele Griviţa. La acest atac asista şi Împăratul Alexandru II, de la poziţiile de observaţie, unde în toate zilele venea, şi a lăudat foarte mult curajul şi bravura soldaţilor români [...]; în mai puţin de 15 minute aceste poziţii au fost ocupate de trupele noastre.

Cel întîi soldat român care au căzut în aceste lupte au fost sergentul Pastu, care au avut intestinele scoase de un obuz şi în momentul morţii s-au ridicat şi au strigat: „Înainte copii! Să trăiască România!" Tot la acest atac au fost rănit la mînă căpitan Morţun, cel întîiu rănit dintre ofiţeri.

Pentru ziua de 30 august — onomastica Împăratului — s-au decis a se da asalt Plevnei de [către] toate trupele din înconjurare. **

În ajunul acestei zile au fugit din Plevna un individ grec, care s-au prins la avanposturile noastre şi care m-au asigurat că Osman Paşa se aştepta a fi atacat a doua zi; ştiind că este aniversarea

---

* Vezi „Magazin istoric", nr. 1/1967, p. 9.

** Despre luptele de la Plevna, vezi şi „Magazin istoric", nr. 9/1967, pp. 54-56.

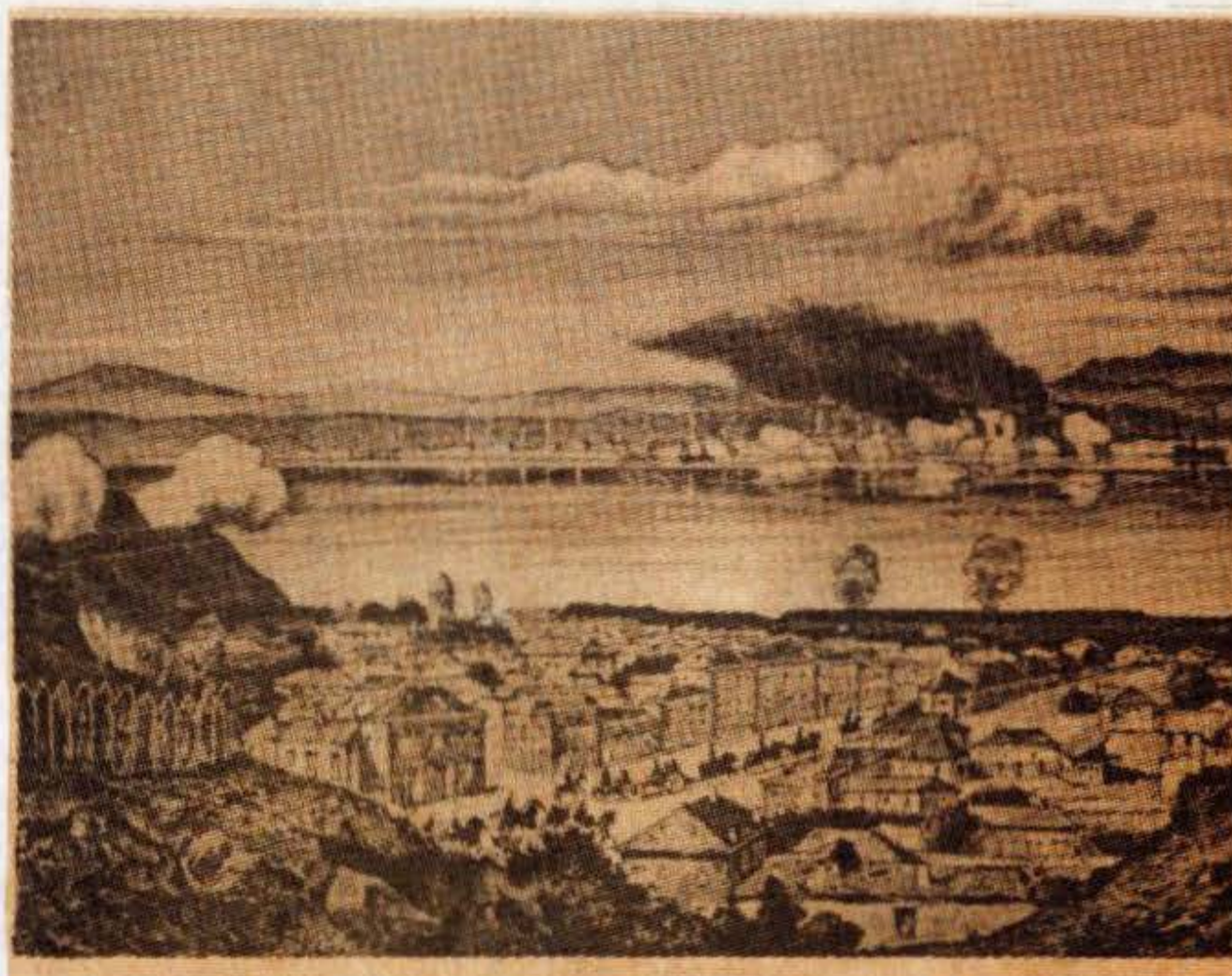

Artileria română de la Calafat răspunde bombardamentului inamic

Dorobanţi români ocupă o poziţie în jurul Plevnei

În ziua de 30 august la orele 15 a pornit atacul. (Vînători şi dorobanţi români iau cu asalt reduta Griviţa)

In timpul luptelor pentru ocuparea redutei Griviţa nr. 1, soldatul Grigore Ion capturează un steag inamic (Gravură publicată în ziarul „Războiul", din 21 oct. 1877)

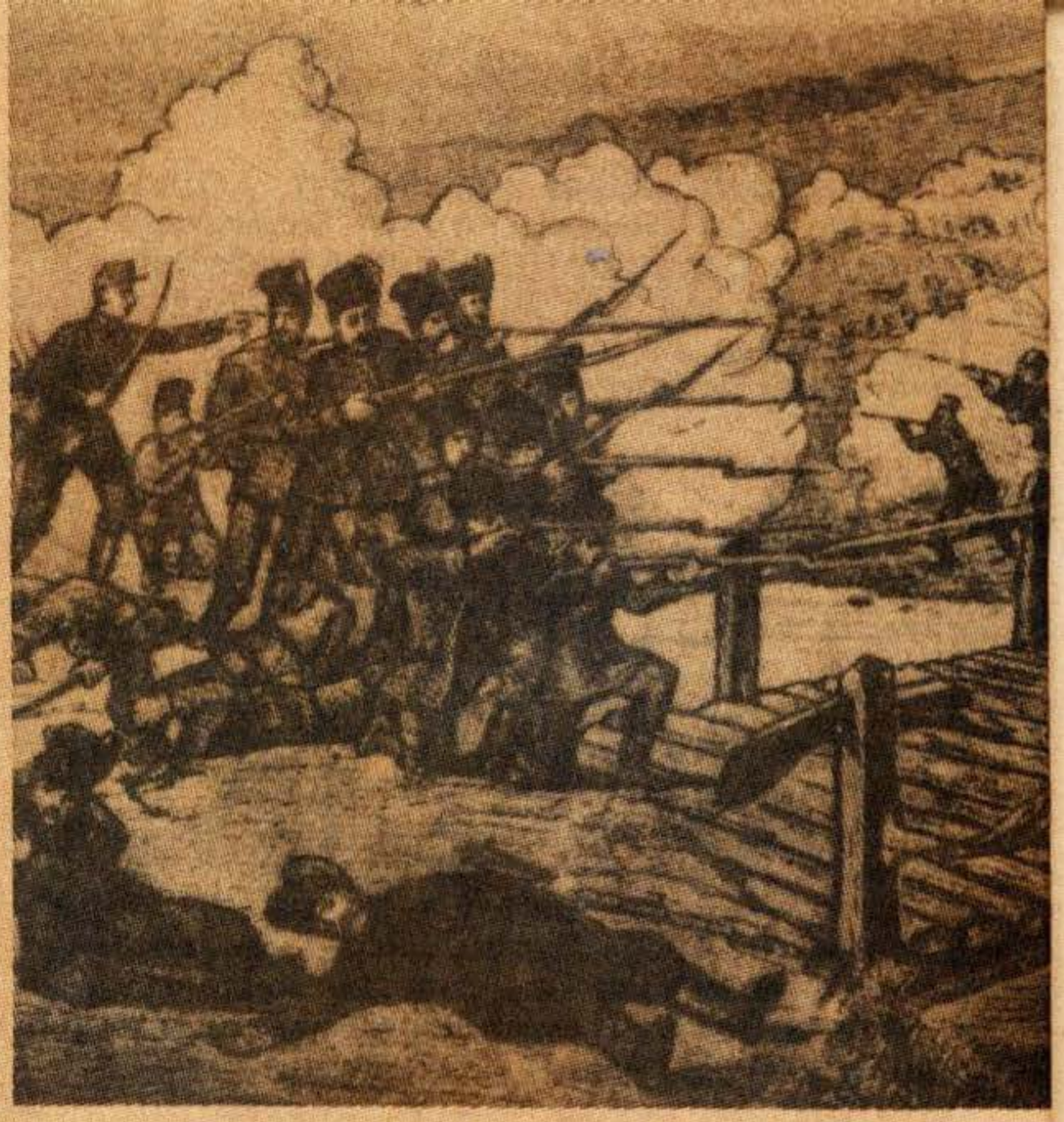

Cei 600 dorobanţi comandaţi de căpitanul Merieşescu apără eroic podul de peste rîul Ogost

Împăratului şi-au luat toate măsurile de apărare. În consecinţă, imediat m-am dus la Poradim, unde se afla cartierul Prinţului Carol şi acolo am găsit şi pe Marele Duce Nicolae, cărora le-am pus în cunoştinţă cele ce mi se comunicase de spionul grec şi la propunerea ce le-am făcut de a se amîna atacul pentru altă zi, cînd puteam surprinde pe Osman Paşa, Marele Duce mi-a răspuns că a doua zi trebuieşte a se face atacu, fiind aniversarea Împăratului tuturor ruşilor şi că toată armata imperială ori vrea să piară ori va lua Plevna.

În ordinu de atac se prevedea că la ora 1 din zi se începea atacul din ambele părţi. În ziua de 30, de la orele 11 dimineaţa, trupele generalului Scobelef au şi început lupta în contra forturilor de la Muntele Verde, neţinînd cont de dispoziţiile prescrise în ordin[ul] de bătaie, astfel că la orele 1, cînd numai [atunci cînd] trebuia să-şi înceapă acţiunea, deja armata rusească era bătută şi respinsă, astfel, cînd au intrat în lupte armate[le] române nu mai puteau fi susţinute şi ajutate de armate imperiale, care pierdeau în cîteva ore 18 000 oameni, morţi şi răniţi. Armata română au dat atacu asupra redutei Griviţa, unde au pierdut 2 800 oameni, morţi şi răniţi din Diviziile 2 şi 4. La recunoaşterea ce se făcuse cu două zile înainte de lupte nu se văzuse decît o singură mare redută, pe cînd în realitate erau 2 redute, ceea ce au cauzat pierderile de mai sus, fără de nici un rezultat. Atuncea am dat ordin de încetarea luptei.

Toată ziua am avut o ploaie măruntă care ne-au udat pînă la cămaşă. Seara, tocmai pe la 8 ore, trupele din Divizia 4 simţind că turcii încep a se retrage din reduta nr. 1 Griviţa au intrat şi au ocupat-o fără multă rezistenţă, unde s-au luat şi un steag de la inamic. În zadar a doua zi şi mai tîrziu s-au încercat turcii a o relua, căci întotdeauna au fost respinşi.

Curajul sincerităţii

La 6 septembrie s-au dat asalt asupra redutei nr. 2 Griviţa de către armate române şi n-au reuşit. După aceasta s-au început a se face poziţiile de apropiere în contra acestei redute şi a se mina.

La 9 septembrie s-au ţinut un consiliu de resbel la Raveniţa, în apropiere de Muntele Verde, sub preşedinţia Împăratului Alexandru II, la care consiliu erau convocaţi toţi generalii comandanţi de corpuri de armate şi Marele Duce Nicolae; din partea armatei române, Principele Carol şi generalul Cernat. În acest consiliu mai mulţi generali ruşi au exprimat opinia, fiindcă armata imperială au suferit mari pierderi şi au rămas în număr foarte mic, să se ridice asediul Plevnei, să se retragă toată armata imperială în România, unde va sta şi se va reorganiza toată iarna şi la primăvară se va continua din nou resbelul cu forţe mai mari.

M. S. Împăratul mi-a făcut onoarea a mă întreba ce număr de oameni am

Asaltul românilor împotriva Opanezului (După N. Grigorescu)

pierdut pînă în acea zi şi ce efectiv ne-au mai rămas şi care îmi este opinia în privinţa propunerii de ridicare a asediului, la care am răspuns că pierderile în morţi, răniţi şi bolnavi se ridică la 4 000 oameni şi avem prezenţi sub arme 39 600, prezentînd şi situaţia acestui efectiv. Mi-au răspuns că foarte puţini oameni am pierdut în comparaţie cu pierderile armatei imperiale. I-am răspuns că România nu mai are alte rezerve şi aceasta este toată forţa ei [...] ; şefii armatei, după Constituţiune, sînt responsabili înaintea Camerelor de toate pierderile oamenilor fără rezultat şi că, prin urmare, sînt datori a fi mai circumspecţi şi mai prudenţi.

În privinţa ridicării asediului, am zis : rog pe d-nii generali, cari au emis această părere, să mă ierte dacă nu o pot împărtăşi, căci am ferma convincţie că dacă se va ridica fortificaţii şi din partea armatei imperiale, cum s-au făcut despre partea armatei române, am putea în toată siguranţa aştepta sosirea Gardei imperiale, care şi plecase din Petersburg, şi astfel vom ţine asediu pînă ce Osman Paşa, constrîns de foame, se va preda. Apoi, care va fi opinia publică, în Europa, cînd se va afla că armata imperială, fără să fie învinsă, se retrage pentru 6 luni în România spre a se reorganiza şi a începe în anul viitor resbelul din nou ? [...]

Atunci Împăratul se scoală în picioare şi bate cu pumnul în masă, zicînd :

— Ori Plevna va fi luată, ori oasele mele vor rămîne aicea.

Şi, întorcîndu-se către mine, îmi mulţumeşte pentru corajul şi francheţea cu care mi-am exprimat opinia.

La 17 septembrie s-au stricat timpul ; au dat o lapoviţă cu zăpadă şi frig, încît în această noapte au degerat picioarele la mai bine de 60 soldaţi, din cei care şedeau în tranşee, şi tot în acest timp, din cauza marii furtuni, s-au rupt şi podu de pe Dunăre ce se afla între Turnu Măgurele şi Nicopole, din care cauză nu putea să ne mai trimită proviziuni din ţară, şi pînă la repararea podului am suferit mare lipsă de pîine şi furaje la cai [...]

Principele Carol se joacă de-a soldaţii...

În această lună au sosit generalul Todleben *, care să rămînă adjutantul Prinţului nostru, în locul generalului Zotov. Acesta, după ce au inspectat toate poziţiunile din jurul Plevnei ocupate de trupele aliate, au venit la Cartierul meu şi cele întîi cuvinte ce mi-au adresat, au fost următoarele :

— Am vizitat toate poziţiunile din jurul Plevnei [...], am văzut fortificaţiile dv. aşa de bine aşezate şi lucrate [...] ; pe toate liniile ocupate de armata română sînt drumurile regulate, podurile reparate, indicatorii în toate părţile şi linii telegrafice asemenea [...].

---

* La Sevastopol, generalul Todleben organizase rezistenţa eroică, timp de 11 luni (sept. 1854-aug. 1855), a garnizoanei ruseşti în timpul războiului Crimeii ; el a primit misiunea de a asedia Plevna — n.a.

Au stat 24 ore la Cartieru Român, în care timp ne-am înţeles cum trebuie. S-au trimis cea mai mare parte din armate[le] aliate în cel mai scurt timp la locul unde inamicul ar vroi să străbată linia de înconjurare şi după cîteva zile am făcut şi repetiţiile cu trupele, şi, la ora fixată, ne-am aflat toţi la locul indicat de generalul Todleben, care ne-au mulţumit foarte mult pentru precizia şi regularitatea la care s-au execut[at] acest ordin.

La 4 octombrie, contra opiniei mele, s-au aprobat de Domnitorul ca Divizia 4, după insistenţele comandantului ei, să încerce a ataca şi lua reduta Griviţa nr. 2. Această încercare n-au reuşit şi s-au pierdut, în morţi şi răniţi, 1 367 oameni, ceea ce au făcut a se supăra Domnitoru de au ordonat luarea comandei colonelului Al. Angelescu, comandantul acestei divizii şi a-l înlocui prin generalu Racovitză, ce se afla în disponibilitate, şi a scoate din poziţia ce ocupa la Griviţa această divizie şi a se ramplasa la Divizia 3 — comandant colonel Cerkez. *

Spre finele lunii octombrie au sosit şi Garda imperială şi, spre a închide cu desăvîrşire pe Osman Paşa în Plevna, s-au luat dispoziţii de a se ataca Gorni-Dubnik de către trupele din Garda imperială, sub comanda generalului Gurco, şi Dolni-Dubnik de trupele imperiale şi române. În aceeaşi zi, pentru a ţine pe Osman Paşa cu toate trupele sale în Plevna, s-au făcut o demonstraţie din partea întregei armate române în contra întăririlor de la Bucov, ceea ce au înlesnit luarea poziţiilor de la Gorni-Dubnik şi Dolni-Dubnik ; din prima, cu 2 redute inamice, făcute 7 tabere (batalioane) şi 3 paşi [paşale] prizonieri.

...şi ţarul Alexandru II scapă cu viaţă

Tot în această lună s-a inspectat Divizia 3 — colonel Cerkez — de către

Generalul rus E. J. Todleben

M. S. Împăratul Alexandru II. După ce-au primit defilarea acestei trupe au vizitat şi ambulanţa română, de lîngă Griviţa. În urmă au exprimat dorinţa de a vizita reduta numită Alexandru, ce era aşezată în faţa intrărilor de la Bucov. Aicea intrînd, i-au plăcut prea mult panorama ce se desfăşura asupra tuturor poziţiilor inamice. Observînd eu că la o baterie inamică se pregătea să-nceapă focul, am rugat pe M. S. Împăratul de au părăsit reduta şi imediat ce au plecat au venit trei obuze de la inamic şi au lovit tocmai la locul ce ocupase Împăratul şi tot statul major, omorînd şi rănind 15 soldaţi [...].

În ajunul zilei de 28 noiembrie s-au simţit de la avanposturile române o mare mişcare în avanposturile inamice, ceea ce m-au făcut a da ordin ca armata română să fie gata din tot momentul de a ocupa poziţiile ce vor fi părăsite de inamic. Osman Paşa, în ziua de 28 noiembrie, s-au încercat a ieşi cu toate trupele sale spre a sparge linia de conjurare în direcţia Trestenik şi şoseaua Sofia. Au spart 2 linii, luase 2 redute ruseşti şi 6 tunuri, distrugînd cu desăvîrşire Divizia 3 de grenadieri. Dar venind rezervele armatelor aliate, l-au oprit a mai avansa, forţîndu-l a se retrage spre podul de piatră de la Vid. În acest timp Brigadele Borănescu şi Sachelarie au luat 3 redute de la Opanesu, luînd 6 tunuri şi 4 700 prizonieri. Divizia 2, pe măsură ce turcii părăseau poziţiile lor, se ocupau de trupele acestei divizii. Avanposturile române au ocupat mai toate poziţiile întărite inamice, încă de la ora 7-8 dimineaţa ; la

---

* Referitor la acest episod, consulul englez la Bucureşti avea să noteze într-un raport expediat la 23 octombrie 1877 :

„S-a relatat că atacul a fost întreprins de Principele Carol [...] Principele Carol a putut acţiona după plac şi rezultatul a fost o groaznică şi inutilă pierdere de vieţi.

Conservatorii încearcă să îndrepte blamul asupra comandantului, colonelul Anghelescu, un «roşu» [liberal — n.a.], în timp ce radicalii consideră dezastrul ca o «faptă nebunească a Principelui».

Aceasta din urmă mi se pare cea mai potrivită explicaţie, întrucît acum cîteva zile Principesa mi-a spus că a primit o telegramă de la Principe cu privire la faptul că «el trebuie să fie gata de atac în timp de 2-3 zile».

Dezaprobarea faţă de Principe şi guvern pentru această nouă pierdere de vieţi româneşti este foarte mare, dar Camera nefiind în sesiune, exprimarea opiniei publice îşi poate găsi locul doar în ziare, faţă de care Principele şi consilierii săi sînt la fel de indiferenţi".

(Arhivele Statului din Bucureşti, Colecţia microfilme Anglia, Rola 106 — Foreign Office 78/Dosar 2610, filele 175-176 ; document comunicat de S. Racoviceanu.)

ora 10 s-au ocupat Plevna de Regimentul 4 de linie.

După cererea unor deputaţi [soli] bulgari, la ora 12, Osman Paşa, văzîndu-se înconjurat din toate părţile într-un spaţiu foarte mic şi-n imposibilitatea de a se mai apăra, fiind şi rănit la un picior, au fost nevoit a depune armele şi a se preda prizonieru în mîinile românilor, fără de nici o condiţie, dinpreună cu 7 paşi, 40-50 mii soldaţi, toate bagajele, toate tunurile, în număr de 51. La ora 1 din zi totul era terminat.

La ora 2, pe cînd mă-ntorceam de la atacu Opanesului, cu tot statul major, care în această zi au fost foarte mult expus focurilor inamice, în dreptul redutei Craiova am întîmpinat pe M. S. Domnitoru, ce venea de la Poradim în trăsură şi care era transportat de bucurie despre această mare victorie. Am pus de au defilat pe dinaintea sa toţi prizonierii făcuţi la Opanesu, în număr de 8 000.

La ora 3 am încălecat şi la ora 4 am intrat în Plevna, unde totul era în mîinile armatei române [...].

„...Acolo unde patria mă cheamă"

Gheorghe I. Negoiţescu — semnatarul scrisorii din care reproducem cîteva fragmente — este unul din sutele de tineri care au cerut să fie înrolaţi ca voluntari în armata română spre a lupta pe front pentru cucerirea independenţei patriei. Felul în care tînărul de 20 anj îşi motivează hotărîrea ne demonstrează încă o dată că în ceasurile hotărîtoare pentru destinele ţării, fiii săi au ştiut să-şi facă datoria.

Domniei Sale, Domnului Ministru de Rezbellu, la Bucureşti

DOMNULE MINISTRU !

Subsemnatul june, orfan, în etate de ani 20, vine cu tot respectul cuvenit Domniei-Voastre [...] rugîndu-vă ca să binevoiţi a îndeplini ale sale juste cereri şi care sînt bazate pe următoarele considerente, adică [...] :

Avînd în vedere căldurosul apel ce face Patria către toţi fiii săi, spre a-i veni în ajutoriu şi a o salva de ameninţarea inamicului secular care o ameninţă spre a o absorbi cu grozăviile sale rapace ;

Considerînd că subsemnatul nu poate face alt sacrificiu Patriei sale, decît viaţa sa ;

O mai repet încă o dată, că nu am şi nu pot face alt sacrificiu Patriei decît numai viaţa, unica care o voi pune cu plăcere pentru salvarea Patriei mele, căci sînt un june orfan nevoiaş, fără părinţi încă de la etatea de 14 ani, ceea ce e bine constatat că nu am alte sacrificii decît singurul lucru ce am mai scump pe lume, viaţa ;

Considerînd că punerea vieţii în pericol şi chiar sacrificarea ei este cel mai mare şi cel mai sublim sacrificiu ce poate aduce un cetăţean Patriei sale sau un fiu mamei sale ;

În baza acestor considerente şi în puterea Dreptului ce ne acordă legile Ţării,

M-AM DECIS

A vă ruga respectos, Domnule Ministru, să binevoiţi a mă introduce ca voluntar într-un corp de armată a României ce vi-l voi designa şi a-mi trimite ordinul de marş, spre a mă duce acolo unde Patria mă cheamă [...]

Actul de botez, dacă mi se va cere, nu-l am şi nu-l poci avea, căci nu am mijloace pecuniare să mă duc în judeţul meu spre a-l scoate sau găsi, căci sînt născut în jud. Gorj şi astăzi mă aflu în jud. Prahova, orăşelul Văleni de Munte, dar vă voi prezenta acte valabile şi probe palpabile de bună conduită şi de născut român.

Vă rog, Domnule Ministru !, ca ordinul să fie trimis la Subprefectura plaiului Teleajen, prin Prefectura jud. Prahova, sau în particular, pe adresa : Gheorghe Negoiţescu, la D. Aristide Drăgulescu, Văleni de Munte [...]

Aştept cu nerăbdare ord[inul] de marş. Sînt şi voi fi în toată viaţa mea, cu o înaltă veneraţiune şi cu cel mai sincer devotament, al Domniei Voastre supus serv.,

Gheorghe I. Negoiţescu

1877, mai 14
Văleni de Munte.

Acolo unde a luptat Peneș Curcanul

Itinerar istoric bulgar

DAN LĂZĂRESCU

Am ajuns la Plevna după un drum lung prin aproape toată Bulgaria, drum pe care nu o dată am intîlnit vestigii — păstrate cu grijă — ale relațiilor și, mai ales, ale luptelor duse de veacuri de cele două popoare, de la nordul și sudul Dunării, împotriva unor asupritori comuni.

Pe acest itinerar încărcat de istorie, reveneam la Plevna după 12 ani. Regăseam un oraș ce a dobîndit din plin atribute și frumusețI noi, conferite de socialism. Ceva, totuși, rămăsese neschimbat — și va rămîne așa peste veacuri : aureola locurilor legate de războiul de la 1877-1878, care pentru vecinii noștri din sudul Dunării, ca și pentru noi, poartă semnificații ce depășesc simplul eveniment istoric.

Un prim popas la Griviția — sat aflat în imediata apropiere a Plevnei. Aici, faptele consemnate în marea carte a istoriei prind viață, derulîndu-se pe fundalul unui decor real, din care aștepți să răsară personaje cu nume ce astăzi poartă iz de legendă : Valter Mărăcineanu, Gheorghe Șonțu, Grigore Ion sau Constantin Țurcanu — cel pe care cei mai mulți îl știu după porecla schimbată de Alecsandri în renume : Peneș Curcanul.

Pe locul unde s-a aflat tabăra românească se înalță — flancat de tunuri rămase parcă așa cum le-au lăsat, istoviți, bravii tunari care au tras asupra redutelor otomane — un mic obelisc ridicat de țara noastră imediat după eliberarea Bulgariei. Este primul monument înălțat aici și poartă o placă pe care stă scris : „Cine luptă vitejește neperitor i remâne numele".

Locul unde a curs atîta sînge românesc e străjuit acum și de un impresionant mausoleu. Construit în stilul bisericilor bizantine, el a fost ridicat de statul român între 1892-1897 și inaugurat în 1902, cînd s-a împlinit un sfert de veac de la războiul pentru independență. În interior, înconjurat de ziduri acoperite cu picturi tradiționale, mormîntul comun — acoperit cu plăci de marmură albă — a strîns laolaltă sute și sute de oseminte ale soldaților și ofițerilor veniți de pe plaiurile Moldovei, de pe malul Oltului, din Bărăgan,

Monument închinat victoriei de la Rahova

chiar și din Transilvania, ca să cimenteze cu sîngele lor independența țării. Pe un perete, arborate ca pe pieptul unui bătrîn ostaș, sînt expuse ordinul românesc „Tudor Vladimirescu" clasa I și ordinul bulgar „Kiril și Metodiu" clasa I, cu care a fost distins întregul complex memorial.

Tot aici, pe strada Podporucik (sublocotenent) Nicolae Nancovici (la Griviția, ca și la Plevna, am văzut multe străzi purtînd numele unor eroi români) se află muzeul care evocă evenimentele de acum 95 ani. Cele două săli sînt pline de mărturii emoționante ale acelor zile de glorie și vitejie : steaguri ale regimentelor de dorobanți, tablouri de Grigorescu și Szathmary, picturi și desene făcute de alți martori oculari. Sînt aici și potretele generalului medic Carol Davila (a condus spitalul militar ce s-a aflat tot prin aceste locuri) și ale multor altor eroi legendari, iar alături de ele — chipul lui Iordan Lulcev, un bulgar voluntar în armata română, îmbrăcat în uniformă de dorobanț, precum și cel al translatorului Mladen Pavlov, care a învățat românește pe cînd se afla pe meleagurile noastre ca membru al grupului de revoluționari al lui Hristo Botev. După ce ai văzut toate acestea, te oprești în sfîrșit îndelung, înfiorat de emoție, în fața unor vitrine în care se găsesc doar cîțiva nasturi de uniformă, cartușe, schije și alte obiecte ce aduc — de pe locul redutelor unde au fost culese — un plus de autenticitate.

Mausoleul, ca și micul muzeu, se află într-un parc ce s-a așternut peste cîmpul bătăliilor. Și parcul acesta are o mică istorie a lui : a fost amenajat în 1957 de către brigăzile tinerilor români și bulgari care, muncind cot la cot, au ținut să cinstească astfel memoria străbunilor. Tot atunci a mai fost ridicat și un alt impresionant ansamblu, compus dintr-un monument de marmură, străjuit de două coloane și înconjurat de arbori și flori. Pe acest monument se află efigiile în bronz a șase dintre eroii de la Griviția, trei români și trei ruși : căpitanul Mărăcineanu, maiorul Șonțu, soldatul Melinte și coloneii Slitenberg, Stepanov și Rozenbom.

În centrul parcului, printre straturile de flori și arbuști, cresc doi brazi tineri. Au fost sădiți în ziua de 15 septembrie 1967 de tovarășii Nicolae Ceaușescu și Ion Gheorghe Maurer, în timpul vizitei făcute de delegația de partid și de stat a țării noastre în Bulgaria.

...Bătălia de la Griviția a fost un episod dintre cele mai eroice și mai zguduitoare în luptele pentru Plevna. Dar asaltul de la 30 august 1877 a dovedit că Osman Pașa nu putea fi învins decît prin încercuire și asediu, pînă la capitulare. Pentru ca turcilor fortificați în orașul Plevna să li se taie orice legătură cu restul armatei, trebuiau izolați de Vidin (unde se afla o altă grupare otomană) ; era, de asemenea, necesar să se cucerească fortificațiile din localitatea Rahova (Orehovo). Acest lucru s-a realizat la 9 (21) noiembrie. „Izbînda de la Rahova aparține întreagă armatelor române", afirma ulterior marele duce Nicolae într-o scrisoare adresată comandantului armatei noastre, în care elogia „vitejia și solidele calități militare ale oștirii românești".

Întreaga bătălie de la Plevna — care a constituit momentul culminant și decisiv al războiului de la 1877-1878 — este evocată de cîteva muzee și case memoriale aflate neschimbate de decenii în acest oraș.

Aici se mai păstrează intactă casa negustorului Ivan Vațov — probabil una din cele mai arătoase din Plevna de acum nouă decenii și jumătate. Grădina din jurul clădirii este înconjurată de un gard făurit numai din țevi de tun, din țevi de armă, cu baioneta în vîrf și din obuze — toate originale, aparținînd armatelor ce au luptat pe fronturile de la Plevna.

Casa propriu-zisă e alcătuită din cîteva încăperi, care au fost transformate în Muzeul „Eliberarea Plevnei". Cele mai impresionante rămîn obiectele originale expuse aici : arme și decorații, uniforme ale ostașilor ruși, un aparat de telegraf, diverse obiecte culese prin locurile unde a trecut iureșul războiului, steaguri și arme turcești capturate... Într-o vitrină — o goarnă, care a aparținut unui ostaș român. În alt loc — o uniformă pe care o recunoaștem după tablourile de epocă ; veston bleumarin, pantaloni albi, cizme negre, căciulă cu pană, mănuși de ață albe, centură cu cartușieră, guler și epoleți albaștri. Este uniforma ostașilor vestitului Regimentul 13 dorobanți. Iată și un ziar românesc, îngălbenit de vreme — un exemplar din „Suplement Estraordinar la CURIERUL — Iași, 1877, noemvre 28" care anunță cu litere grase : „Plevna a căzut. Osman Pașa s-a predat cu întreaga sa armată".

Iar alături e încăperea în care Osman Pașa a intrat cu capul plecat...

Nu departe de acest muzeu, chiar în centrul Plevnei, printre crestele brazilor și plopilor, concurînd în înălțime cu noile blocuri, se ridică cupola semeață a „Mausoleului eroilor ruși și români", construit prin contribuția întregului popor bulgar. Zidurile exterioare ale mausoleului păstrează pentru eternitate, turnate în metal, numele unităților rusești și românești și ale comandanților lor, care au contribuit la victoria din 1877.

Sînt doar cîteva din cele 140 monumente, muzee, obeliscuri, mausolee — aflate în oraș sau în preajma lui — care omagiază memoria eroilor de la Plevna. E nu numai o amintire a trecutului glorios, ci și un simbol încărcat de semnificații al prieteniei dintre popoarele noastre, care a căpătat un conținut nou în anii construcției socialismului.

Socialiștii români și războiul de independență

Preţul libertăţii: lacrimi şi sînge

V. NICULAE

Continuatoare pe o treaptă superioară a tradiţiilor revoluţionare paşoptiste, cercurile socialiste s-au manifestat ca susţinătoare active ale luptei pentru cucerirea neatîrnării ţării, ca purtătoare ale idealurilor patriotice ale poporului muncitor. Această atitudine era izvorîtă din convingerea fermă că independenţa de stat a României constituia o condiţie esenţială a propăşirii naţionale a poporului român şi o bază pentru continua dezvoltare a mişcării socialiste în ţara noastră. Sintetizînd poziţia socialiştilor faţă de războiul de independenţă, ataşamentul sincer faţă de acest ideal secular al românilor, gazeta „Socialistul", organul de presă al Cercului socialist din Bucureşti, scria în primul său număr din 26 mai 1877 : *„Azi însă e timpul cînd românii, în avîntul şi entuziasmul suvenirilor trecute, iau arma pentru a-şi apăra independenţa".*

După proclamarea, la 9 mai 1877, a independenţei de stat a României şi începutul războiului de eliberare împotriva Imperiului otoman, unii membri ai cercurilor socialiste, în special tineri medici şi studenţi medicinişti, s-au înrolat voluntar pentru a servi în spitalele militare, punîndu-şi astfel cunoştinţele şi entuziasmul

SOCIALISTUL

ZIAR BI-HEBDOMADAR

Bucuresci, 25 Maiu

tinereţii în slujba nobilei cauze a cuceririi neatîrnării ţării. Dintre aceştia, în mod deosebit s-a distins „grupul celor 14", din care făceau parte socialiştii C. Stăuceanu şi Al. Spiroiu şi din rîndurile căruia P. Lăzărescu, I. Corvin şi alţi tineri au căzut pe cîmpul de luptă.

În primele rînduri ale socialiştilor, cu vie activitate în această perioadă, s-a situat Nicolae Zubcu Codreanu, despre care revista noastră a mai scris în trecut. * Unul dintre pionierii mişcării socialiste din ţara noastră, el a participat direct, în calitate de medic, la evenimentele războiului. La 2 mai 1877, N. Codreanu expedia de la Puieşti, unde funcţiona ca medic de plasă, o scrisoare către prietenul de idei dr. C. I. Istrati (pe atunci preşedinte al Societăţii studenţilor în medicină, el însuşi participant, ca voluntar, la război) prin care îşi exprima dorinţa de a se înrola în serviciul ambulanţelor Crucii Roşii. Cu acel prilej Codreanu făcea o serie de aprecieri asupra războiului din care reieşea poziţia militantului socialist faţă de năzuinţa românilor spre independenţă. *„Ţara noastră* — scria Nicolae Codreanu — *este în rezbel cu unul din mulţii săi inamici, cu Turcia, aceasta este ideea care stă neclintit în capetele tuturor, chiar şi pe aicea, prin Puieşti, aceasta este ideea care pune pe gînduri despre datorii către ţară ce trebuiesc acuma îndeplinite [...] M-am gîndit şi eu neapărat despre ceea ce trebuie eu să fac în împrejurările de faţă ale ţării noastre, prin ce chip să mă arăt că sînt un vrednic fiu al naţiunii române şi m-am hotărît ca în împrejurările de faţă să părăsesc pentru cîtva timp serviciul de medic de plasă, să mă duc acolo unde arma inamicului României zdrobeşte vieţi tinere şi forte ale conaţionalilor mei, unde se varsă pentru o cauză sfîntă sîngele românesc: m-am hotărît a intra în armată ca medic".*

În încheierea scrisorii, N. Codreanu, pătruns de însemnătatea momentului istoric şi convins de justeţea războiului purtat de poporul român, sublinia : *„Liber-*

(Continuare în p. 25)

* Vezi de ex. „Magazin istoric", nr. 5/1969, pp. 76-81.

Prestigiul României pe arena internațională

Un nou volum, conținînd texte din opera tovarășului Nicolae Ceaușescu, a apărut recent la Milano, în *Edizioni del Calendario*. Intitulat *Scritti scelti (Scrieri alese)*, volumul înfățișează publicului italian cuvîntări și articole ale secretarului general al Partidului Comunist Român, președintele Consiliului de Stat al României, publicate în anul 1971. *Scrierile alese* continuă astfel răspîndirea lucrărilor tovarășului Nicolae Ceaușescu în rîndurile cititorilor italieni, inițiată încă anul trecut de aceeași editură milaneză, care a prezentat o serie de articole și discursuri din anii 1965-1970, înmănuncheate în volumul : *Ceaușescu : La Romania sulla vie verso il socialismo e nella lotta contro l'imperialismo (Nicolae Ceaușescu : România pe drumul construirii socialismului și al luptei împotriva imperialismului)* *.

Remarcînd atenția pe care Partidul Comunist Român, în frunte cu secretarul său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, o acordă activității ideologice, criticul literar marxist, profesorul universitar Carlo Salinari subliniază în prefața sa la acest al doilea volum :

„În momentul în care tuturor categoriilor de oameni ai muncii și tuturor structurilor sociale ale țării li s-a cerut un efort decisiv pentru a asigura dezvoltarea armonioasă și multilaterală a societății românești, a apărut necesară întărirea rolului conducător al partidului comunist, care este în același timp elementul dinamic, conducătorul și chezășia acestui efort.

De aici apelul permanent al secretarului general, Nicolae Ceaușescu, pentru îmbunătățirea și aprofundarea muncii ideologice, care reprezintă una dintre condițiile preliminare ale elaborării și transpunerii în viață a justei linii politice generale a partidului și a statului. Munca ideologică, și aceasta este o temă des întîlnită în scrierile și în discursurile președintelui român, nu poate fi însă concepută ca desprinsă de activitatea practică, de viață. Condițiile lumii moderne impun o tot mai strînsă unire a teoriei cu practica [...]. De aceea, pentru toate domeniile de activitate, de la producție la administrație, de la școală la cercetarea științifică, de la munca teoretică la cea politică, Nicolae Ceaușescu arată necesitatea unei strînse legături dintre teorie și practică, aceasta fiind singura cale care poate permite desăvîrșirea construirii socialismului și începutul construirii comunismului [...].

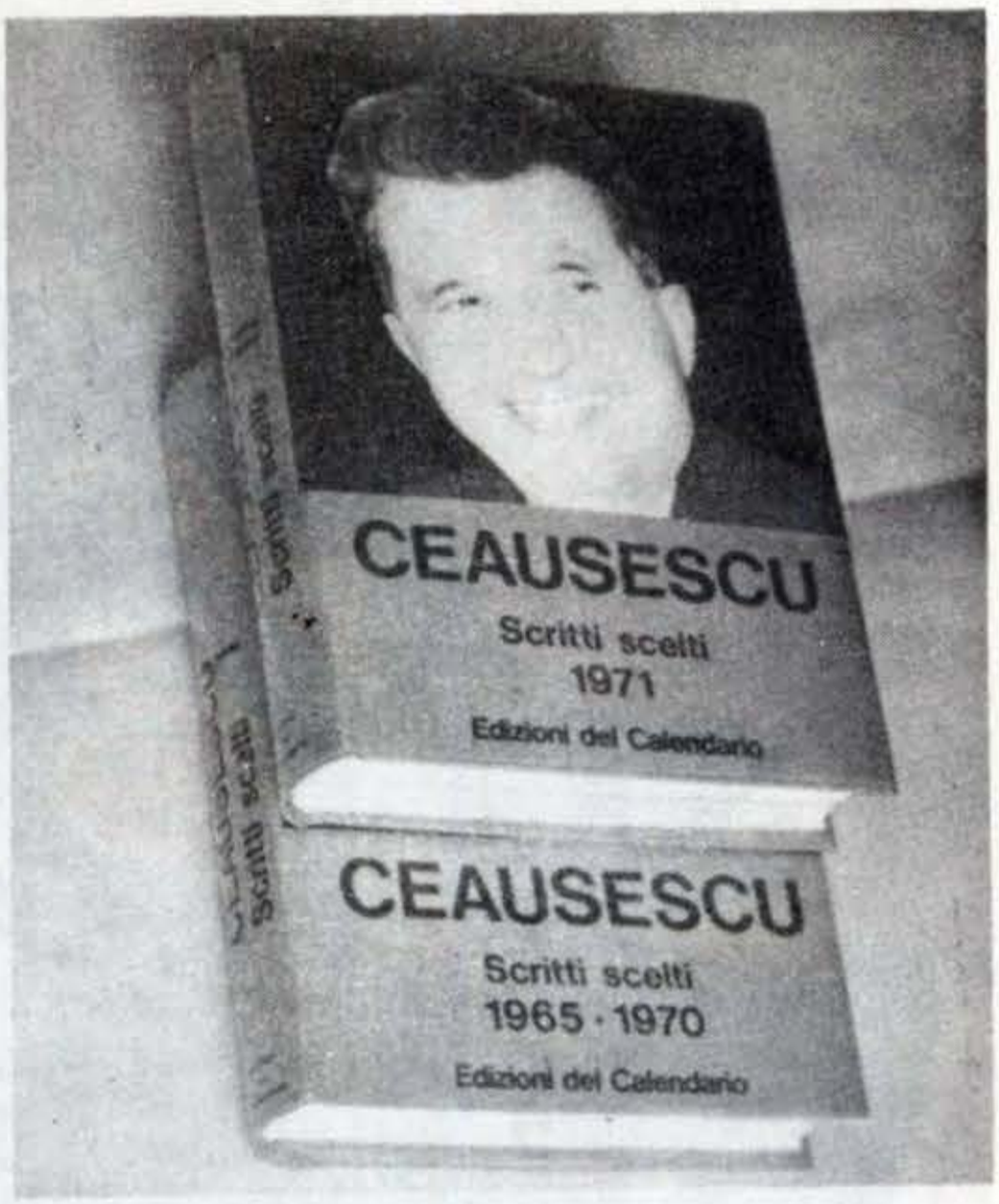

Pe tărîm internațional opera lui Nicolae Ceaușescu [...] se desfășoară pe multiple planuri : acela al depășirii divergențelor existente în cadrul lagărului socialist ; al solidarității militante cu toate mișcările revoluționare și de eliberare națională din lume ; al căutării condițiilor unei destinderi efective și colaborării internaționale care presupun încetarea conflictelor ca cele din Vietnam și Orientul Apropiat, stingerea focarelor de tensiune existente și renunțarea la orice formă de discriminare, presiune, amenințare ; al securității europene ; al rolului țărilor mici și mijlocii în arena internațională etc."

---

* Vezi și „Magazin istoric", nr. 9/1971.

La originile civilizației tracice

De la regii odrizi la Burebista

EMIL MOSCALU

Primul Congres internaţional de tracologie, care se va ţine în luna iulie a acestui an la Sofia, va fi o amplă manifestare ştiinţifică consacrată dezbaterii multiplelor probleme pe care le pune civilizaţia tracică. Se vor examina, pe baza progreselor înregistrate de cercetările de istorie balcanică din ultimele decenii, aspectele originale ale culturii, ale felului viguros şi de multe ori strălucit al manifestării tracilor în evenimentele istorice esenţiale petrecute în decursul veacurilor în sud-estul Europei *. Se va vorbi de traci, despre al căror neam Herodot spunea că : „...este cel mai numeros din lume, după cel al inzilor. Dacă ar avea un singur cîrmuitor sau dacă tracii s-ar înţelege între ei, el ar fi cu mult mai puternic decît toate neamurile...".

Temeiurile unei controverse

Una din problemele importante ce se va discuta la acest congres şi care are o semnificaţie deosebită este aceea a zonei în care trebuie căutate premisele apariţiei statului dac din timpul lui Burebista. Răspunsul la această întrebare necesită analiza multilaterală a situaţiei triburilor traco-getice din vastul spaţiu cuprins între valea rîului Mariţa din sudul Munţilor Balcani şi pînă în nordul Munţilor Carpaţi.

La sfîrşitul secolului II î.e.n. şi începutul secolului I î.e.n. în Munţii Orăştiei apare impresionantul sistem de apărare geto-dac cu ziduri din blocuri de piatră fasonată, format din cetăţile Sarmizegetusa Regia, Costeşti, Piatra Roşie şi Blidarul, completat prin descoperirea şi cercetarea celor de la Băniţa (Petroşeni), Tilişca (Sibiu) şi Piatra Craivii (Alba Iulia). Construirea lor constituie expresia înaltului potenţial economic al populaţiei geto-dacice, ce presupune existenţa unei organizări politice capabilă să utilizeze acest potenţial.

Unii specialişti, pe baza acestui fapt, afirmă că regiunea în care a apărut statul dac al lui Burebista a fost Transilvania. Alţii socotesc însă că acest fenomen s-a petrecut la Dunărea de Jos, cu alte cuvinte în Cîmpia Munteană, Burebista şi tatăl său avînd capitala în cetatea getică de la Popeşti pe Argeş.

Este cunoscută opinia exprimată încă de V. Pârvan, care situa începuturile celei de-a doua epoci a fierului (Latène) ** o dată cu venirea celţilor, în jurul anului 300 î.e.n. În zona de la Dunărea de Jos, de la Porţile de Fier pînă la vărsarea fluviului nu a existat însă o pătrundere celtică efectivă, fiind atestate numai rare elemente de cultură materială celtică şi la o dată tîrzie, după năvălirea lor în Transilvania. De aceea, opinia lui Pârvan prezenta dezavantajul că, dacă corespundea situaţiei reale din Transilvania, nu mai putea explica în schimb fenomenul trecerii către cea de-a doua epocă a fierului în spaţiul din sudul ţării noastre.

Cu peste trei decenii în urmă, viziunea asupra problemei a fost însă modificată. S-a arătat, astfel, că în perioada Latène cultura dacică nu se dezvoltă sub influenţa celţilor, ci din fondul local, sub influenţa tracilor din sud şi a grecilor ***. Cu alte cuvinte, efortul cercetării s-a îndreptat spre studiul influenţei greceşti, care a acţionat direct asupra traco-geţilor din Dobrogea, sudul Moldovei şi estul Munteniei, şi, prin intermediul tracilor de sud, în zonele situate la nordul Dunării din Muntenia şi Oltenia.

Fenomenul marii colonizări greceşti, început încă în sec. VIII î.e.n., şi care a afectat ţărmurile Mării Mediterane, Egeei şi Mării Negre, a dus şi la colonizarea litoralului stîng al Pontului Euxin, începînd de pe la mijlocul sec. VII î.e.n. Mărturiile acestei pătrunderi în teritoriile locuite de traci sînt aşezările de la Histria, Tomis, Callatis, Odessos, Appolonia şi Mesembria. Factorul grecesc a adus cu sine o cultură materială evoluată, un mod de viaţă cvasiurban şi relaţii de producţie superioare de tip sclavagist. Aceste colonii şi-au întemeiat existenţa şi prosperitatea pe relaţiile economice cu traco-geţii autohtoni. Firește, asemenea contacte au dus implicit la creşterea producţiei locale necesare schimbului, fenomen ce a accelerat destrămarea relaţiilor de comună primitivă, a accentuat diferenţierea socială, favorizînd apariţia germenilor

---

* Vezi şi „Magazin istoric", nr. 3/1972.

** A doua epocă a fierului este aceea în care prelucrarea acestui metal atinge apogeul. Pe plan social, acum are loc destrămarea relaţiilor de comună primitivă, trecîndu-se treptat la noua orînduire socială-sclavagistă ; apar, totodată, formaţiuni politice de tip prestatal (450 î.e.n.-106 e.n.).

*** Această perspectivă a fost fixată de către prof. I. Nestor.

noii orînduiri sclavagiste. Să nu ne imaginăm însă că acest fenomen s-a manifestat exploziv ; el a acţionat de fapt lent, producînd transformările respective pe parcursul mai multor secole.

Odrizii înfruntă puterea regelui macedonean

Unii cercetători, studiind acest fenomen, au ajuns la concluzia că elementele noii epoci istorice, cea de-a doua epocă a fierului, apar la Dunărea de Jos la mijlocul sec. V î.e.n., deci cu circa 150 ani înaintea Transilvaniei. Produsele greceşti,

O descoperire din mormîntul de la Aighiol-Tulcea : vas de argint din a doua jumătate a sec. IV î.e.n.

In p. 14 : *Izvoarele antice care vorbesc despre formaţiuni politice tracice sînt deseori confirmate de descoperiri ale unor tezaure : vas de băut din aur, datînd din sec. III î.e.n., găsit la Panaghiurişte — R. P. Bulgaria*

reprezentate prin amfore umplute cu vinuri şi uleiuri, ceramică de lux cu firnis * roşu şi negru, arme, podoabe, au pătruns masiv în zonele traco-getice din sud-estul ţării noastre, ajungînd pînă în nordul Moldovei. Un studiu recent — al prof. D. Tudor — arată că amforele greceşti au fost descoperite pînă acum în peste 40 localităţi din zonele extracarpatice. Ele nu există în Transilvania, unde s-au făcut numai cîteva descoperiri de ceramică de lux cu firnis.

* Firnis = lac de culoare roşie sau neagră ce se aplica pe suprafaţa vaselor înainte de ardere.

Chiar şi aceste puţine date pe care le-am utilizat sînt în măsură să sugereze intensitatea mai mare a pătrunderii produselor greceşti în zonele extracarpatice, faţă de Transilvania.

Analiza efectelor influenţei greceşti oferă date concludente asupra accelerării evoluţiei normale a triburilor tracice pretutindeni, în diferitele regiuni ale sud-estului Europei. Astfel, la sud de Munţii Balcani, pe la începutul sec. V î.e.n., apare regatul odrid **, condus succesiv de Teres şi Sitalkes ***. Evenimentul a avut loc după retragerea lui Darius, regele perşilor, din expediţia făcută împotriva sciţilor în 513 î.e.n. A fost de fapt o uniune de triburi, care cuprindea atît triburile tracice din valea rîului Mariţa, de pe litoralul Mării Negre şi al Propontidei, cît şi, în plus, pe geţii de la nordul Munţilor Balcani, pînă la Dunăre. Tucidide notează că : „întemeierea regatului odrid a creat o forţă care nu era întrecută decît de sciţi în spaţiul dintre Marea Ionică şi Neagră". În timpul atacului împotriva regelui macedonean Perdicas din 429 î.e.n., condus

** Odrizii formau cel mai important şi puternic trib tracic din cele 19 cunoscute în Balcani.

*** **Sitalkes** era fiul lui **Teres** şi i-a urmat acestuia la domnie. Sitalkes moare într-o luptă în 424 î.e.n.

Cană lucrată cu mîna din cetatea de la Popeşti pe Argeş (sec. II-I î.e.n.)

de Sitalkes, armata odridă era formată din 150 000 ostaşi. Uniunea de triburi odridă nu era însă atît de centralizată şi consolidată cum ar putea să pară, întrucît chiar în epoca lui Teres şi Sitalkes, diversele triburi avînd în frunte conducători locali ambiţioşi, prin tendinţele lor centrifuge, aceştia au contribuit la decadenţa destul de rapidă a regatului odrid. Astfel, acesta a putut fi uşor cucerit de Filip II, regele Macedoniei, în 342-341 î.e.n.

Am menţionat apariţia uniunii de triburi odride, pentru că ei au format ramura tracică cea mai însemnată, ce a locuit în zona sudică a ariei tracice. Fiind în contact direct cu civilizaţia sclavagistă greacă, fapt demn de subliniat, ei au evoluat într-un ritm mai rapid spre etapa uniunilor de triburi. Apariţia uniunii de triburi odride constituie termenul principal de comparaţie în încercarea noastră de a fixa stadiul de evoluţie în care s-au aflat diferitele zone tracice în sec. V-III î.e.n.

Adversarii lui Alexandru cel Mare

În Dobrogea şi la nord de Dunăre, fenomenul apariţiei formaţiunilor politice de tipul uniunilor de triburi este atestat documentar abia în a doua jumătate a sec. IV î.e.n. În 339 î.e.n., Trogus Pompeius menţionează uniunea de triburi condusă de un anonim **rex histrianorum** (regele geţilor histrieni, adică din jurul Histriei — **n.a.**), care opreşte înaintarea în Dobrogea a sciţilor conduşi de regele Atheas. Acesta se aliază cu Filip II, dar între timp **rex histrianorum** moare. Deoarece Atheas nu a respectat condiţiile puse de Filip, a fost atacat şi înfrînt de către acesta, iar geţii din Dobrogea au intrat astfel sub stăpînirea regelui macedonean, în cadrul unui stat sclavagist.

O altă uniune de triburi este atestată în vestul Munteniei cu prilejul atacului lui Alexandru Macedon, în 335 î.e.n., care după ce a înfrînt pe tribali *, pentru a face o demonstraţie de forţă, trece Dunărea şi cucereşte o cetate getică, care ar putea fi identificată cu cea de la Zimnicea. Oastea redusă ca număr a lui Alexandru Macedon, formată doar din 4 000 pedestraşi şi 1 500 călăreţi, surprinde pe cea a geţilor, alcătuită din 10 000 pedestraşi şi 4 000 călăreţi. Este limpede că numai o uniune de triburi putea organiza în scurt timp o asemenea armată. În legătură cu localizarea acestei formaţiuni politice, merită a fi menţionat şi faptul că în ultimii ani s-au făcut săpături în două cetăţi nou descoperite, la Albeşti şi Orbeasca, situate la circa 50 km spre nord de Zimnicea. Tot aici a fost descoperit şi mormîntul cu tezaurul de la Peretu, care poate fi al unui reprezentant de seamă al aristocraţiei tribale getice din această zonă.

Probabil o uniune de triburi a fost şi aceea care în 331-330 î.e.n. a distrus o armată de 30 000 ostaşi comandată de generalul lui Alexandru Macedon, Zopyrion, ce trecuse la nordul Dunării prin sudul Moldovei sau Bugeac.

Uniunea de triburi getice condusă de Dromichete se evidenţiază, puţin mai tîrziu, cu prilejul luptelor din anii 300 şi 292 î.e.n. cu Lysimach, general al lui Alexandru Macedon — devenit apoi rege al Traciei — care le cucerise cetăţile de pe malul drept al Dunării. Agathocles, fiul lui Lysimach — şi apoi însuşi Lysimach — sînt făcuţi prizonieri de geţi, şi apoi eliberaţi, după cum relatează Diodor Siculus.

Aceste uniuni de triburi sînt atestate documentar în a doua jumătate a sec. IV î.e.n., dar sîntem obligaţi să presupunem că ele au apărut la mijlocul sec. IV î.e.n., dacă nu chiar în prima jumătate a acestui secol ; în orice caz, într-o etapă anterioară menţionării lor în izvoarele istorice scrise.

Vas traco-getic de lut ars din Cîmpia Munteniei (sec. IV-III î.e.n.)

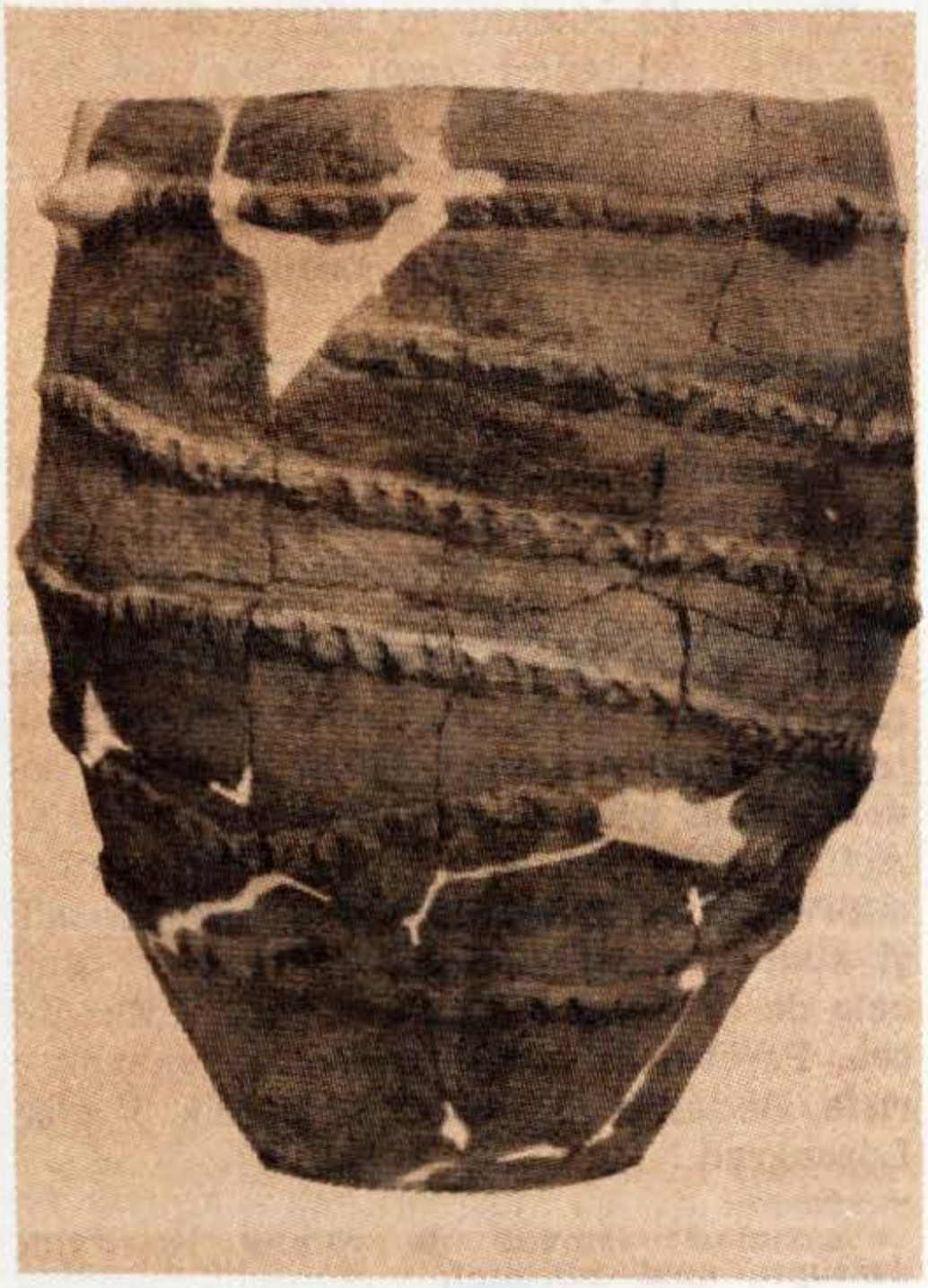

* Trib tracic din nord-vestul Bulgariei.

Cărbunele care stabileşte vîrsta

Încă de la apariţia vieţii pe pămînt, plantele şi animalele au folosit pentru metabolismul lor două tipuri de cărbune. Carbonul 12, cel obişnuit, este o substanţă stabilă, care formează o parte componentă a oricărui organism viu. Vegetalele îl dobîndesc prin fotosinteză iar animalele prin consumul de plante.

La rîndul său, carbonul 14, izotopul celui dintîi, este o substanţă instabilă, radioactivă, cu o greutate atomică mai mare decît a carbonului 12. Formîndu-se în păturile superioare ale stratosferei, C-14 se amestecă cu aerul atmosferic într-o proporţie infinitesimală (a trilioana ⋆ parte de C-14 la o parte de C-12). Dar chiar şi în această cantitate extrem de mică, acest izotop radioactiv poate fi detectat în structura tuturor plantelor şi animalelor, vii sau moarte.

Utilizarea Carbonului 14 în arheologie — despre care numeroşi cititori ne-au cerut referinţe — se datoreşte tocmai instabilităţii sale. La moartea unui organism viu, conţinutul său în C-14 are tendinţa de a se dezagrega, pierzînd jumătate din cifra totală a cantităţii sale la fiecare 5 500 ani. De exemplu, dacă un schelet descoperit de arheologi în 1972 nu mai are decît jumătate din conţinutul său în C-14, el poate fi datat ca aparţinînd unui om care a murit în jurul anului 3528 î.e.n. — plus sau minus 350 ani.

Laboratoarele determină conţinutul în C-14 al materialului de analiză, calculînd numărul de dezintegrări ale izotopului pe minut, la fiecare gram de carbon obişnuit. La un organism viu, acest număr este de 15,3 dezintegrări pe minut ; la un organism mort în anul 3528 î.e.n., nu mai rămîn decît 7,65, iar la unul mort în anul 9028 î.e.n. — 3,83 dezintegrări pe minut.

Din păcate, resturile unui organism care a încetat să trăiască cu mai mult de 50 000 ani în urmă prezintă un număr atît de mic de dezintegrări, încît aparatura de care dispun astăzi laboratoarele nu le mai poate înregistra. Alţi izotopi radioactivi, ca de exemplu potasiul-argon, promit însă să îngăduie datări mult mai vechi, mergînd pînă la două milioane de ani în urmă.

⋆ Un trilion = un miliard de miliarde.

Celţii: prezenţe şi absenţe

Dacă în zona dintre Carpaţi şi Dunăre, în sec. IV î.e.n. situaţia se prezenta astfel, în schimb, în Transilvania acelui veac nu este atestat fenomenul apariţiei uniunilor de triburi. Desigur, nu încape îndoială că ele ar fi putut exista, dar nu avem deocamdată nici o indicaţie documentară sau de ordin arheologic care să le vădească. Este adevărat că prezenţa uniunilor de triburi la Dunărea de Jos este consemnată de izvoarele scrise cu prilejul unor evenimente importante, cum sînt atacurile sciţilor lui Atheas sau ale regilor macedoneni. Nu se poate spune însă că în Transilvania sec. IV nu s-au petrecut evenimente istorice deosebite, care să fi produs încleştări de răsunet, ce ar fi putut avea un larg ecou în istoriografia antică. Astfel, în jurul anului 300 î.e.n. pătrund în Transilvania celţii. Dacă, în momentul acestei pătrunderi, celţii ar fi întîmpinat rezistenţa decisă a unei formaţiuni politice autohtone, evenimentul respectiv ar fi fost neîndoielnic consemnat de izvoarele scrise.

S-ar putea obiecta că evenimentul a fost eventual înregistrat, dar izvorul respectiv nu s-a păstrat, că de fapt nu ştim ce caracter a avut pătrunderea celtică în Transilvania, dacă a fost o pătrundere masivă şi bruscă sau este vorba de infiltrarea eşalonată a unor grupuri mai mici. Mult mai semnificativ este însă faptul că celţii nu au pătruns în Muntenia tocmai datorită existenţei unei uniuni de triburi — poate cea care lupta cu Alexandru Macedon, sau cea condusă de Dromichete. Acest fapt a permis evoluţia liniştită a autohtonilor în secolele următoare.

Ce dezvăluie tezaurele

În această problemă mai dispunem şi de alte documente arheologice. Este vorba de înmormîntările fastuoase, în tumuli ⋆, uneori cu construcţii de piatră, cu inventar bogat, cu sacrificii umane şi animale, care indică existenţa unei aristocraţii tribale puternice şi bogate, rezultată în urma unei accentuate diferenţieri sociale. Astfel de morminte se grupează în spaţiul cuprins între sudul Carpaţilor meridionali şi sudul Munţilor Balcani, precum sînt cele de la Agighiol, Histria, Teliţa, Zimnicea, Peretu, Duvanali, Brezovo, Panaghiurişte, Bedniacevo, Mezek, Kazanlîk, Vraţa, Lozengrad.

⋆ Tumul : movilă de pămînt construită deasupra unui mormînt.

De asemenea, tezaurele de tipul celor de la Agighiol *, Cucuteni-Băiceni, Peretu, Craiova, Poiana, Poiana Coţofăneşti, Vraţa, Panghiurişte, Duvanli, sînt răspîndite tot în această zonă. Pînă acum, tezaure de acest tip nu se cunosc în Transilvania.

În Transilvania ocupată de celţi, populaţia geto-dacică autohtonă a ajuns totuşi la forma de organizare unional tribală, însă destul de tîrziu şi numai în zonele mai puţin controlate de aceştia. Aici apare o uniune de triburi abia în jurul anului 200 î.e.n., fiind condusă de Oroles. O alta, menţionată de Trogus Pompeius, condusă de Rubobostes, nu este sigură, întrucît, după cum s-a arătat, se pare că Rubobostes nu este decît Burobostes — Burebista. O altă uniune de triburi apare însă în sudul Transilvaniei, în valea Mureşului şi a afluenţilor săi, la sfîrşitul sec. II î.e.n. şi în primele decenii ale sec. I î.e.n. Existenţa ei a fost determinată pe baza circulaţiei unor tipuri monetare geto-dacice.

În schimb, în sudul Carpaţilor, în perioada de după uniunile de triburi din sec. IV-III î.e.n., în sec. II î.e.n., pînă la momentul Burebista, avem atestate nu mai puţin de trei uniuni de triburi. Este alt indiciu că a existat un oarecare decalaj de dezvoltare economică-politică a triburilor geto-dacice din Transilvania în comparaţie cu cele de la Dunărea de Jos. Dacă totuşi centrul statului dac în perioada cuprinsă între Burebista şi Decebal apare în Munţii Orăştiei, aceasta se explică prin evidente motive de ordin strategic, întrucît puterea romană îşi împingea graniţele din ce în ce mai aproape de Dunăre. Ea a ajuns ca la sfîrşitul sec. I î.e.n. să-şi aşeze pentru multă vreme ,graniţa pe acest fluviu. Ni se pare deci mult mai plauzibilă ipoteza că premisele economico-politice ale statului dac trebuie căutate între Carpaţi şi Dunăre. În timpul lui Burebista, care a realizat unitatea politică a tuturor geto-dacilor, aceştia s-au impus ca una din cele mai importante forţe din Europa, alături de gali. Chiar Caesar plănuia, cum se ştie, o campanie împotriva geto-dacilor, dar asasinarea sa în anul 44 î.e.n. a împiedicat realizarea proiectului respectiv. În acelaşi an murea, tot asasinat, şi Burebista, fapt ce a dus la destrămarea statului creat de el, în 4 şi apoi în 5 părţi. Dacă statul lui Burebista şi-ar fi menţinut unitatea, atunci Dacia ar fi avut poate altă soartă în luptele cu romanii din 102-106 e.n.

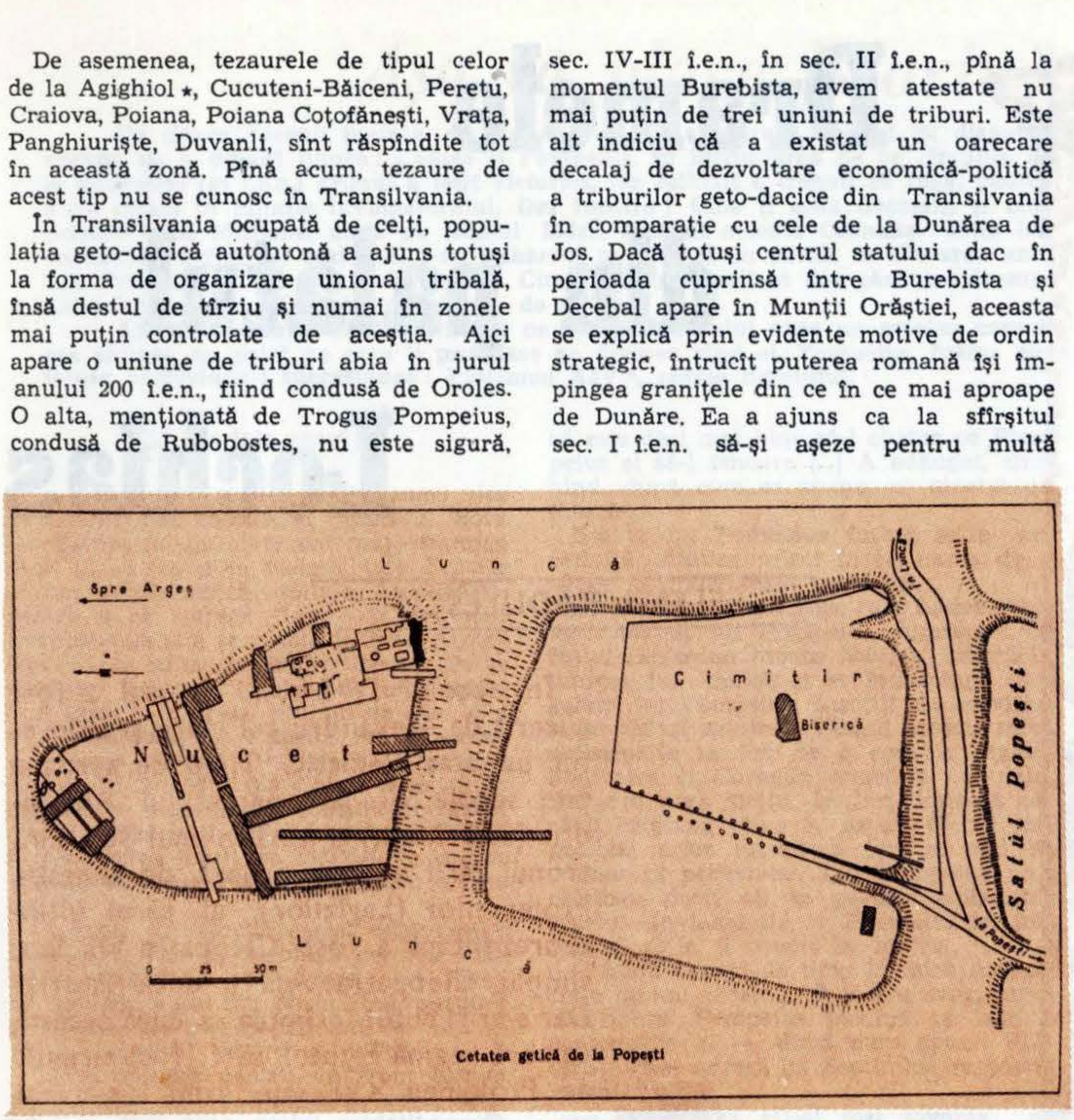

Cetatea getică de la Popeşti

Urmele aşezării de la Popeşti pe Argeş, presupusă a fi Argedava — capitala lui Burebista

* În această localitate din nordul Dobrogei s-a descoperit un mormînt cu un important tezaur traco-getic, format din obiecte de argint. Tezaurele asemănătoare, găsite ulterior, au fost denumite de tip „Agighiol".

Dramele din palatul Lochias

ELENA RĂDULESCU

În secolul IV î. e. n. Egiptul a fost cucerit de Alexandru cel Mare și a devenit un stat elenistic. Timp de aproape trei secole, de la moartea lui Alexandru (323 î.e.n.) și pînă în anul 30 î.e.n., tronul țării a fost ocupat de dinastia Ptolemeilor (Lagizilor), al cărei ultim reprezentant a fost Cleopatra VII. Sau, simplu, Cleopatra. Așa a decis istoria. Dar s-ar fi putut întîmpla ca după această celebră regină Egiptul să fi fost cîrmuit de Ptolemeu XVI sau, cum i s-a mai spus, Cezarion...

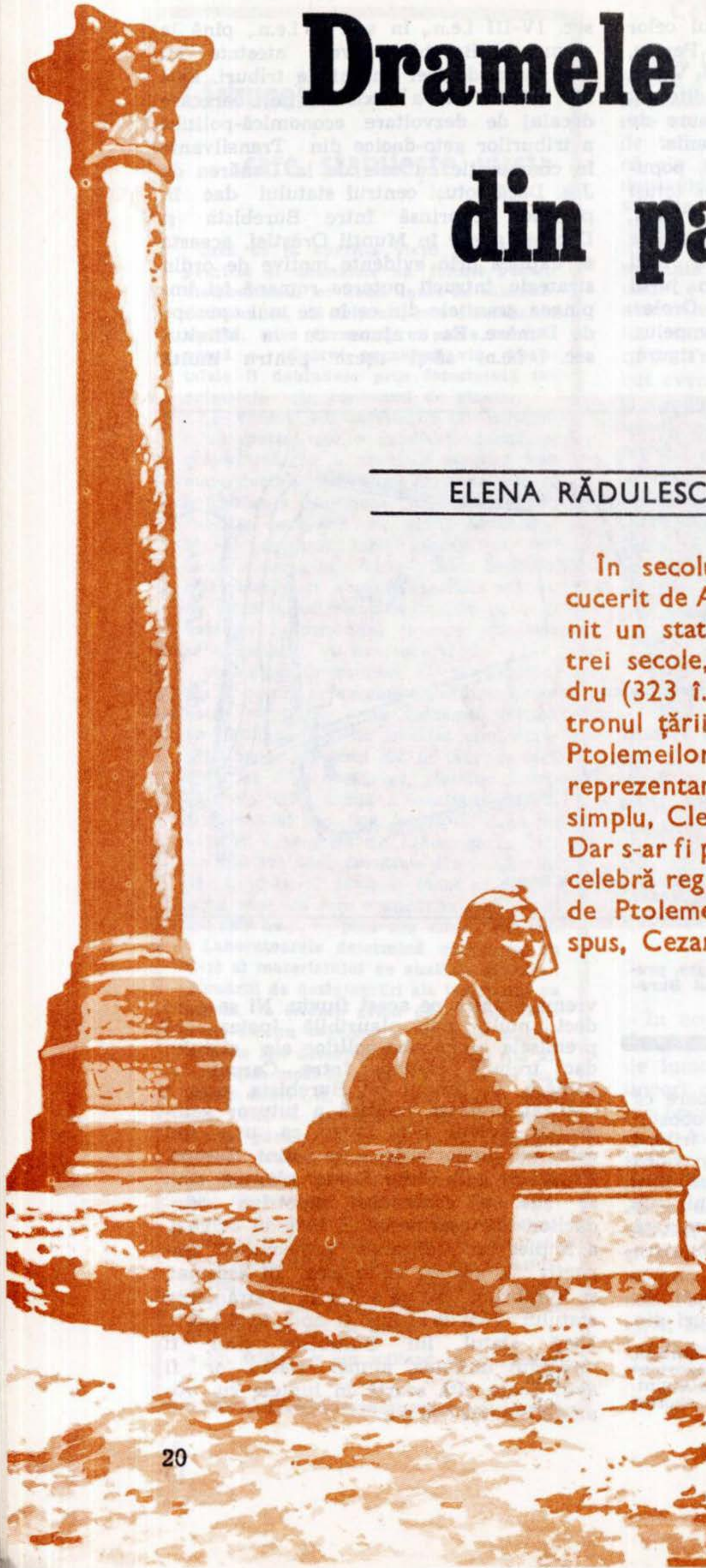

Așa vă place istoria?

Cu cîteva decenii înainte de era noastră, doi generali romani își disputau dreptul de a stăpîni lumea : Caesar și Pompeius. În înfruntarea de pe cîmpiile de la Pharsalos (48 î.e.n.) primul a ieșit victorios, iar celălalt a trebuit să fugă, pentru a nu cădea în mîinile învingătorului. Dar încotro ? Cine îi erau dușmani și cine prieteni ? La Mitilene, unde pe țărmul Mării Egee îl aștepta Cornelia, soția lui, împreună cu fiul cel mai mic, s-au îmbarcat cu toții și au pornit în căutarea unui azil. Pretutindeni au fost însă respinși. Cine ar fi îndrăznit să dea găzduire dușmanului lui Caesar, stăpînul atotputernic de mîine ?

Atunci Pompeius și-a amintit că pe malurile Nilului avea un prieten care îi era obligat, un prinț pe care îl protejase pe vremea cînd el, Pompeius, fusese puternic, asigurîndu-i succesiunea : Ptolemeu XIV *, regele Egiptului.

Să i se taie capul !

La treisprezece ani, acest Ptolemeu visa să fie stăpînul absolut al Egiptului. Sora lui, Cleopatra, cu cinci ani mai vîrstnică decît el, nutrea și ea aceleași vise. Fratele și sora își părăsiseră capitala, Alexandria, pentru a se retrage fiecare în mijlocul trupelor sale și a se război în lege. Armatele lor se aflau în împrejurimile Pelusiumului (cam pe locul unde este astăzi Port-Said) și așteptau ordinul de atac. Cei trei comandanți ai trupelor lui Ptolemeu — marele sfetnic Potheinos, generalul Ahillas și Theodot din Chios, maestru în retorică — erau în plin consiliu de război cînd în tabăra tînărului monarh, situată în apropierea mării, se înfățișă un curier vestind că sosise Pompeius pentru a cere azil.

Ce avea de făcut regele adolescent ? Să accepte sau să respingă cererea ilustrului fugar ? În somptuosul cort regal, un veritabil palat din pînză, lînă, purpură și mătase, cei trei comandanți își adunară colaboratorii pentru a delibera.

Cîțiva opinară pentru un front comun cu învinsul de la Pharsalos, care, spuneau ei, mai avea destui soldați pentru a-și restabili puterea. Alții, mai prudenți, fură însă de părere că trebuia rugat să caute azil în altă parte. Dar — replicară cîteva glasuri — a-l izgoni pe Pompeius din tabăra lui Ptolemeu nu însemna oare a-i sugera o alianță cu Cleopatra ? Se ridică atunci retorul Theodot, cel „strașnic la vorbă“ care — istorisește Plutarh — „a spus că nici o soluție nu este lipsită de primejdii și a adăugat că dacă-l vor primi, vor avea pe Caesar dușman și pe Pompeius stăpîn, iar dacă-l vor respinge, vor fi vinovați și pentru că l-au respins pe Pompeius și că l-au urmat pe Caesar ; că este deci mai bine să-l cheme pe Pompeius și să-l omoare [...] A adăugat, zîmbind, după cum se spune, că mortul nu mușcă“.

Soarta lui Pompeius fusese astfel pecetluită. Ahillas primi însărcinarea de a aduce la îndeplinire proiectul.

Un oarecare Septimius, care fusese cîndva ostaș al lui Pompeius, împreună cu fostul centurion roman Salvius, urcară în luntrea lui Ahillas și se îndreptară spre galera lui Pompeius, însoțiți de servitori și de vîslași egipteni. Văzînd această mică ambarcație în loc de o corabie regală, Pompeius și Cornelia avură o bănuială. Dar era prea tîrziu. În larg ieșiseră corăbii egiptene pline cu ostași, făcînd imposibilă orice retragere, iar pe mal se adunaseră pedestrași. Lui Pompeius nu-i rămînea decît să se predea emisarilor regelui. Învinsul de la Pharsalos își îmbrățișă soția și coborî în luntre.

O bună bucată de timp în mica ambarcație domni tăcerea. O tăcere grea, amenințătoare. Pompeius încercă să lege o conversație și — după cum spune Plutarh — i se adresă lui Septimius cu aceste cuvinte :

— Nu cumva mi-ai fost tovarăș de arme ?

Soldatul dădu din cap afirmativ, apoi, din nou, se înstăpîni tăcerea. Ajunseră la țărm : un țărm trist, pustiu, neprietenos, ca și oamenii din luntre. Pentru a sări pe uscat, rivalul lui Caesar se sprijini de umărul unui sclav egiptean. În acea clipă, Septimius, care era în spatele lui, îl lovi cu sabia, iar Ahillas și Salvius îl străpunseră cu pumnalele. Pompeius se prăbuși în fundul bărcii. Salvius îi reteză capul și i-l întinse lui Ahillas. Cadavrul, despuiat, fu aruncat în mare.

De sus, de pe puntea galerei, Cornelia văzu asasinatul. Căpitanul navei porunci să se ridice ancora și ieși în larg, evitînd cu dibăcie galerele egiptene.

Acestea se întîmplară la 28 septembrie 48 î.e.n. La 2 octombrie Caesar își făcu, la rîndul lui, apariția la gurile Nilului, în imediata apropiere a Alexandriei. Venise doar cu cîteva galere cu legionari, garda

---

* Dintre cei 16 Ptolemei unii au ocupat un loc prea obscur pentru a fi citați în suita regilor egipteni. Despre Ptolemeu XV, de exemplu, se amintește doar că a fost otrăvit, probabil, de sora lui, Cleopatra VII. Pe un alt Ptolemeu, al IX-lea, care a domnit în Cirenaica, o serie de istorici nu-l încadrează în această dinastie egipteană, ceea ce face ca în unele cronologii să apară 15 Ptolemei, în altele, 16.

lui personală. Dar, în timp ce inspecta atent împrejurimile, văzu sosind în galop cîţiva călăreţi, printre care se afla şi Theodot, retorul. Acesta scoase de sub manta capul lui Pompeius şi-l prezentă lui Caesar, împreună cu inelul celui ucis. Spre profunda uimire a lui Theodot, în faţa acestei privelişti generalul roman se dădu înapoi de groază şi lacrimi îi şiroiră pe obraji.

Curînd sosiră şi alte galere, transportînd cîteva mii de legionari. Caesar ordonă debarcarea şi încolonarea trupelor, care pătrunseră în Alexandria cu flamurile sus şi trompetele sunînd.

În reşedinţa de marmură şi porfir

Palatul Lochias din Alexandria putea fi numit mai curînd o cetate. Între zidurile lui groase şi ameninţătoare, în stare să susţină un asediu îndelungat, se găsea nu numai reşedinţa monarhului, un admirabil edificiu din marmură şi porfir, dar şi clădiri rezervate sfetnicilor, temple, muzeul — o vastă construcţie în care erau păstrate colecţii rare şi preţioase — biblioteca, conţinînd peste 700 000 volume, grădini şi, în sfîrşit, incinta funerară, Soma, unde mormintele Ptolemeilor înconjurau celebrul mausoleu în care Alexandru cel Mare dormea, într-un sarcofag de alabastru, ultimul lui somn.

Un amănunt important: palatul dădea direct spre port, încît cel care îl ocupa avea cum să se salveze, în cazul unui asediu pe uscat. Largi trepte de marmură coborau din Lochias pînă în valurile albastre ale mării, într-un loc îndeajuns de adînc ca să poată primi cele mai mari galere.

În faţa palatului, pe insula Pharos, unită cu uscatul printr-un dig numit Heptastadium, se înălţa un turn de marmură înalt de aproape 130 m, care se număra printre cele şapte minuni ale lumii: farul din Alexandria. În fiecare noapte, în vîrful lui ardea un foc destinat navigatorilor, vizibil de la o distanţă de 55 kilometri.

Alexandru cel Mare întemeiase oraşul Alexandria cu gîndul să facă din el capitala comercială a lumii orientale. Tot el fusese acela care indicase locul unde avea să fie construit şi-i trasase conturul. Dar Cuceritorul murise în vîrstă de numai 33 ani şi Egiptul trecuse în mîinile lui Ptolemeu Soter, fiul lui Lagos. Egiptenii priviră pe reprezentanţii acestei dinastii în lumina tradiţiilor şi legendelor cu care-şi înconjuraseră faraonii legitimi. Ptolemeii deveniseră astfel „fiii lui Ra", „chipurile lui Amon", „aleşii lui Ptah" şi arborară pentru ceremoniile publice dubla coroană, albă şi roşie, a Egiptului de Sus şi a celui de Jos, precum şi şarpele regal.

Dacă în treburile de stat Ptolemeii se dovediră cîrmuitori destul de înzestraţi, viaţa lor particulară, în schimb, constitui o extraordinară împletitură de crime. Ptolemeu III fu sugrumat de fiul său, care îşi ucise pe deasupra fratele, soţia, mama şi unchiul. Ptolemeu V comisese şi el un lanţ nesfîrşit de asasinate, fără să se limiteze la cercul familiei. Ptolemeu VIII îşi omorî nepotul, moştenitorul tronului, după care o luă de soţie pe mama lui; din căsătoria lor se născu un fiu, pe care suveranul îl ucise de asemenea. Cleopatra III încercă să-şi omoare fiul, pe Ptolemeu XI, dar nu se arătă îndeajuns de precaută, încît acesta i-o luă înainte şi puse să fie asasinată. Ptolemeu XII se însură cu soacra lui, ceea ce nu-l împiedică să-i ia viaţa. Tatăl Cleopatrei VII avea s-o ucidă pe Berenice, una din fiicele sale.

În acest palat, martor al atîtor crime şi scene stranii, se instală Caesar şi declară că avea să pună ordine în treburile Egiptului.

Frumosul vis al Cleopatrei

În fastuoasa reşedinţă de marmură şi porfir, Caesar îi invită la el pe cei doi moştenitori ai tronului egiptean. Ptolemeu, însoţit de sfetnicul lui, Potheinos, răspunse de îndată invitaţiei. De la Cleopatra nu sosi însă nici o veste. Dar nu pentru că tînăra regină de 18 ani nu dorea să răspundă invitaţiei făcute de generalul roman. Dimpotrivă, trebuia să plece la Alexandria pentru a-şi pleda cauza. Altminteri, poate că Caesar i-ar nesocoti drepturile şi l-ar sprijini pe fratele ei, Ptolemeu. Iar acesta, văzîndu-se stăpîn pe tron, ar urma exemplul altor Ptolemei: şi-ar ucide rivala.

Trebuia deci să plece, dar palatul mişuna de servitorii devotaţi ai lui Ptolemeu, care ar fi omorît-o înainte de a apuca să-i vorbească lui Caesar. Cleopatra îşi mărturisi temerile lui Apolodor din Sicilia, sfetnicul ei devotat şi prudent. Apoi, într-o noapte, se îmbarcară amîndoi pe o mică corabie şi plutiră spre palat. Plutarh relatează că „neputînd să treacă nevăzută [...] s-a-nvăluit într-o piele de acoperit lectica, căutînd să-şi ţină trupul cît mai alungit, iar Apolodor, legînd-o ca pe un balot cu o curea, a dus-o chiar pe uşă la Caesar".

Totul se desfăşură cum prevăzuse Cleopatra. Cînd Apolodor se văzu singur cu Caesar, desfăcu balotul şi în faţa privirilor amuzate ale romanului se ivi Cleopatra. De la acelaşi istoric aflăm că Caesar fu cucerit de această îndrăzneaţă născocire a Cleopatrei şi că „datorită feluluj ei de a se purta şi farmecului ei, a împăcat-o cu fratele ei, ca să domnească împreună cu el. Un sclav [...] a băgat

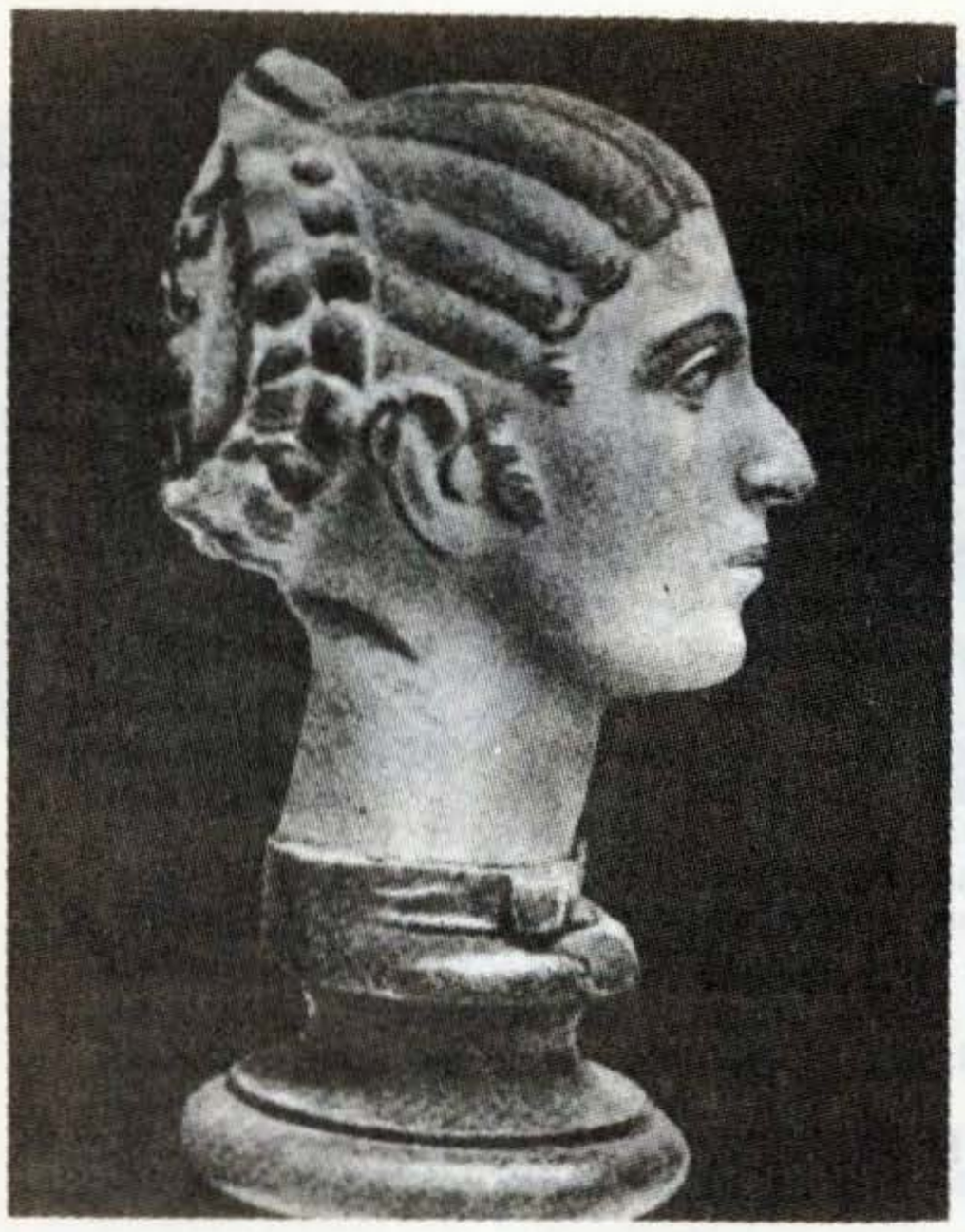

Cleopatra așa cum ne-o înfățișează un bust expus la British Museum și un basorelief egiptean...

de seamă că Ahillas și Potheinos îi întinseseră lui Caesar o cursă. Acesta, cercetînd faptul, a înconjurat camera sa cu o gardă, iar pe Potheinos l-a omorît. Ahillas, mergînd în mijlocul armatei egiptene, a pornit un război care pentru Caesar ar fi fost greu și cu neputință de dus, el putînd să se împotrivească numai cu puțini oameni".

Curînd însă egiptenii aflară că de Alexandria se apropiau galere pline cu legionari romani și că spre frontiera orientală a regatului înainta armata din Siria. În acel moment, Caesar îl invită pe Ptolemeu să părăsească orașul și să se retragă în mijlocul trupelor sale, pentru a le domoli și a le spune cît de puternică e armata Cleopatrei, aliată cu cea din Roma. Îi ordonă, de asemenea, să le explice că el, Caesar, venise numai pentru a veghea la respectarea testamentului lăsat de regele Ptolemeu Aulet și a instala pe tronul Egiptului pe cei doi urmași, Ptolemeu XIV și Cleopatra VII.

În mijlocul unei escorte strălucitoare de călăreți săltînd pe cai fastuos împodobiți, printre arme scînteietoare, penaje, podoabe multicolore și scuturi bătute în pietre scumpe, Ptolemeu părăsi palatul, **palatul lui,** salutat de sentinele romane, de trompete romane, de flamuri romane ce se înclinau în fața lui. El, Ptolemeu, purta o cuirasă de aur, iar pe creasta aurie a coifului său strălucea șarpele lui Horus, zeul Deltei.

Dădu el oare ascultare ordinelor lui Caesar cînd se văzu în mijlocul soldaților săi, adunați în tabăra de pe malul Nilului? Îi îndemnă oare la pace? Nu se știe. Căci legionarii lui Caesar se abătură asupra armatei micului rege. Lupta dură două zile și egiptenii, acum inferiori numericește, fură înfrînți. Ptolemeu fu căutat, în zadar, o zi încheiată. În cele din urmă cadavrul lui fu descoperit pe malul Nilului, unde îl aruncaseră apele fluviului.

Caesar se întoarse la Alexandria. În palatul Lochias îl aștepta Cleopatra, care îi făcu primirea solemnă, cuvenită eliberatorilor. În fața poporului, preoții celebrară căsătoria lor. În luna iulie (47 î.e.n.) Cleopatra îi dărui un fiu, pe Cezarion.

Între timp, evenimente grave reclamară prezența lui Caesar la Roma. Tînăra regină îl urmă curînd. Continuarea e cunoscută: **idele** din martie și asasinarea lui Caesar, întoarcerea în Egipt a Cleopatrei, văduvia.

Pentru o coroană și un sceptru

Se scurseră trei ani. Și, din nou, lumea romană era disputată între doi rivali: Octavianus și Antonius, unul nepotul și fiul adoptiv al lui Caesar, celălalt, locotenentul lui. Cînd acesta din urmă se îndreptă spre țărmurile Africii, Cleopatra, care avea acum 28 ani, se gîndi la Cezarion, fiul ei și al lui Caesar, căruia urma să-i revină Egiptul și, poate, chiar Imperiul roman. Oare Antonius i-ar putea îm-

...două monede vechi și un presupus portret, descoperit la Boscoreale, în apropiere de orașul Pompei

plini visul? Cleopatra se decise să iasă în întîmpinarea lui.

La bordul unei galere romane fu organizat un ospăț în cinstea ei, la care regina răspunse printr-un banchet pe corabia sa cu pînze purpurii, cu vîslele încrustate în argint și pupa în formă de cap de elefant, cu frumoase sclave grecoaice și negri atletici din Nubia. Farmecul ei, mîncărurile alese și vinurile fine sfîrșiră prin a-l subjuga de-a binelea pe Antonius. „Așa de mult l-a fermecat Cleopatra pe Antonius [...] — spune Plutarh — încît s-a lăsat dus de ea în Alexandria". Se instală deci și el în palatul Lochias, devenind pentru curte și pentru preoți soțul reginei și declarînd că dăruiește copiilor ei Libia, Siria, Fenicia, Cilicia, Armenia și Parția (pe care, de altfel, n-o cucerise încă).

Apoi acest nou fiu al lui Amon-Ra se dedică ospețelor și serbărilor. El adună în jurul lui un fel de academie, nu de savanți, retori și filozofi, ci de experți în arta de a bea și a mînca. Noapte de noapte, culcat pe un așternut de petale de trandafir, sub o ploaie de flori și de parfumuri, fostul locotenent al lui Caesar bea și mînca, în timp ce în jurul lui evoluau dansatoare, sîngerau gladiatori, asudau jongleri. În zori, sub privirile consternate ale Cleopatrei, generalul roman era scos din încăpere beat mort.

Viața continuă în același mod, întreruptă doar de absențele lui Antonius, nevoit să se smulgă uneori desfătărilor de la Lochias, pentru a încerca să-l potolească pe neastîmpăratul Octavianus. Acesta avea ce să-i reproșeze. Nu-și repudiase Antonius soția, pe sora lui Octavianus? Prin căsătoria lui cu Cleopatra, nevalabilă din punctul de vedere al dreptului roman, nu sfida el oare opinia publică? Iar testamentul lui (publicat din inițiativa lui Octavianus), prin care cerea să fie înmormîntat la Alexandria, nu însemna oare că Antonius încetase de a fi un „adevărat roman"?

Toamna anului 31 î.e.n. Unul din cei doi rivali, Antonius sau Octavianus, trebuia să părăsească scena lumii. Cele două flote se întîlniră în fața promontoriului de la Actium. Flota egipteană, în frunte cu Cleopatra, se alăturase corăbiilor lui Antonius.

De la bordul triremei sale de comandant, Antonius ordonă ieșirea navelor în larg. Avu loc o bătălie crîncenă (la 2 septembrie 31 î.e.n.), din care Octavianus ieși victorios. Cleopatra, urmată de Antonius, părăsiră locul luptei, fugind în Egipt. Abandonîndu-și soldații, flota, averea și onoarea, „uitînd de toți, trădînd și părăsind pe cei care luptau și mureau pentru el — scrie Plutarh despre fuga lui Antonius — el s-a îmbarcat pe o pentiremă (navă cu vîslași așezați în șiruri de cîte cinci, spre deosebire de triremă, unde șirul era de cîte trei) și a urmat pe aceea care acum se prăpădea pe sine și pe el".

Temîndu-se de mînia lui Octavianus, Cleopatra îl trimise pe Cezarion în interiorul țării. Dar învingătorul de la Actium nu se grăbi să debarce în Egipt. Abia în vara anului 30 î.e.n., curierii aduseră vestea că Octavianus, în fruntea armatei sale, trecuse hotarele regatului.

Antonius și Cleopatra se sinuciseră. Egiptul, ultimul stat elenistic independent deveni o provincie romană. Iar cel care urma să fie Ptolemeu XVI fu căutat, din ordinul lui Octavianus, și ucis. Așa se sfîrși dinastia Ptolemeilor.

■ Mormîntul unui erou legendar

In sec. I î.e.n., istoricul Dionysios din Halicarnas scria că, la vreo 4 km de mare, pe o colină lîngă localitatea Lavinium, se află lăcaşul de cult închinat lui Enea. Legenda acestuia a fost relatată de Virgiliu peste mai puţin de un secol, în nemuritorul său poem, Eneida.

O recentă descoperire, menţionată şi de ziarele noastre, pare să confirme cele scrise de Dionysios în urmă cu peste două milenii. La Pratica de Mare, un sat situat la 20 km sud de Roma, pe locul străvechii aşezări Lavinium, un grup de arheologi italieni, conduşi de Paolo Sommella, au găsit un templu datînd din epoca preromană. Dedesubtul lui se află un mormînt construit acum cel puţin 26 secole.

Lung de 2,5 m şi lat de 1 m, mormîntul este împrejmuit de un cerc destul de larg de pietre. În interior nu există nici o urmă de oseminte ; în schimb, s-au păstrat cîteva unelte şi arme din bronz şi fier, printre care şi un lituus, *confecţionat din acest ultim metal şi care simboliza autoritatea.*

Paolo Sommella consideră că mormîntul a fost renovat în sec. IV î.e.n. Cu acelaşi prilej, lăcaşul de veci a fost acoperit de un morman de pămînt, deasupra căruia s-a construit un templu avînd două încăperi. Aşa cum precizează arheologul italian : „Nu am găsit rămăşiţele pămînteşti ale lui Enea, ci locul unde romanii credeau că se află aceste rămăşiţe".

PREŢUL LIBERTĂŢII : LACRIMI ŞI SÎNGE

(Urmare din p. 12)

tăţile nu se pot căpăta decît cu lacrimi şi cu sînge".

La insistenţele sale, Nicolae Codreanu a fost însărcinat să amenajeze spitale de campanie în Argeş pentru a primi pe răniţii ce urmau să fie trimişi în ţară. *„Eu de mult sînt însărcinat de către prefect* — îi comunica Nicolae Codreanu la 5 septembrie 1877 doctorului N. Russel — *a pregăti o magazie a gării Stolnici (gara următoare după Costeşti spre Craiova), o altă magazie a unui proprietar aproape de Stolnici şi încă o casă, a pregăti toate aceste localuri pentru spitale militare. Am fost mai multe zile ocupat cu curăţirea acestor încăperi, acum sînt cîte trei gata..."*

În semn de preţuire pentru energia şi devotamentul dovedite în serviciul de medic militar, militantul socialist avea să fie decorat cu „Steaua României".

În afara jertfei de sînge de pe cîmpul de luptă, ţăranii şi muncitorii, ca şi intelectualitatea patriotică, au contribuit din plin la uriaşul efort material suscitat de pregătirea şi desfăşurarea operaţiilor militare. Rechiziţiile şi transporturile, încartiruirile, subscripţiile pentru procurarea de armament şi contribuţiile băneşti voluntare însumînd 1 639 798 lei, din care 1 212 661 lei numai pentru cumpărarea de arme *, au fost tot atîtea forme prin care populaţia muncitoare a ţării a susţinut cheltuielile de război ale României. În afară de bani, s-au donat însemnate cantităţi de alimente şi alte bunuri, încît ofrandele au atins suma totală de 9 247 000 lei.

Muncitorimea, însufleţită de înălţătoare sentimente patriotice şi-a adus din plin contribuţia la susţinerea materială a războiului. Donaţii importante au făcut Societatea constructorilor români din Bucureşti, lucrătorii de la staţia C.F.R. Turnu-Severin, cizmarii din Capitală, tipografii de la stabilimentul grafic „Laboratoarele române" şi de la alte tipografii, lucrătorii de la gara Filaret şi cei de la şantierele de construcţii ale căilor ferate etc.

*

Cucerirea independenţei de stat, rod al luptei eroice a întregului popor, a fost unul din momentele importante ale procesului de făurire a României moderne, al luptei pentru desăvîrşirea unităţii de stat. Pentru mişcarea muncitorească independenţa a însemnat crearea cadrului favorabil creşterii influenţei ideilor socialiste asupra unor pături tot mai largi ale poporului. În perioada următoare, cercurile socialiste au început să activeze legal, să cuprindă un număr tot mai mare de membri. Însuşindu-şi treptat ideile socialismului ştiinţific, ele s-au apropiat de mişcarea revendicativă a lucrătorilor, contopindu-se în cele din urmă cu aceasta în cadrul cercurilor muncitoreşti, organizaţii cu caracter politic ale proletariatului român.

* Cu suma respectivă se puteau cumpăra circa 50 000 puşti — *n.r.*

PETRU cel MARE 300 ani de la naştere (1672-1972)

Înnoitorul

VIKTOR BUGANOV
Doctor în istorie — Moscova

Îl caracterizau o inteligenţă sclipitoare şi un temperament tumultuos, o fire despotică şi un excepţional talent de organizator. Era fioros la mînie şi blînd ca un copil în clipele de bună dispoziţie. Acest eminent om de stat, conducător de oşti şi diplomat se pricepea la toate. Cu mîinile lui era în stare să construiască o corabie sau să modeleze la strung un bibelou delicat. Putea fi armurier şi fierar, marinar şi soldat, tîmplar şi lăcătuş. Gonea nebuneşte de colo-colo, prin Europa şi prin Rusia, ordona şi ameninţa, executa şi ierta.

Aşa a fost Petru I. Ţarul care din cei 53 ani de viaţă a domnit 43, care a fost numit „cel Mare" şi considerat mai mult decît un reformator, aproape un revoluţionar pe tron.

În urmă cu 300 ani, la 30 mai, a doua soţie a ţarului Aleksei, Natalia Narîşkina, dă naştere unui fiu, botezat Petru. Moartea tatălui său şi, mai tîrziu, a fratelui, ţarul Fiodor, îl fac pe Petru monarh la vîrsta de 10 ani. În realitate, în următorii cîţiva ani el domneşte, dar nu conduce, pînă în 1689 puterea fiind în mîinile So-

PRIETENI

Un rol deosebit de interesant în istoria Moldovei de la sfîrşitul secolului XVII şi începutul sec. XVIII l-a jucat familia Cantemireştilor. Cei mai de seamă reprezentanţi ai ei au fost Constantin, domn între 1685-1693, şi cei doi fii ai săi, Antioh şi Dimitrie, care, la rîndul lor, au ajuns pe tronul Moldovei (Antioh: 1695-1700 şi 1705-1707; Dimitrie 1710-1711).

Personalitatea multilaterală a lui Dimitrie Cantemir s-a impus din primul moment contemporanilor şi a stîrnit admiraţia posterităţii. Este demn de relevat că pregătirea lui excepţională, cunoaşterea realităţilor din Moldova şi din Imperiul otoman, i-au orientat gîndirea politică spre pregătirea independenţei ţării, spre

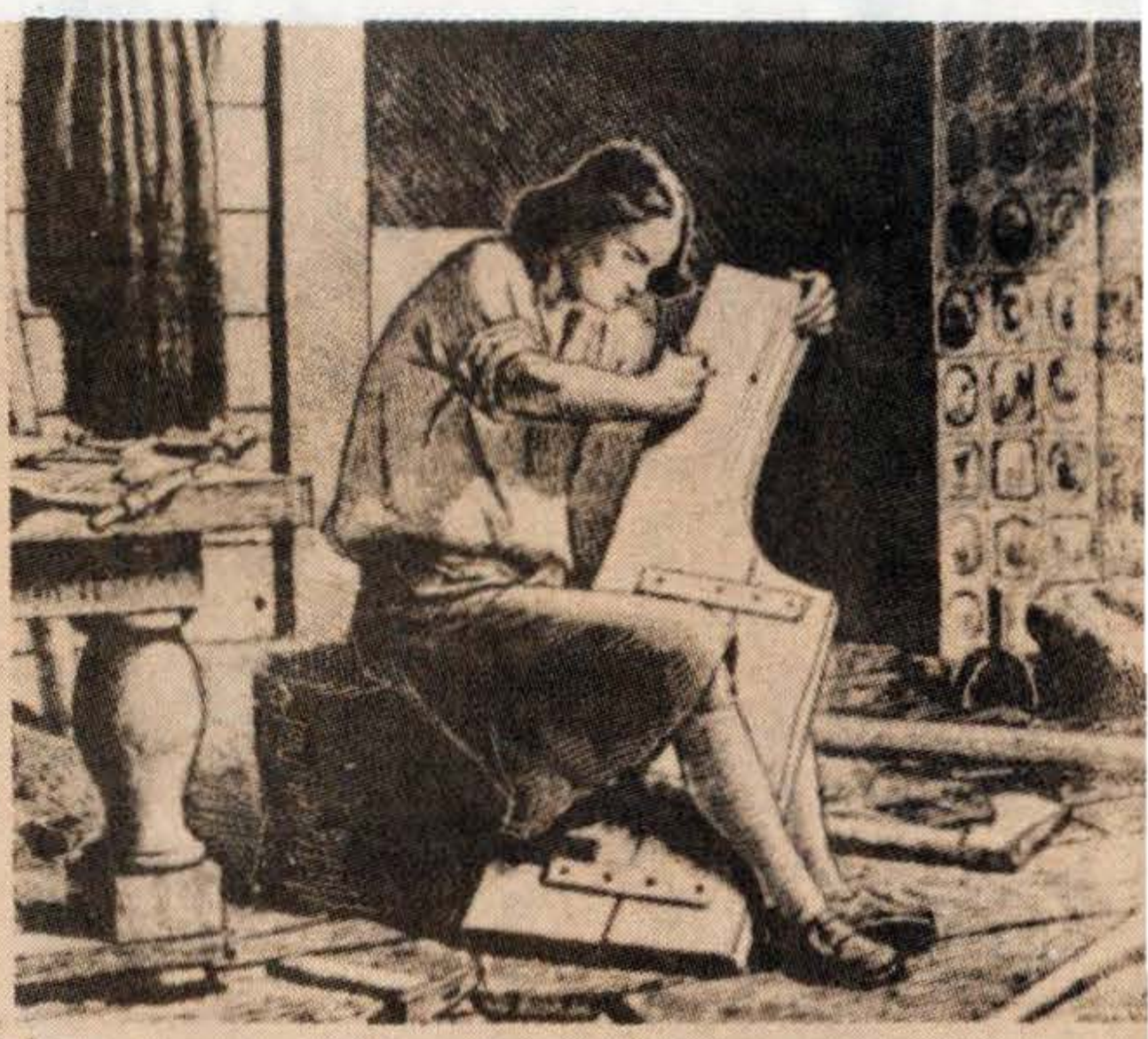

Pretutindeni, în Olanda sau Prusia, în Austria sau Anglia, Petru observă, muncește, învață

fiei, sora mai mare a lui Petru, și ale favoritului ei, prințul V. Galițin.

De timpuriu, Petru se dedică „jocurilor militare", grupîndu-și prietenii în două regimente, Preobrajenski și Semionovski, viitoarele unități de gardă. Leagă prietenii cu specialiști invitați din țările occidentale, militari și meșteri. Chefuiește, se distrează, discută, acționează. După campania nereușită împotriva Azovului, acaparat din timpuri străvechi de turci, poruncește ca la șantierul naval din Voronej să se construiască o flotă. În anul următor, 1696, Moscova sărbătorește, entuziastă victoria armatei și flotei lui Petru. Azovul e din nou în mîinile lui.

Toate acțiunile sale fac să se întrevadă un conducător care consideră că voința, ordinile și dispozițiile lui sînt o lege supremă pentru supuși. Un conducător — fiu al timpului și clasei sale — care se străduiește să recîștige, cu înfrigurare, tot ce pierduse țara, să construiască febril, temîndu-se parcă să nu întîrzie, un stat în interesele nobilimii feudale și ale negustorilor, storcînd posibilul și imposi-

ȘI COLABORATORI AI LUI PETRU I: Dimitrie și Antioh Cantemir

o alianță cu Rusia în vederea desprinderii de suzeranitatea turcească. Deși, cum se știe, tentativa din 1711 s-a soldat cu un insucces, Petru cel Mare, respectînd prevederile înscrise în tratatul secret de alianță cu Moldova de la Luck (3/14 aprilie 1711), a acordat adăpost și privilegii pe măsura rangului aliatului său, domnul moldovean Dimitrie Cantemir. Legăturile de prietenie, precum și stima țarului față de cultura și personalitatea deosebită a lui Dimitrie, l-au făcut să-l numească în înalta funcție de consilier.

Strălucitul învățat și om de stat român a dezvoltat în numeroasele sale opere idei deosebit de valoroase și înaintate pentru vremea în care a trăit, ceea ce i-a atras un prestigiu european.

Antioh Cantemir (1708-1744), fiul lui Dimitrie, a deținut între anii 1732-1744 funcția de ambasador al Rusiei în Anglia și Franța. El a fost unul dintre inițiatorii clasicismului în literatura rusă, luptînd pentru progresul științei și culturii europene de pe pozițiile iluminismului. Antioh Cantemir s-a ocupat intens de publicarea și răspîndirea operelor ilustrului său părinte, asigurînd astfel apariția în limbile engleză și franceză a vestitei sale scrieri : Istoria creșterii și descreșterii Imperiului otoman *(vezi „Magazin istoric", nr. 4/1972, pp. 75-79)* .

Prima răscoală a streliților e înăbușită... ...și răzvrătiții plătesc cu viața încercarea de a-l înfrunta pe țar

bilul din țărani și orășeni. Un autocrat care, prin reformele sale, contribuie la dezvoltarea țării, iar — pe de altă parte — prin intensificarea iobăgiei, o încătușează.

În 1697 pleacă în țările Europei occidentale, sub numele de Mihailov, și uimește curțile europene prin simplitatea, curiozitatea și purtările sale neobișnuite. În primăvara și vara anului următor se răscoală însă streliții din Moscova și Petru, nevoit să-și întrerupă călătoria, se întoarce în mare grabă în Rusia.

Celebrele reforme ale lui Petru încep încă în 1698, o dată cu înapoierea lui din străinătate. El poruncește boierilor moscoviți să-și tundă bărbile și să adopte îmbrăcămintea europeană. Introduce, în 1700, calendarul nou (pînă atunci începutul unui nou an se serba la 1 septem-

PRIETENI

ȘTEFAN METEȘ

Familia Corbea a fost una dintre cele mai vechi din Brașov. În veacul XVII, cel mai ilustru reprezentant al ei poate fi considerat David ceaușul, iscusit diplomat și om cu învățătură aleasă — vorbea patru limbi: latina, germana, greaca și rusa. Legăturile lui cu Constantin Brîncoveanu (1688-1714) datează încă din primii ani ai domniei acestuia.

Cele mai importante misiuni politice ale lui David Corbea în slujba lui Brîncoveanu au fost cele din Rusia. În cursul toamnei 1702, el înfățișa cancelarului rus Feodor Golovin o lungă și deosebit de interesantă scrisoare, întocmită în urma unei consfătuiri între Constantin Vodă Brîncoveanu, patriarhul Dositheu al Ierusalimului și influenții consilieri ai lui Brîncoveanu, frații Constantin și Mihai Cantacuzino. Era vorba de o colaborare politică secretă româno-rusă și se cerea ajutorul diplomatic al țarului Petru împotriva persecuțiilor religioase la care erau supuși românii ortodocși din Transilvania. Cererile juste prezentate de David Corbea l-au determinat pe țar să intervină, prin intermediul ambasadorului său, pe lîngă împăratul de la Viena. Îndelungata ședere a lui David Corbea la curtea țarului a făcut ca el să fie considerat de Poartă un mare dușman al turcilor. De altfel, stolnicul Constantin Cantacuzino l-a și avertizat ca la întoarcerea în țară să nu treacă prin Moldova — unde putea fi prins din porunca turcilor —, ci să-și aleagă alt drum.

În ianuarie 1704 îl aflăm iarăși la Moscova, dar intrigile unor curteni au făcut ca din nou Poarta otomană să fie informată despre misiunea lui. A trebuit să fie rechemat în grabă, pentru ca bănuiala de trădare ce plana asupra lui Brîncoveanu să nu se întărească. Petru cel Mare, în 30 noiembrie 1704, scria că-l trimite pe David, „om prea bun, credincios și isteț" dar, în același timp, cerea ca el să revină

brie) și înlocuiește scrierea slavonă bisericească cu cea laică. Înființează primul ziar. Deschide școli, licee, gimnazii. Cu un an înainte de moarte, semnează un decret prin care se înființa Academia de Științe.

Îi sprijină pe proprietarii de pămînturi, dotîndu-i, chiar pe cei de origine modestă, cu moșii, țărani iobagi, distincții și titluri.

Înființează 178 manufacturi noi care folosesc munca țăranilor iobagi. În 1711 creează un nou organ suprem al puterii, Senatul (care în curînd avea să-i confere titlul de împărat). Introduce o nouă împărțire teritorială a Rusiei, în gubernii și provincii. Extinde sistemul de administrație și asupra Ucrainei, dar în regiunea Mării Baltice menține organele de autoconducere, existente de pe timpul suedezilor. Stoarce biruri de la populație, dar nu și de la boieri și clerici. Dezvoltă legăturile comerciale atît în interiorul țării, cît și cu străinătatea.

Reformele din timpul lui Petru transformă Rusia într-o mare putere europeană. Ea rămîne însă o țară iobagă. Dominația boierilor asupra țăranilor se întărește; pînă și dezvoltarea manufacturilor, a căror apariție dovedește nașterea unor noi forme de producție, capătă deseori forme conservatoare, prin folosirea muncii iobagilor.

Poporul e nemulțumit. Diferite manifestări ale acestei nemulțumiri apar de-a lungul întregii domnii a lui Petru. În primii ani, izbucnesc răscoalele streliților, soldaților, rascolnicilor. În anul 1705 se răzvrătesc locuitorii din Astrahan și acaparează orașul, măcelărind autoritățile. În anii 1707-1710, întreaga parte de sud-est a statului, ținutul Donului, Povoljia, guberniile sudice și centrale sînt cuprinse de o mare răscoală a sărăcimii — țăranilor, cazacilor, orășenilor, lucrătorilor.

Răscoalele sînt înăbușite cu cruzime de detașamentele de represiune trimise de Petru. Căci simțul de clasă dictează lui Petru și guvernului său să facă uz de procedee crunte în reprimarea celor ce i se ridică împotrivă.

* * *

Petru cel Mare lasă țării o moștenire uriașă, numeroase realizări, inițiative, idei, dar nu reușește să-și desemneze succesorul. Simțind apropierea morții, el izbutește să scrie, cu o mînă slăbită, numai cîteva rînduri, aproape indescifrabile; se pot deslușI doar două cuvinte: „Dați totul...“ .

Cui voia el să transmită cîrma țării, pentru a cărei dezvoltare a cheltuit atîta forță, inteligență și energie? E o taină pe care Petru cel Mare a dus-o cu el în mormînt.

ȘI COLABORATORI AI LUI PETRU I: David Corbea

de îndată cu știri amănunțite de la voievod.

În martie 1705 Corbea s-a întors la București, aducînd cu el și un portret al țarului Petru, împodobit cu diamante, „ca semn al grației imperiale“ față de Brîncoveanu. Lui David Corbea, pentru serviciile sale, i s-au dăruit o sută de galbeni prin intermediul lui Golovin.

David Corbea era mereu solicitat să revină la curtea țarului, dar, fiind suspectat și supravegheat de turci, în locul lui a fost trimis în secret Teodor logofătul, fratele său. Se pare că unii boieri din preajma lui Brîncoveanu nu vedeau cu ochi buni atitudinea cu totul ostilă turcilor a lui David Corbea. Datorită acestui fapt, el se simțea în nesiguranță și dorea să plece definitiv. La 25 februarie 1707, a pornit din nou spre Rusia, cu îngăduința lui Vodă Brîncoveanu, care era convins că va avea în el un sprijinitor sigur și devotat în cele mai grele împrejurări.

După sosirea la Moscova, printr-o „patentă“ dată în 20 aprilie 1707 de Petru cel Mare, David Corbea a fost înălțat în rangul de consilier aulic. În această calitate, el a obținut o „patentă“ — păstrată astăzi în arhivele din Viena —, prin care țarul oferea lui Constantin Brîncoveanu dreptul să se așeze la Moscova, cu titlul de Principe, în cazul în care împrejurările vitrege l-ar sili să-și părăsească țara.

David Corbea s-a stins din viață pe neașteptate în Varșovia, la 11 august 1707, pe cînd se înapoia dintr-o misiune diplomatică îndeplinită pe lîngă principele maghiar Francisc Rakoczy II. Petru I a fost afectat de această moarte, dispunînd ca trupul să-i fie adus de la Varșovia la Kiev și înmormîntat cu deosebite onoruri în vestita Mănăstire Pecersca, unde fusese îngropat și mitropolitul moldovean Petru Movilă. La funeralii a participat întreaga curte imperială, în frunte cu Petru I.

O zi din viaţa ţarului

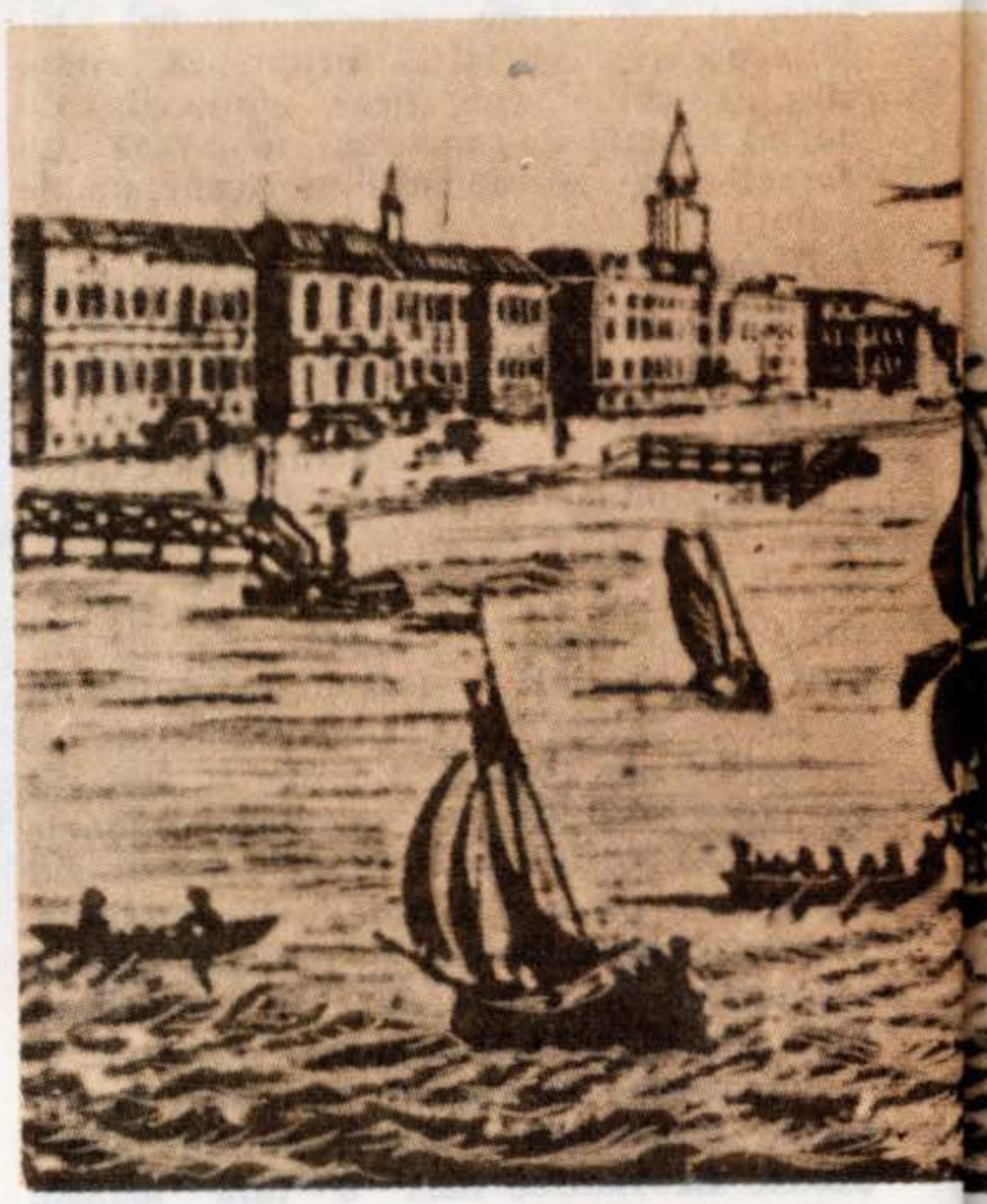

AUGUST STRINDBERG

Cunoscutul scriitor suedez August Strindberg (1849-1912), prozator, poet, dramaturg şi eseist, a înmănuncheat într-un volum apărut în 1906 un şir de „instantanee", evocînd figuri şi momente caracteristice din istoria universală, intitulîndu-le *Miniaturi istorice*.

În crochiul consacrat lui Petru I, din care publicăm cîteva fragmente, Strindberg zugrăveşte cu un talent incontestabil portretul acestei mari personalităţi. S-ar putea obiecta că unele trăsături de penel sînt cam apăsate, că se simte o oarecare tendinţă spre literaturizare, că acurateţea ştiinţifică nu e desăvîrşită. Dar să nu uităm că avem de-a face cu un scriitor, nu cu un istoric.

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei.

Pe malul sudic al Golfului Finic se afla micul sat Strelna, la jumătatea drumului dintre Petersburg şi Peterhof ; construcţia acestuia din urmă pe atunci abia începuse. La capătul satului, lîngă pîrîul Strelka, se înălţa printre stejari şi pini o vilă rustică, simplă, vopsită în roşu şi verde ; obloanele stăteau încă trase, căci nu era decît ora patru a unei dimineţi de vară.

Lîngă vila în roşu-verde străjuia un tei străvechi, al cărui trunchi se bifurca ; în crăcană fusese aşezată o podişcă de lemn cu parmalîc şi spre frunzişul teiului ducea o scăricică.

Uriaşul din copac

În acea răcoroasă oră a dimineţii, sus, în copac, şedea un bărbat la o masă negeluită, şchioapă şi scria scrisori. Masa era acoperită de hîrtii ; mai avea totuşi loc pentru o pendulă fără geam, pentru un compas, o trusă şi un clopot mare de bronz. Bărbatul şedea acolo fără haină, purta ciorapi cîrpiţi şi ghete grele ; capul părea să fie neverosimil de mare, dar în realitate nu era aşa ; grumazul era ca de taur şi trupul ca al unui uriaş ; mîna care purta acum pana era enormă şi smolită ; pana scria agale, rîndul era cam oblic şi repezit. Scrisorile — scurte, impersonale — nu aveau nici introduceri, nici încheieri, erau semnate doar cu un „Petru" şi acesta în două părţi, de parcă sub apăsarea mîinii greoaie numele s-ar fi frînt în două.

De bună seamă că în împărăţia rusă exista un milion de oameni cu asemenea nume, dar acest Petru era unicul valabil şi nimeni nu nesocotea semnătura lui.

Teiul bîzîia de albine şi de bondari, micul pîrîu Strelka clocotea ca un samovar şi răsăritul de soare era minunat ; razele pătrundeau prin frunzişul teiului şi aruncau pete luminoase pe chipul neobişnuit al celui mai neobişnuit şi mai neînţeles dintre bărbaţii ce au trăit vreodată. Acum, acest cap distins cu părul lui scurt arăta ca al unui mistreţ ; şi cînd scriitorul sugea ca un şcolar pana de gîscă, i se zăreau dinţii şi o limbă ca a unui leu la pîndă. La un moment dat, faţa i se crispă de o durere înspăimîntătoare, ca la un schingiuit, ca la un crucificat. Dar el luă o nouă foaie şi începu o nouă scrisoare : şi iată că faţa se lumină, gura surîse astfel încît ochii dispărură, iar teribilul om păru... un copil poznaş. O nouă hîrtie ; un bileţel destinat în orice caz unei doamne ; şi acum masca se schimbă în cea a unui satir, se descompuse în linii decorative şi, în cele din urmă, explodă într-un rîs zgomotos, de-a dreptul cinic.

Corespondenţa dimineţii luă sfîrşit. Ţarul scrisese cincizeci de scrisori. Le lăsă

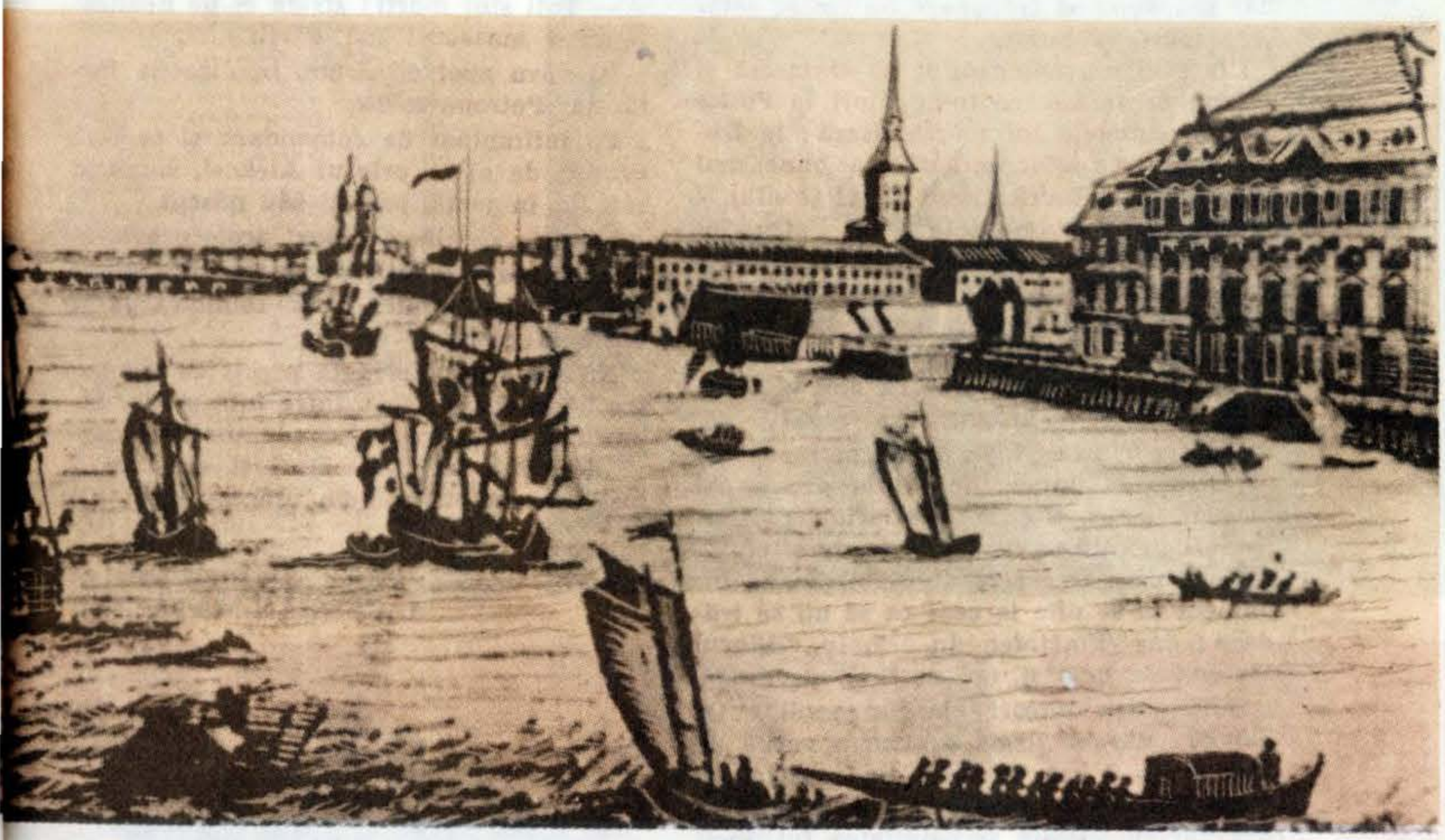

Orașul lui Petru, în primii lui ani de existență

nesigilate ; Katia, nevasta lui, urma să le împăturească și să le sigileze.

Uriașul se întinse, se ridică anevoie și aruncă o privire înspre golf. Vedea prin lunetă Petersburgul și flota sa, ca și încă neterminatul Kronstadt [...]

Se duse afară în grădinile lui, aruncă o privire asupra plantelor medicinale, smulse cîte o buruiană și plimbă stropitoarea ici și colo. Intră în staul și se uită atent la oile merinos pe care chiar el le adusese în țară. Trecu apoi în grajd, zări o boxă sfărîmată ; apucă un ferăstrău și o rindea și o repară. Aruncă în ieslea calului său favorit o mînă de ovăz ; mergea de obicei cu trăsura cînd nu pornea pe jos ; călăritul, după părerea lui, era nedemn de un marinar ; și țarul voia să fie înainte de toate un navigator. Se duse după aceea în atelierul de strungărie și dădu o învîrtitură strungului. Dar la fereastră stătea o masă cu uneltele unui gravor în aramă ; trase cîteva linii care lipseau pe o gravură [...]

În aceeași zi, înștiințat de Menșikov, favoritul lui, că streliții (corp special de pedestrași, înființat de Ivan cel Groaznic și suprimat de Petru I) conspirau din nou împotriva lui, Petru ordonă ca la ora 5 după-amiază 60 grenadieri să înconjure clădirea de pe cheiul 14, unde urmau să se adune complotiștii.

Dar biruitorul uriaș de pe tronul Rusiei nu se mulțumi cu atît.

Răfuiala

Cînd descoperi cheiul cu numărul paisprezece, pătrunse fără ezitare în clădire, sigur că va găsi acolo pe cei șaizeci de oameni ai săi. În dreapta, către curte, toate ferestrele stăteau deschise. Zări acolo conjurații, șezînd la o masă lungă și bînd vin. Intră în sală. Mulți dintre prietenii lui se aflau acolo. Simți ca o împunsătură în inimă.

— Bună ziua, firtaților ! salută el cu voioșie.

Intreaga adunare se ridică deodată, ca un singur om. Se schimbară priviri acre.

— Nu vreți să bem un pahar, prieteni ?

Și Petru se tolăni într-un scaun. Dar aruncîndu-și ochii pe ceasul sălii, văzu că e abia patru și jumătate. Se înșelase cu o jumătate de oră ; nu văzuse el bine sau ceasul lui Menșikov mergea înainte.

O jumătate de oră ! gîndi el ; dar în secunda următoare goli vitejește un pa-

har şi începu să fredoneze un cîntec ostăşesc foarte popular.

Cîntecul era ademenitor. Îl cîntaseră şi cei de pe terasă, ca învingători la Poltava ; în sunetele lui mărşăluiseră ; le trezea amintirea altor timpuri, mai bune, mai vesele ; şi îşi uniră glasul cu al ţarului.

Puternica personalitate a lui Petru, felul lui cuceritor şi amabilitatea pe care ştia s-o manifeste cînd voia, atrăgeau oamenii de partea lui. Şi acum un cîntec aducea pe un altul şi era o eliberare dintr-o groaznică nelinişte. Era singura cale de a se evita o discuţie.

Printre cîntece însă, ţarul mai ciocnea în sănătatea unuia sau altuia dintre comeseni, bea cu cîte un vechi prieten, amintindu-i în puţine cuvinte cîte o întîmplare prin care trecuseră amîndoi. Nu se încumeta să se uite la ceas ca să nu se trădeze ; dar jumătatea de oră, în mijlocul vizuinii de ucigaşi, era nesfîrşit de lungă.

Surprindea uneori cîte un schimb de priviri ; dar pe urmă arunca o vorbă de duh şi firul era rupt. Se juca astfel cu viaţa lui, dar se juca bine ; îi zăpăcea în aşa hal cu voioşia şi naivitatea lui, încît nu puteau bănui că ştie ceva. Cu această nehotărîre a lor se juca el.

În sfîrşit, auzi zăngănit de arme în curte şi, dintr-o săritură, ieşi prin fereastră afară.

— Măcelăriţi-i ! fu unica sa comandă.

Şi cu aceasta începu baia de sînge. Petru stătea la fereastră ; şi cînd vreunul sărea afară, el îi reteza capul.

— Toţi sînt morţi ! strigă el pe nemţeşte cînd masacrul luă sfîrşit.

Îşi văzu apoi de drum, în direcţia fortăreţei Petropavlovsk.

Fu întîmpinat de comandant şi se lăsă condus de el la prinţul Aleksei, singurul său fiu în viaţă, primul său născut.

Intră în celulă şi zăbovi acolo o oră.

Cînd reapăru, era desfigurat de plîns ; dar nu zise nimic, dădu comandantului cheia şi plecă.

Nu s-a ştiut niciodată precis ce s-a petrecut în seara aceea între tată şi fiu. Sigur e că Aleksei a fost condamnat la moarte de către 127 judecători şi sentinţa a fost consemnată într-un proces-verbal [...]

În româneşte de
I. CASSIAN-MĂTĂSARU

PLANŞELE NOASTRE

① Stînga sus : componentele stemei lui Ştefan cel Mare pictate în jurul epilogului **Evangheliarului,** manuscris moldovenesc din 1502, păstrat astăzi la Viena. Mijloc : stema Moldovei aşa cum apare pe sigiliul lui Ştefan cel Mare păstrat la Biblioteca Academiei. Dreapta jos : stema lui Ştefan cel Mare (reconstituire de N. I. Mănescu). Monede de la Petru I, Alexandru cel Bun, Roman II şi Ştefan cel Mare **(Stema Moldovei,** p. 37).

② Sibiul la 1808 văzut de pictorul Franz Neuhauser şi turnuri transilvănene peste
③ care au trecut secole de istorie **(Culori în locul petelor albe,** p. 92).

④ Ţarul Petru I vizitînd şantierul naval de la Deptford, în sud-estul Londrei **(Înnoitorul,** p. 26).

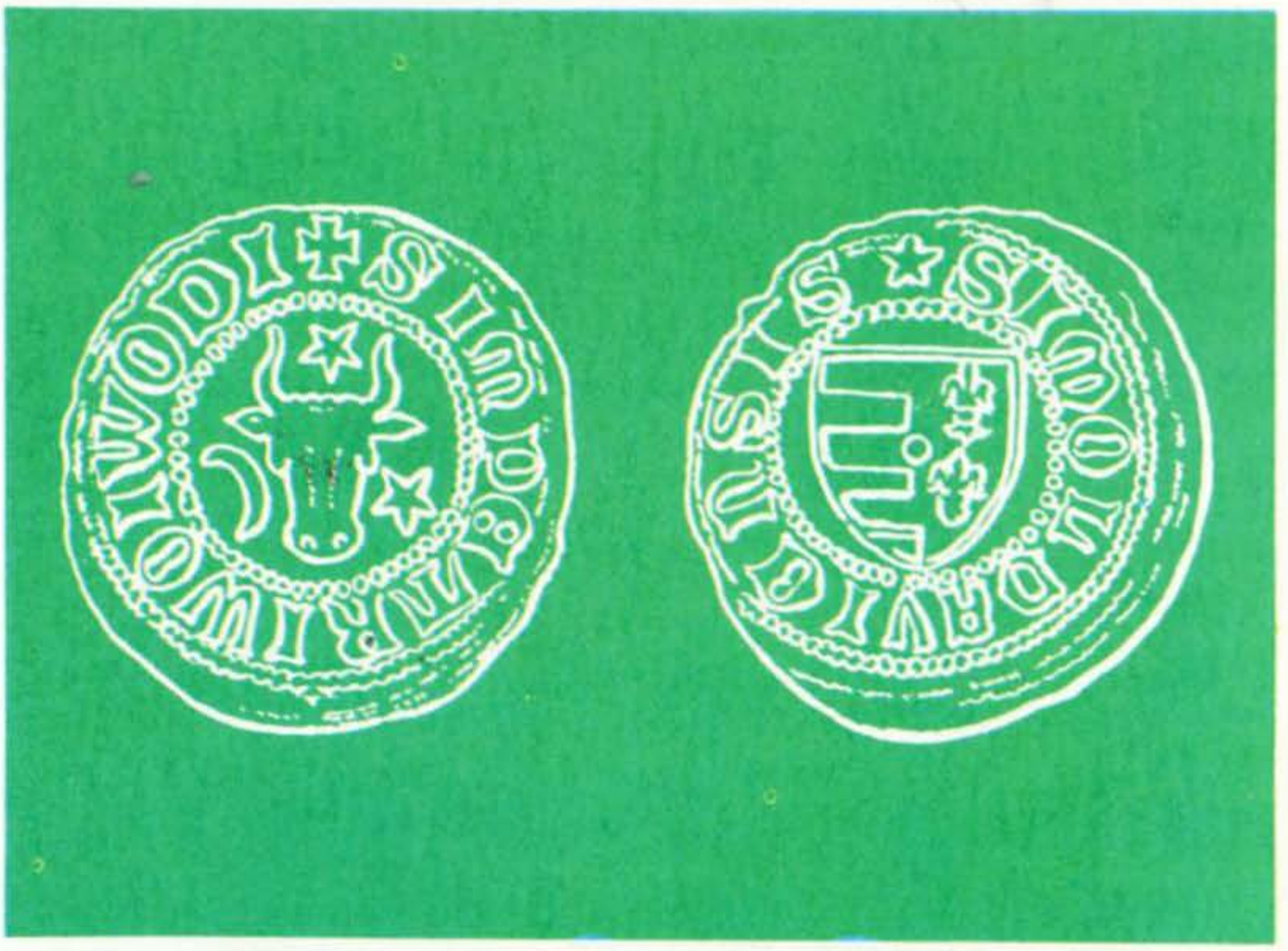

CIVITAS MEDIENSIS

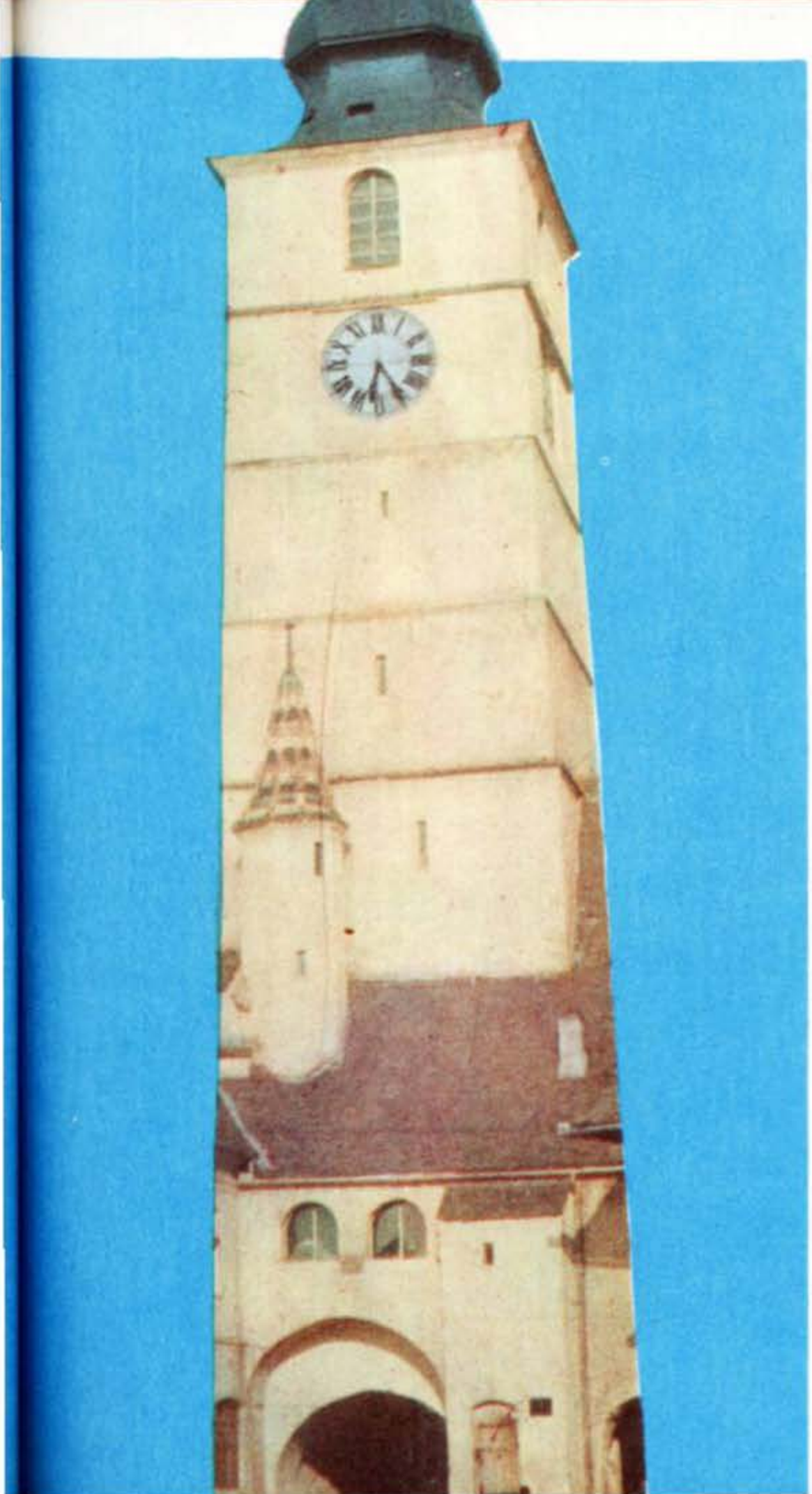

STEMA MOLDOVEI

I. N. MĂNESCU
Secretar al Comisiei de heraldică, genealogie și sigilografie din R.S.R.

În istoria heraldicii Moldovei, stema lui Ștefan cel Mare ocupă un loc deosebit. Ea reprezintă punctul culminant al evoluției stemei dinastice a „Mușatinilor", totodată sinteza definitivă dintre aceasta și stema de stat a Moldovei. De aceea am ales-o ca punct de plecare pentru o scurtă prezentare a istoricului stemelor dinastice și de stat ale Moldovei în secolele XIV și XV, în cadrul căreia vom căuta să le deslușim, pe cît posibil, originile.

O mare sinteză heraldică

În sec. XIV statul monarhic feudal nu făcea parte, în principiu, dintre persoanele morale și juridice apte de a avea o stemă proprie, alta decît a dinastiei. Totuși, în țările române, se constată, din cele mai vechi izvoare cunoscute, existența, încă din sec. XIV, a unor steme de stat diferite de stemele dinastice ale „Basarabilor" și „Mușatinilor".

Cele mai vechi izvoare, de ordin sigilografic și numismatic, ale heraldicii de stat și dinastice a Moldovei, ce ni s-au păstrat, datează din timpul domniei voievodului Petru I (1375-1391). Întipărirea sigiliului lui Petru I (1387) ne este accesibilă numai sub forma unei copii fotografice foarte neclare, pe care de-abia se poate distinge, în mijlocul sigiliului, capul de bour, însoțit, jos în stînga, de o roză. Primele monede moldovenești (după 1377) au, pe avers, capul de bour, însoțit — între coarne — de o stea și — jos, în dreptul botului — de o semilună crescîndă, în dreapta, și de o roză, în stînga ; pe revers un scut despicat : în dreapta fasciat, în stînga cu două sau șapte (2,2,2,1) flori de crin. **Capul de bour, însoțit multă vreme de toate figurile secundare amintite, va dăinui prin veacuri, înfruntînd toate vicisitudinile dinastice, ca stemă de stat a Moldovei ; scutul cu fasciile și florile de crin va sta la temelia stemei dinastice a „Mușatinilor", a cărei evoluție istorică se încheie cu stema definitivă a lui Ștefan cel Mare.**

Așa cum ni s-a păstrat ea pe clopotul de la Mănăstirea Bistrița (1494), pe fragmente de plăci de teracotă găsite la Suceava și — în culori — în **Tetraevanghelul** (1502) aflat astăzi la Viena această stemă se înfățișează astfel :

Scut sfertuit : în primul cartier, pe albastru, o cruce dublă de aur ; al doilea cartier, fasciat verde și aur ; în al treilea cartier, pe verde, trei roze de aur, așezate în bandă ; în al patrulea cartier, pe albastru, două flori de crin opuse și reunite, așezate în bară ; în inima scutului, un soare de amiază de aur, ieșind din trăsura orizontală a sfertuirii și broșînd pe cele două cartiere de jos. Scutul este timbrat de un coif închis, avînd ca cimier un cap de bour însoțit, între coarne, de o stea cu șase raze și din al cărui gît se desprind lambrechinii — totul de aur. Smaltul complementar al lambrechinilor rămîne necunoscut, deoarece miniaturistul **Tetraevanghelului** citat i-a pictat în întregime cu aur. În majoritatea reprezentărilor, capul de bour este însoțit de un soare, în dreapta și de o semilună figurată, crescîndă, în stînga *.

Elaborat după o îndelungată perioadă de căutări, scutul acestei steme reunește pentru prima dată toate figurile heraldice tradiționale ale dinastiei moldovene : fas-

* Pentru toate formulările tehnice din cadrul acestei descrieri, precum și din restul articolului, cititorul este rugat să consulte glosarul heraldic. Vezi și „Magazin istoric", nr. 3/1971, pp. 27-32.

GLOSAR HERALDIC

ARME (STEMĂ) : o stemă este, în esenţă, reprezentarea armelor de apărare (scut şi cască), împodobite heraldic, ale unui războinic medieval.

ARME DE CONCESIUNE : reproduc total sau în parte armele suveranului sau suzeranului celui care le poartă în virtutea unei încuviinţări exprese (concesiune) din partea acestuia.

BANDĂ : figură heraldică diagonală ce reuneşte unghiul drept de sus al scutului cu unghiul stîng de jos. Lăţimea unei bande singure este ceva mai puţin de 1/3 din lăţimea scutului ; în bandă, se spune despre una sau mai multe figuri aşezate pe diagonala scutului ; tăiat în bandă : este scutul împărţit în două printr-o trăsătură diagonală în sensul bandei.

BANIERĂ : flamură înstemată în forma unui pătrat sau dreptunghi înalt ce se purta de către cavaleri la lance (sec. XIV-XVI). (Vezi „Magazin istoric", nr. 3/1971, copertele I şi IV).

BARĂ : figură heraldică diagonală ce reuneşte unghiul stîng de sus al scutului cu unghiul drept de jos. Are deci sensul invers celui al bandei.

BLAZON : descrierea prin viu grai sau în scris, potrivit terminologiei consacrate, a unei steme. În limbajul curent termenul se foloseşte impropriu ca sinonim pentru stemă.

CARTIER : fiecare din diviziunile unui scut împărţit în patru (sau mai multe) diviziuni.

CIMIER : figura ce împodobea coiful de turnir (uneori şi pe cel de luptă) al cavalerilor medievali. Poate avea diferite înfăţişări, de la figuri umane sau animale, pînă la aripi, coarne, panaşe din pene de păun sau struţ etc. Reproduce de multe ori, într-un fel sau altul, conţinutul scutului.

CÎMP : suprafaţa colorată a scutului sau a diviziunilor sale, servind ca fond pe care sînt reprezentate figurile sau mobilele heraldice.

DESPICAT : se numeşte scutul împărţit vertical în două (sau mai multe) diviziuni.

DREAPTA-STÎNGA : în heraldică noţiunile de dreapta şi stînga se referă la scut (la persoana care l-ar purta) şi nu la privitor.

FASCIE = brîu, grindă : figură heraldică orizontală, avînd lăţimea ceva mai puţin de 1/3 din lăţimea scutului (v. bandă).

FASCIAT : se spune despre un scut împărţit orizontal în 6 fascii din două smalturi alternate (culoare şi metal). Cînd sînt 8 sau numai 4 fascii, numărul lor trebuie specificat.

ciile, rozele şi florile de crin. La acestea se adaugă două noi figuri ce pot fi atribuite domniei lui Ştefan cel Mare : crucea dublă şi jumătatea de disc solar. Aşezarea la cimier a capului de bour marchează realizarea — prin transfer de timbru — a sintezei heraldice între tradiţiile statului şi cele ale dinastiei.

Făcînd în cele ce urmează istoricul componentelor stemei, le vom analiza în ordinea vechimii lor în zestrea heraldică a „Muşatinilor", iar problemele stemei de stat a Moldovei vor fi abordate în legătură cu capul de bour ca cimier al stemei dinastice.

Fasciile şi florile de crin

Fasciile şi florile de crin apar împreună încă pe scutul de pe monedele voievodului Petru I. Caracterul dinastic moldovenesc al acestui scut este demonstrat de evoluţia sa ulterioară pînă la scutul sfertuit al lui Ştefan cel Mare.

Proiectînd culorile cunoscute din stema lui Ştefan asupra scutului de pe monedele lui Petru I, îl putem blazona astfel pe acesta din urmă : scut despicat — în dreapta, fasciat verde şi aur ; în stînga pe albastru două (sau şapte) flori de crin de aur. Izvoarele numismatice ulterioare atestă folosirea aceluiaşi scut (cu intermitenţe în vremea urmaşilor lui Alexandru cel Bun), pînă în pragul domniei lui Ştefan ; scutul tradiţional apare numai pe cunoscutele pisanii în piatră din anii 1476 şi 1479 (trei flori de crin, una sub alta, în dreapta ; fasciat de opt bucăţi în stînga).

Asemănarea scutului de pe monedele lui Petru I cu cel al regilor Ungariei din casa de Anjou este evidentă şi — bineînţeles — nu întîmplătoare. Presupunem că scutul despicat a fost conferit domnului Moldovei o dată cu dreptul de a bate monedă.

Într-o gravură din cronica lui Ioan de Thuróczi (ediţia 1488) reprezentînd o scenă de luptă din timpul campaniei regelui Matei Corvinul în Moldova (1467), ni s-a păstrat imaginea unui steag moldovenesc din epocă. Gravura reprezintă oastea ungară în armuri grele sub baniera cu cele două steme ale regatului, înfruntînd pe însuşi Ştefan, călare, în armură şi cu coif de tip oriental, înconjurat de o puternică gardă de pedestraşi. Domnul poartă în mînă un steag cu flamura lungă şi îngustă, vărgată paralel cu lancea şi pe care apare — imediat lîngă lance — capul de bour. Este o formă străveche de steag, derivată din gonfalonul sec. XIII, cu axul longitudinal al flamurii perpendicular pe lance. Dungile sînt desigur fasciile verzi şi galbene ale stemei dinastice, peste care s-a adăugat mai tîrziu — şi fără a se ţine seama de direcţia axului longitudinal — capul de bour al Moldovei (proba-

bil în epoca lui Alexandru cel Bun sau a urmaşilor săi, cînd s-au încercat şi alte formule de îmbinare a fasciilor cu capul de bour).

Credem că un steag de acelaşi tip străvechi — steag de investitură, la origine — a stat la baza fasciilor din stema voievodului Petru I, care în stema lui Ştefan cel Mare ocupă cartierul al doilea.

Tradiţia rozei

În stema de stat a Moldovei apare încă din timpul lui Petru I, în stînga botului bourului, o roză heraldică. Sub Roman I (1391-1394) roza va căpăta însă locul din dreapta — şi aşa va rămîne pînă la sfîrşitul sec. XIV, cînd roza dispare, înlocuită de un soare, complementul firesc al lunii din stînga.

Dar roza nu pare să fi figurat dintotdeauna în armele ţării. S-au păstrat din vremea lui Ştefan cel Mare şi a urmaşilor săi, reprezentări în piatră ale unui tip arhaic de stemă a Moldovei în care nu apar ca piese secundare decît semiluna şi steaua, ambele aşezate între coarnele bourului, semiluna (cu vîrfurile în sus) dedesubtul stelei. Este desigur o reminiscenţă a unor vremuri mai vechi, păstrată numai în tradiţia profesională a sculptorilor în piatră.

Existenţa heraldică independentă a rozei este demonstrată şi de reprezentarea ei, singură în scut, pe un detaliu de arhitectură de la Palatul domnesc din Suceava, datînd probabil din epoca lui Ştefan cel Mare. Domnii Moldovei din sec. XV cunoşteau cu siguranţă semnificaţia acestei roze şi o ţineau în mare cinste, după cum reiese din repetatele lor strădanii de a-i găsi un rost şi în armele dinastiei. Astfel, ea e aşezată deasupra scutului despicat de pe unele monede de la Alexandru cel Bun şi urmaşii săi, sau, sculptată la dimensiuni monumentale, în afara stemei propriu-zise, pe turnul de intrare de la Mănăstirea Putna.

În interiorul scutului dinastiei, roza îşi va afla în fine locul în vremea lui Ştefan cel Mare, în prima versiune a stemei dinastice proprie acestei domnii : scut despicat — în dreapta o cruce de Malta şi o roză ; în stînga, trei fascii în cîmp. Astfel apare pe monede şi (cu cruce de o formă diferită) pe o cădelniţă de la Putna (1470).

Presupunem că roza de aur (sau poate de argint) în cîmp verde (sau albastru căci miniaturistul **Tetraevanghelului** a ezitat), a fost stema primitivă a „Muşatinilor", coexistînd cu un steag vărgat verde şi galben.

În stema definitivă a lui Ştefan cel Mare, trei roze de aur, rînduite în bandă, în cîmp verde, ocupă cartierul al treilea al scutului.

GLOSAR HERALDIC

GONFALON : flamură lungă şi îngustă, decupată la capătul liber în trei fişii. Începînd de la sfîrşitul sec. XII, gonfalonul reproduce armele posesorului, avînd însă de obicei axul longitudinal al reprezentărilor heraldice perpendicular pe lance. Înlocuit către 1300 cu banierele de formă pătrată se va menţine ca steag bisericesc. (Vezi „Magazin istoric", nr. 3/1971 pp. 81, 85 şi 89).

HERB : termenul polon pentru stemă, folosit în trecut şi în Moldova. Nobilimea polonă era împărţită în cîteva zeci de herburi, avînd fiecare numele său şi de care ţineau uneori zeci sau chiar sute de familii, nu toate de aceeaşi origine. Cînd un nobil propunea înnobilarea unei persoane nenobile sau acordarea indigenatului polon unui străin, acest lucru se putea face sub forma primirii respectivului în herbul celui care făcuse propunerea.

INSOŢIT : se spune despre o figură sau mobilă heraldică în jurul căreia apar una sau mai multe mobile de dimensiuni mai mici ce par a o însoţi.

LAMBRECHINI : fişii de stofă decupate din acoperămîntul (de protecţie contra soarelui) coifului. În sec. XV, lambrechinii ajung la o mare dezvoltare ornamentală, drapîndu-se în jurul scutului. Ei au în mod normal două culori (din care un metal). Uneori, începînd din sec. XVI, diferite combinaţii de culori în dreapta şi stînga.

ROZĂ : roza heraldică, stilizare a florii de măceş, are cinci petale în jurul unui bumb central (stigmatul) şi, de regulă, cinci sepale ascuţite între petale.

SEMILUNĂ : este reprezentată în heraldică culcată şi cu coarnele în sus : cu coarnele în jos este „răsturnată".

SFERTUIT : se spune despre un scut împărţit printr-o trăsură verticală şi una orizontală în patru cartiere. Cînd scutul este împărţit în patru prin trăsuri diagonale, se foloseşte termenul sfertuit pieziş.

SMALTURI : Numele culorilor folosite în heraldică. Se împart în două metale : aur şi argint, şi cinci culori : roşu, negru, albastru, verde şi purpură.

SOARE : are în heraldică forma de disc înconjurat de 16 raze, opt şerpuite alternînd cu opt drepte, şi adeseori chip omenesc. Cînd iese din colţul drept superior al scutului, răsare ; cînd iese din colţul stîng superior, apune ; cînd iese din mijlocul marginii superioare, este la amiază.

STEA : are în heraldică cinci raze, din care una îndreptată în sus. Cînd are două raze îndreptate în sus este răsturnată. Cînd are mai mult sau mai puţin de cinci raze, numărul lor trebuie specificat.

TIMBRU : termen prin care se înţelege coiful heraldic cu cimierul şi lambrechinii săi. Este bine să nu se spună despre un scut că este timbrat de o coroană etc., termenul fiind aplicabil numai unei căşti.

Un schimb neobişnuit

Dacă crucea cu braţele egale care apare în versiunea mai veche a stemei lui Ştefan cel Mare — semnificativă, credem, pentru vechimea unor preocupări legate de lupta antiotomană — are un precedent în scutul cu cruce de pe monedele lui Petru Aron (inspirat la rîndul său din crucea — neheraldică — de pe unele monede ale lui Alexandru cel Bun), crucea dublă din scutul de pe reversul monedelor lui Ştefan cel Mare este, fără îndoială, o inovaţie.

O reprezentare heraldică poate întruni uneori şi remarcabile calităţi artistice... ca în acest detaliu de pe clopotul de la Bistriţa (1494)

Stema din manuscrisul de la 1502 ne dă culorile : crucea de aur, cîmpul albastru, iar reprezentările cele mai vechi, forma originală, care rezultă din reunirea a două cruci lăţite, aşezate una sub alta. O cruce dublă — de exact acelaşi format, identic descrisă şi avînd aceleaşi culori — este, după 1386, noua stemă de neam a Iagelonilor, regii Poloniei.

Nu ne putem explica prezenţa crucii iagelone în armele lui Ştefan cel Mare decît printr-o concesiune din partea regelui Cazimir IV, sub forma „primirii" domnului Moldovei în propriul său herb nobiliar. Un gest atît de neobişnuit poate fi desigur pus în legătură cu răsunătoarele victorii ale lui Ştefan în lupta antiotomană. Stema „Muşatinilor" s-a „îmbogăţit" însă cu crucea iageloană exact în perioada cînd se constată şi prezenţa (1485) scutului Moldovei între herburile coroanei polone. Schimbul de steme între cei doi monarhi, oricît ar părea de curios la prima vedere, se încadrează destul de logic în ansamblul problemelor de protocol pe care le puteau crea relaţiile moldo-polone.

Pe monedele lui Ştefan cel Mare, crucea dublă apare de obicei singură — în scutul reversului ; în stema definitivă a dinastiei, ea ocupă primul cartier, dovadă că şi Ştefan cel Mare înţelegea să acorde o deosebită preţuire înfrăţirii sale heraldice cu regele Poloniei.

Ni se pare deosebit de semnificativă emblema pe care specialistul însărcinat cu elaborarea stemei lui Ştefan cel Mare a aşezat-o în inima scutului, emblemă acceptată desigur în mod expres, şi — adăugăm — cu o remarcabilă conştiinţă de sine, de către însuşi voievodul : soarele de amiază ieşind din linia despărţitoare şi trimiţîndu-şi razele spre vîrful scutului. De reţinut că această iniţiativă a avut loc cu două sute de ani înainte ca Ludovic XIV, Regele Soare, să-şi aleagă strălucitorul astru al zilei ca deviză emblematică !

Capul de bour

Cînd anume s-a realizat — pe calea transferului de timbru — sinteza heraldică între stema de stat a Moldovei şi stema dinastică a „Muşatinilor" este destul de greu de precizat : nu ni s-au păstrat monumente heraldice mai vechi de epoca lui Ştefan cel Mare care să dovedească în mod cu totul sigur folosirea capului de bour ca cimier al stemei dinastice. Dar nu trebuie să uităm că pentru toată perioada dinaintea domniei lui Ştefan nu avem decît izvoare sigilografice şi numismatice şi că cimierul cu cap de bour nu va figura în reprezentările păstrate prin intermediul izvoarelor de acest gen, nici în timpul lui Ştefan, nici în timpul urmaşilor săi. Este greu de spus dacă trebuie interpretat ca cimier capul de bour ce figurează, deasupra scutului dinastic, pe monedele lui Alexandru cel Bun. Credem însă că recunoaştem în ciudata reprezentare de pe aversul unei monede de la Iliaş voievod, fiul şi urmaşul lui Alexandru cel Bun, portretul heraldic ecvestru al voievodului. Capul de animal al călăreţului — divers interpretat în trecut — nu este pare-se decît capul de bour purtat ca cimier, în vîrful coifului. Şi stema din 1476, cu bourul ca cimier al

tradiționalului scut despicat — scut pe care Ștefan cel Mare nu pare să-l fi folosit niciodată — ne apare mai curînd ca un ecou întîrziat al unei alte epoci.

Pe de altă parte, însă, persistența în epoca lui Ștefan a reprezentării paralele a bourului — în scut, ca pe sigilii, sau scos din scut, ca pe monede — și a scutului dinastic (pe cădelnița de la Putna 1470 sau pe spada de la Topkapu 1476-1480) denotă că reprezentarea bourului ca cimier nu era încă perfect înrădăcinată în tradiție. Problema vechimii cimierului cu capul de bour rămîne deci deschisă.

Caracterizată pînă foarte tîrziu printr-o mare fixitate a tipului heraldic, stema de stat a Moldovei ridică numai două probleme de cercetare : problema originii și problema smalturilor.

Așa cum s-a mai spus, orice stemă de stat feudal din evul mediu este inițial stema unei dinastii (excepție, Ungaria, unde crucea patriarhală — simbol bizantin al puterii — trebuie considerată din capul locului ca o stemă a regatului, stema dinastiei arpadiene fiind fasciatul de opt bucăți, roșu și argint). În lumina acestui fapt, problema originii stemei Moldovei se reduce la identificarea dinastiei care a împrumutat țării stema cu capul de bour.

Noi știm din legendă că stema țării cuprinde capul bourului, răpus de Dragoș vodă lîngă apa Moldovei, cu prilejul faimoasei vînători care a constituit preludiul „descălecatului" țării. Legenda a fost fixată în scris încă din sec. XV și nu poate fi cu mult mai veche : nu se nasc legende istorice în timpul generației care a trăit evenimentele. Un lucru trebuie totuși reținut din această legendă : la data fixării ei în scris, capul de bour era deja considerat stemă de stat. Stema cu capul de bour nu poate fi atribuită însă lui Dragoș. În sec. XV, urmașii acestuia, atît cei din Ungaria (familia Dragffy) cît și cei din Polonia (grupați în herbul „Sas") purtau o stemă cu totul diferită : în cîmp albastru o săgeată de argint, deasupra unei semilune de aur ale cărei vîrfuri susțin cîte o stea, de asemenea de aur. Este de presupus că atît Dragoș vodă cît și urmașii săi imediați au folosit — și în Moldova — tot stema cu săgeata, că nu există nici o legătură între Drăgoșești și stema cu capul de bour *.

Cum pe de altă parte, zestrea heraldică a „Mușatinilor" se compunea din fasciatul de verde și aur și din roză, rămîne ca scutul cu capul de bour să fie atribuit — ca stemă de neam — lui Bogdan I, adevăratul fondator de stat feudal în Moldova.

Dacă însă descoperiri viitoare vor confirma ipotezele genealogice formulate mai

Lupta de la Baia (1467). Gravură din cronica lui Thuróczi

de curînd și se va dovedi prin documente de netăgăduit că „Mușatinii" sînt continuatori în linie masculină directă ai lui Bogdan I, atunci originea stemei cu capul de bour va trebui căutată în trecutul mai îndepărtat, dinainte de Dragoș. Rămîne să considerăm atunci că este stema de neam a unei ipotetice dinastii locale, înlăturată de Dragoș, care a transformat vremelnic în marcă militară o formațiune prestatală autohtonă, probabil un voievodat. Legenda

★ Vezi „Magazin istoric", nr. 1/1972, pp. 7-8. Credem însă că spada de la Ieski-Serai (Topkapu), datează din sec. XV și o atribuim lui Bartolomeu Dragffy, cuscrul și aliatul lui Ștefan cel Mare.

Pisania din 1476 a lui Ştefan cel Mare

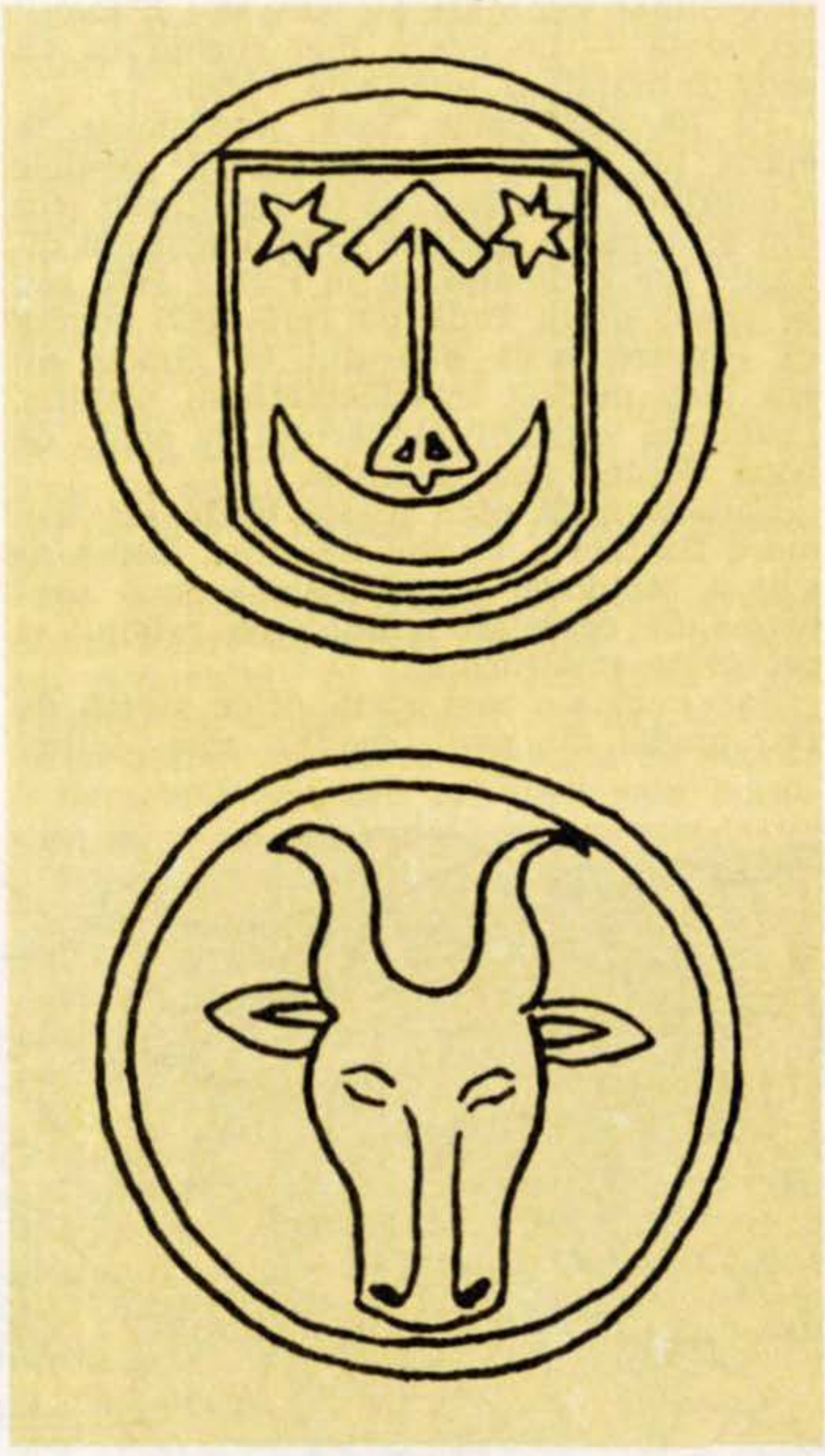

O reprezentare de pe discul terminal al spadei de la Topkapu (Istanbul)

răpunerii bourului ar putea fi, în acest caz, evocarea în formă poetică a înlăturării unui voievod local care a avut ca stemă capul de bour.

Constituirea statului Moldovei prin acţiunea lui Bogdan I şi cu concursul feudalităţii autohtone, a putut avea şi consecinţa, pe plan heraldic, a reabilitării stemei cu capul de bour, de veche tradiţie locală, direct la nivelul de stemă de stat.

Despre smalturile stemei Moldovei nu avem date mai vechi de sfîrşitul sec. XVI. Ştim numai din manuscrisul de la 1502 că, în cimierul stemei lui Ştefan cel Mare, capul de bour era de aur şi tot de aur, steaua dintre coarne şi mai putem admite pe baza aceluiaşi izvor, că tot de aur vor fi fost şi semiluna şi roza. Prezenţa în scut a semilunei şi a stelei ne permit — prin analogie cu alte steme — să credem că scutul va fi fost albastru. S-au găsit efectiv urme de vopsea albastră pe piatra fundalului cvadrilobat al unei steme cu bourul ca cimier, din epoca lui Ştefan cel Mare, descoperită cu cîţiva ani în urmă la Suceava.

Din ultimii ani ai sec. XVI ni s-au păstrat trei reprezentări (toate diferit colorate !) ale stemei Moldovei.

În Polonia însă, în virtutea celor declarate în 1485 de regele Cazimir IV, stema Moldovei este constant (şi foarte corect) reprezentată în marile sigilii ale regilor, începînd cu Alexandru I (1501-1506) şi sfîrşind cu Stanislas-August Poniatowski (1764-1795) ; este probabil să se fi păstrat şi reprezentări colorate, necunoscute la noi, datînd din sec. XVI sau poate chiar din cel precedent.

După cum se vede, şi problema smalturilor originale ale stemei Moldovei îşi aşteaptă dezlegarea în viitor.

?!?ENIGMISTICĂ

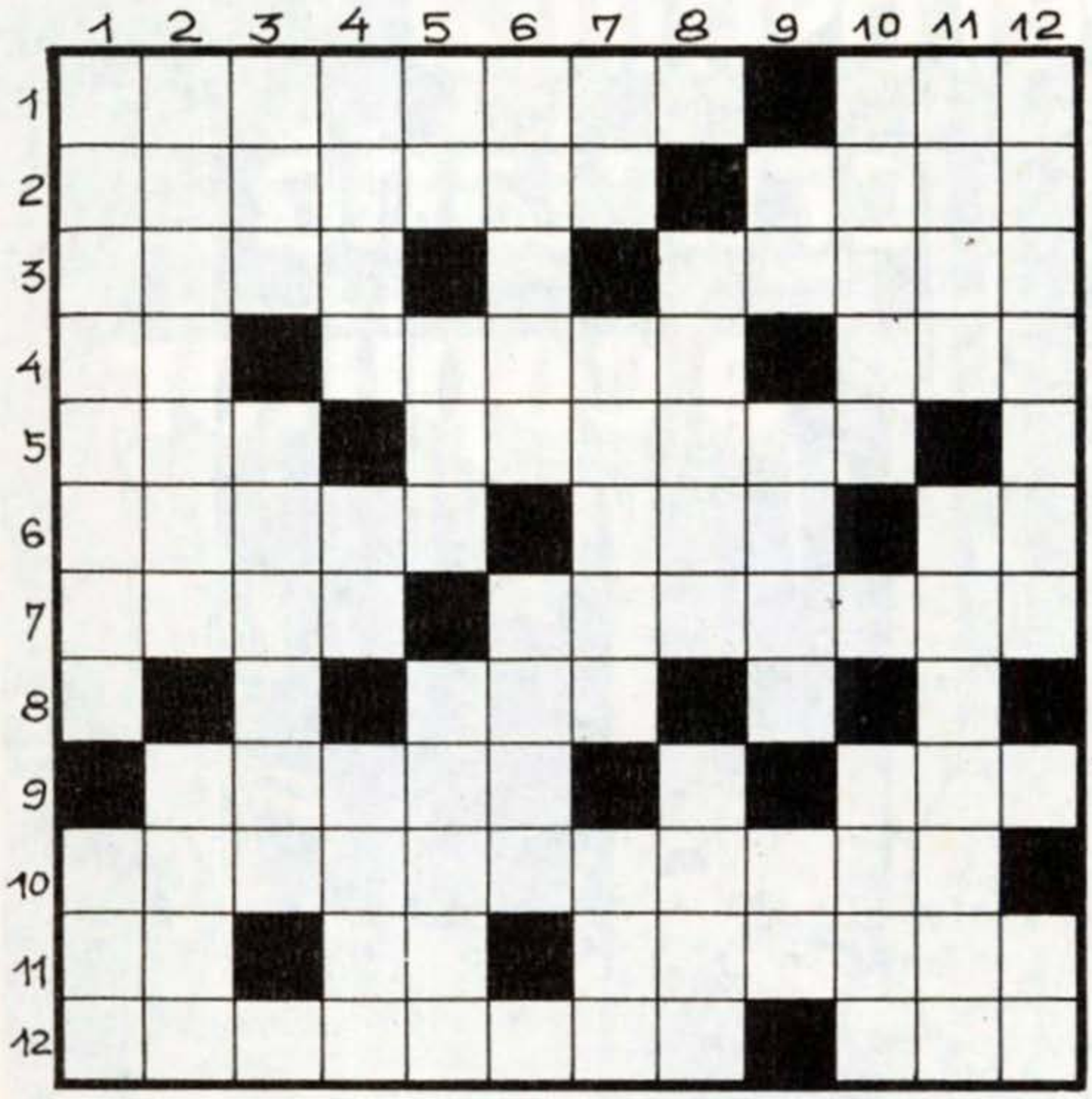

IOAN

VODĂ

VITEAZUL

ORIZONTAL : 1) Cronicari. — Cu părul cărunt (reg.). 2) Imensă forță militară, căreia i-a ținut piept Ioan Vodă. — Alb (poet.). 3) Paloș, buzdugan sau flintă. — Armă albă mult folosită în epoca lui Ioan Vodă (pl.). 4) Natriu. — Slujitorii acestei muze au dat viață personajelor din piesa lui Laurențiu Fulga, „Ioan Vodă cel Cumplit" (1952). — Orășel în Norvegia. 5) Țel, scop (fig.). — Politica lui de neatîrnare a continuat-o Ioan Vodă. 6) A cinsti pe cineva. — Fortificație la o cetate. — La intrarea în Veneția ! 7) Viteaz și neînduplecat. — Pentru 30 000 galbeni, l-a trădat pe Ioan Vodă (1574). 8) Lună în care s-a dat bătălia de la apa Rîmnei, cîștigată de moldoveni (presc.). 9) Mărunță monedă de aramă, bătută în 1573, avînd pe avers chipul lui Ioan Vodă. — Fir. 10) Hatmanul din fruntea celor 12 sotnii de cazaci liberi, care l-au ajutat pe domnitorul moldovean. 11) Primul cuvînt. — O parte dintr-o tonă. — Sub zidurile ei, Ioan Vodă înfrînge o armată otomană în aprilie-mai 1574. 12) Acolo moldovenii nimicesc oastea turco-munteană, ocupînd ulterior Bucureștii. — Altă armă a epocii.

VERTICAL : 1) Partida marilor boieri l-a poreclit și „Armeanul" (2 cuv.). — Rîu în U.R.S.S. afluent al Niprului. 2) Din alte locuri. — Azuriu (pop.). 3) Volum. — A fixa un termen. 4) Zăpadă. — Radu Zamfirescu. — A parcurge o carte. 5) Soarele faraonilor. — Întocmai. — Foarte gingaș (rar). 6) De statura lui Ioan Vodă. — De asemenea, în vechile noastre texte istorice, redactate în caractere chirilice. 7) Calciu. — Lac, iaz — Hebe, zeița tinereții, la ghilotină... 8) Piatră prețioasă, cu care se zice că a făcut negoț Ioan înainte de luarea domniei. — A poseda. 9) Confirmare. — Deseori. — Sandu Niculescu. 10) Pictor și grafician care l-a zugrăvit pe Ioan Vodă. — Oraș în vechea Persie. 11) Impozit perceput în feudalismul tîrziu atît în Moldova, cît și în Țara Românească. — În această funcție pe lîngă Ioan Vodă este pomenit uneori Iane, unchiul lui Mihai Viteazul. 12) Conducătorul unei conspirații boierești din 1572 împotriva lui Ioan. — Rece !

I. PATRAȘCU

Cuvinte rare : LIS ; SOJ ; AVAI ; IPAC ; AKDA ; ILIS.

SOLUȚIILE CAREULUI DIN Nr. 4

C	O	L	O	N	I	A	L	I	S	T	A
A	C	U	M	U	L	A	■	M	A	R	S
N	U	M	I	R	I	■	S	I	P	A	I
A	P	U	S	■	E	R	O	■	A	T	A
D	A	M	A	O	■	A	C	T	■	A	■
A	■	B	■	L	A	S	I	■	I	T	B
■	R	A	S	A	■	C	A	S	A	■	O
L	A	■	A	N	G	O	L	A	■	P	L
U	■	I	N	D	I	A	■	T	R	A	I
P	I	A	T	A	■	L	A	E	■	P	V
T	O	N	A	■	R	A	U	■	S	U	A
A	N	G	L	I	A	■	R	A	D	A	R

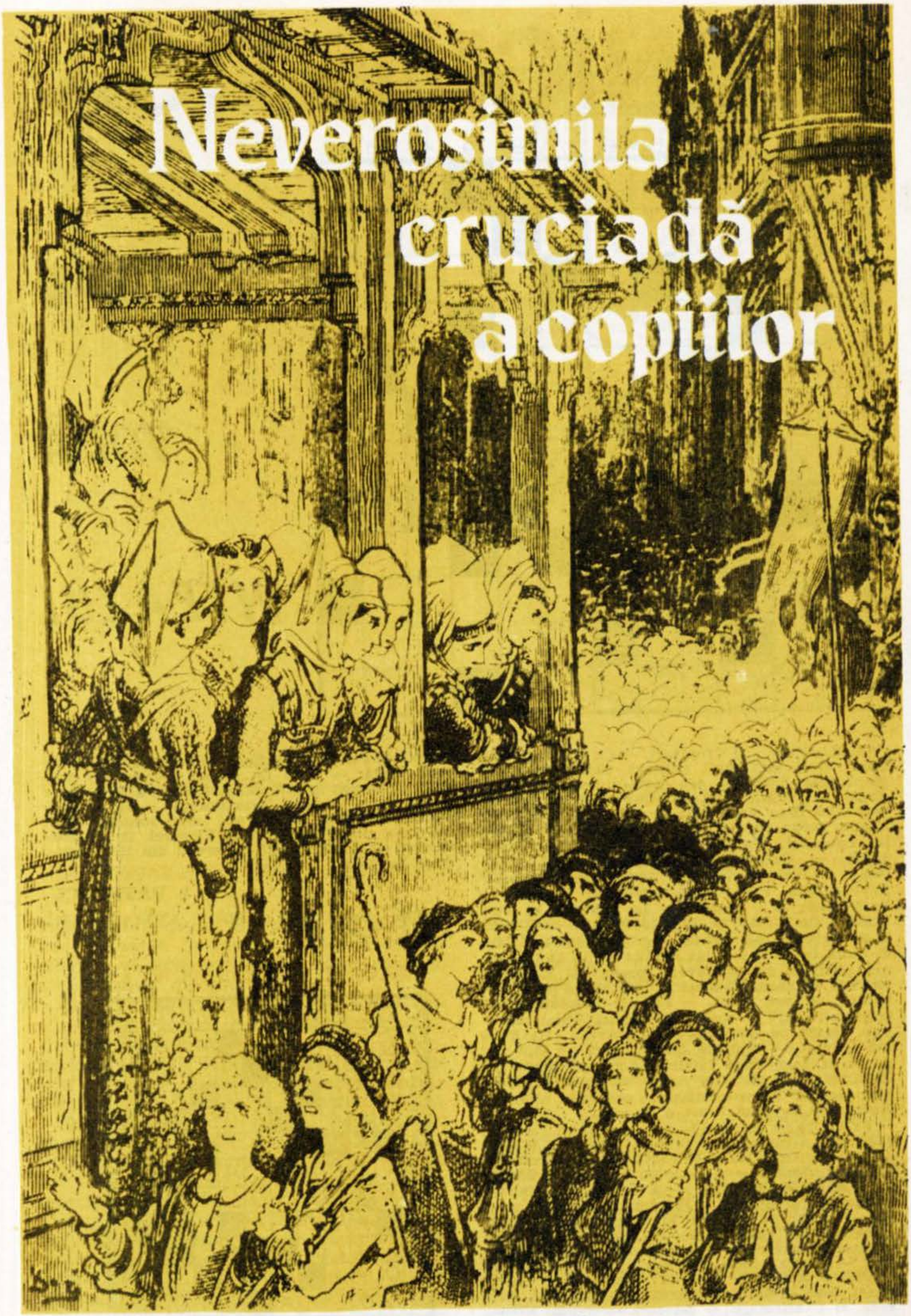
Neverosimila
cruciadă
a copiilor

DOINA MOTAŞ

Luna mai a anului 1212 : un mic păstor în vîrstă de 12 ani, pe nume Etienne, lansează o chemare către copiii Franţei pentru a porni la eliberarea Locurilor Sfinte, căzute în mîinile musulmanilor. Cîteva săptămîni mai tîrziu, un băieţaş de ţăran, Klaus, adresează la Köln un apel asemănător celor de o vîrstă cu el din principatele şi ducatele germane. Cei doi „predicatori" reuşesc să strîngă o mulţime numărînd în total 50 000 copii, care ajung — în Franţa şi Italia — la ţărmul Mediteranei. Traversarea mării nu va fi o problemă : proorocii vestesc că apele se vor despica în două, lăsînd un culoar de trecere pentru mărunţii combatanţi.

Un rege lipsit de entuziasm

Aşa începe, în linii mari, unul dintre cele mai bizare episoade ale întunecatului ev de mijloc : Cruciada copiilor. Cronicarul englez Matthew Pâris o socoteşte drept „o greşeală de necrezut a istoriei". Mulţi dintre confraţii săi de mai tîrziu vor fi şi mai severi, punînd la îndoială însăşi autenticitatea relatărilor. Disputa continuă şi astăzi.

Realitate incontestabilă, pînă şi în privinţa amănuntelor... Sîmbure de adevăr învăluit într-o legendă care-i exagerează mult proporţiile... Născocire pură şi simplă a cronicarilor vremii... Iată principalele poziţii pe care se situează istoricii zilelor noastre faţă de fantastica (sau presupusa) înlănţuire de evenimente din cel de-al doilea deceniu al secolului XIII. Într-unul din ultimele numere ale revistei italiene „Storia ilustrata", Paolo Maltese evocă modul cum s-a produs halucinantul episod, fără a uita să sublinieze că, dacă numeroşi autori moderni şi contemporani îl socotesc doar ca absurdă fantezie a unor cronicari în goană după subiecte „tari", alţii îi admit existenţa istorică *, tratîndu-l ca pe un capitol din lunga şi crîncena luptă angajată de papalitate pentru a-şi asigura supremaţia în Europa. Fără a ne pronunţa într-un sens sau altul, să vedem care este versiunea cronicărească a celor întîmplate.

Etienne era originar din Cloyes-sur-le-Loir, o mică localitate din apropiere de Orléans. Numele lui de familie, ca şi alte detalii, în afară de vîrstă şi meserie, au rămas necunoscute. Tot ce se povesteşte este că, în acea lună mai a anului 1212, el s-a prezentat la curtea regelui Filip II August al Franţei pentru a-l anunţa că „primise misiunea de a elibera Sfîntul Mormînt de sub stăpînirea necredincioşilor" şi a-i solicita sprijin material şi moral.

După cum reiese din cronici, monarhul a manifestat un entuziasm foarte limitat faţă de propunerea băiatului. Ajuns pe tron la vîrsta de 15 ani, Filip participase el însuşi la o cruciadă, cea de-a treia, care avusese loc în 1189 şi în rîndurile căreia se aflaseră multe personalităţi ilustre ale vremii, în frunte cu Richard Inimă de Leu, regele Angliei **. Acum, însă, expediţiile exotice nu mai prezentau nici o atracţie pentru Filip, care avea nenumărate probleme de rezolvat în propria sa ţară şi în lupta cu urmaşul lui Richard, Ioan-fără-de-Ţară.

În consecinţă, el s-a mulţumit să aducă elogii zelului pe care-l arăta micul păstor, dar l-a sfătuit să mai aştepte cîţiva ani, pentru a ajunge la o vîrstă corespunzătoare ţelurilor sale. După care, „cu multă dragoste, l-a trimis acasă".

Dacă e să dăm crezare călugărului dominican Vincent de Beauvais (cca. 1190-1264) autorul unei enciclopedii ştiinţifice, **Speculum majus,** Etienne nu s-a descurajat de primirea care i se făcuse la curte. Convins că acolo unde nu reuşiseră adulţii vor izbîndi copiii tocmai pentru că erau copii, deci „lipsiţi de păcate", Etienne a început să predice în lungul şi în latul Franţei : la Tours şi la Limoges, la Rouen şi la Montluçon, în faţa catedralelor din Auxerre şi Besançon, în pieţele din Poitiers şi Avallon. Pretutindeni, el a izbutit să adune în jurul său mii de băieţi de o vîrstă cu el sau cu cîţiva ani mai mari ori mai mici.

Tuturor, Etienne le-a dat întîlnire în luna iunie la Vendôme, o altă localitate de lîngă Orléans.

---

* În lucrarea lor **Cruciadele**, apărută anul trecut în Editura Enciclopedică, S. Columbeanu şi R. Valentin amintesc „Cruciada copiilor" ca unul dintre faptele semnificative pentru starea de mizerie şi înapoiere în care trăia populaţia evului mediu.

** Vezi şi „Magazin istoric", nr. 3/1971.

„Pre mare păşind, fără a se uda..."

Aproape în acelaşi timp, Klaus propovăduia copiilor din aşezările de pe Valea Rinului o cruciadă similară. Despre el, informaţiile sînt şi mai puţine decît despre Etienne: nu numai că nu-i cunoaştem numele de familie, dar nici măcar nu ni se indică vîrsta aproximativă. Tot ce ştim este că s-a născut într-un sat renan şi că şi-a ţinut primele predici în faţa „Sanctuarului celor trei regi" din Köln.

Cel puţin aşa susţine cronica denumită **Annales Spirenses,** care-şi începe astfel relatarea: **Anno Domini 1212 facto est magna peregrinatio, tam masculorum, quam puellarum** (În anul Domnului 1212, a avut loc un mare pelerinaj, atît al bărbaţilor, cît şi al copiilor). Despre adulţi nu ni se mai spune nimic, în schimb în privinţa copiilor detaliile devin din ce în ce mai abundente.

Către sfîrşitul lunii iunie, grupul condus de Klaus a pornit spre sud, mai întîi de-a lungul Rinului, prin Koblenz şi Mainz, pentru a ajunge în cele din urmă în partea occidentală a Elveţiei de astăzi. Noi şi noi participanţi se adăugau convoiului, în rîndurile căruia se aflau acum 20 000 „cruciaţi". Glasurile lor subţiri intonau cu ardoare un imn în care se spunea că **Nycolaus** (numele latinizat al lui Klaus) **cum innocentibus Jerusalem intrabit mare siccis pedibus calcabit** (cu cei fără de păcate intra-va în Ierusalim, pre mare păşind, fără a se uda).

Numai că pînă la Mediterana mai era cale lungă şi problema apei se punea deocamdată în cu totul alt mod. Vara lui 1212 a fost deosebit de secetoasă şi arşiţa a pîrjolit culturile de pe ogoarele întregii Europe occidentale. „Pretutindeni se puteau vedea albii secate şi leşuri de oameni şi dobitoace", arată o mărturie a vremii.

Mizeria şi suferinţele provocate de secetă s-au răsfrînt din plin asupra micilor pelerini, căci singura lor sursă de trai era mila locuitorilor din regiunile pe care le străbăteau. Foametea şi bolile au început să facă ravagii în rîndurile lor, ca şi în cele ale populaţie locale. Sute şi sute dintre ei au rămas la marginea drumurilor învăluite în praf, pentru a se sfîrşi după o lungă şi chinuitoare agonie.

La 25 august, coloana supravieţuitorilor a traversat oraşul Geneva, căţărîndu-se apoi pe primele povîrnişuri ale formidabilei bariere naturale formate de Alpi. Vlăguiţi de puteri, copiii abia se tîrau şi foarte mulţi dintre ei au pierit printre piscurile stîncoase, învăluite în ceaţă. După eforturi supraomeneşti, ceilalţi au reuşit să treacă şi de acest obstacol, ajungînd în cele din urmă pe ţărmul Mediteranei,

Papa Inocenţiu III, rex et sacerdos: la început *pentru, apoi împotriva expediţiei*

În p. 44: *Lungul şir al micilor „cruciaţi", în interpretarea marelui gravor şi desenator francez, Gustave Doré*

la Genova. Aici îi aştepta, însă, o amară deziluzie.

Care era, în acest timp, soarta micilor „cruciaţi" francezi? Sub conducerea lui Etienne, ei au pornit-o spre sud, pătimind de pe urma secetei, ca şi copiii germani. Marşul lor de sute de kilometri le-a adus aceleaşi greutăţi şi suferinţe, cu excepţia uneia singure — traversarea Alpilor. La capătul lungului drum se aflau Marsilia şi valurile de azur ale Mediteranei. Numai că, şi aici, ca şi la Genova, marea refuza să dea ascultare profeţiilor şi apele ei nu se despicau, pentru a lăsa „neprihăniţii cruciaţi" să treacă.

Părintele Inchiziţiei

Înainte de a relata mai departe versiunea „clasică" a uimitoarelor evenimente, să amintim cîteva date referitoare la perioada în care se desfăşurau aceste întîmplări.

Scaunul pontifical al Vaticanului era ocupat pe atunci de Inocenţiu III. Giovanni Lotario, conte de Segni, fusese ales papă la o vîrstă neobişnuit de tînără — 38 ani. Izvoarele istorice ni-l înfăţişează pe Pontif ca pe un personaj pe care problemele de doctrină ale catolicismului îl preocupau infinit mai puţin decît lupta pentru acapararea puterii pe cuprinsul întregului continent.

Considerîndu-se **rex et sacerdos** — deci întîi rege şi apoi preot — el nu a ezitat să proclame, într-una din **Epistolele** sale, „că papalitatea este deasupra tuturor suveranilor, mai presus de toate popoarele şi de toate regatele". Folosind fără nici un scrupul cele mai josnice procedee — de la şantajul cu excomunicarea pînă la trimiterea de spioni şi asasini plătiţi la curţile adversarilor săi —, recurgînd la forţa armată ori de cîte ori i se părea necesar, jertfind cu o dispreţuitoare indiferenţă vieţile a zeci de mii de oameni, Inocenţiu şi-a atins cele mai multe din ţeluri : l-a umilit şi supus pe regele Filip al Franţei ; a readus Anglia lui Ioan-fără-de-Ţară sub dominaţia bisericii catolice ; şi-a impus voinţa lui Frederic II, aflat pe tronului Sfîntului Imperiu Romano-German ; a obţinut declaraţii de vasalitate din partea Suediei, Danemarcii şi Poloniei ; a obligat Portugalia să-i plătească tribut...

Köln, la începutul sec. XIII : de aici a pornit Klaus...

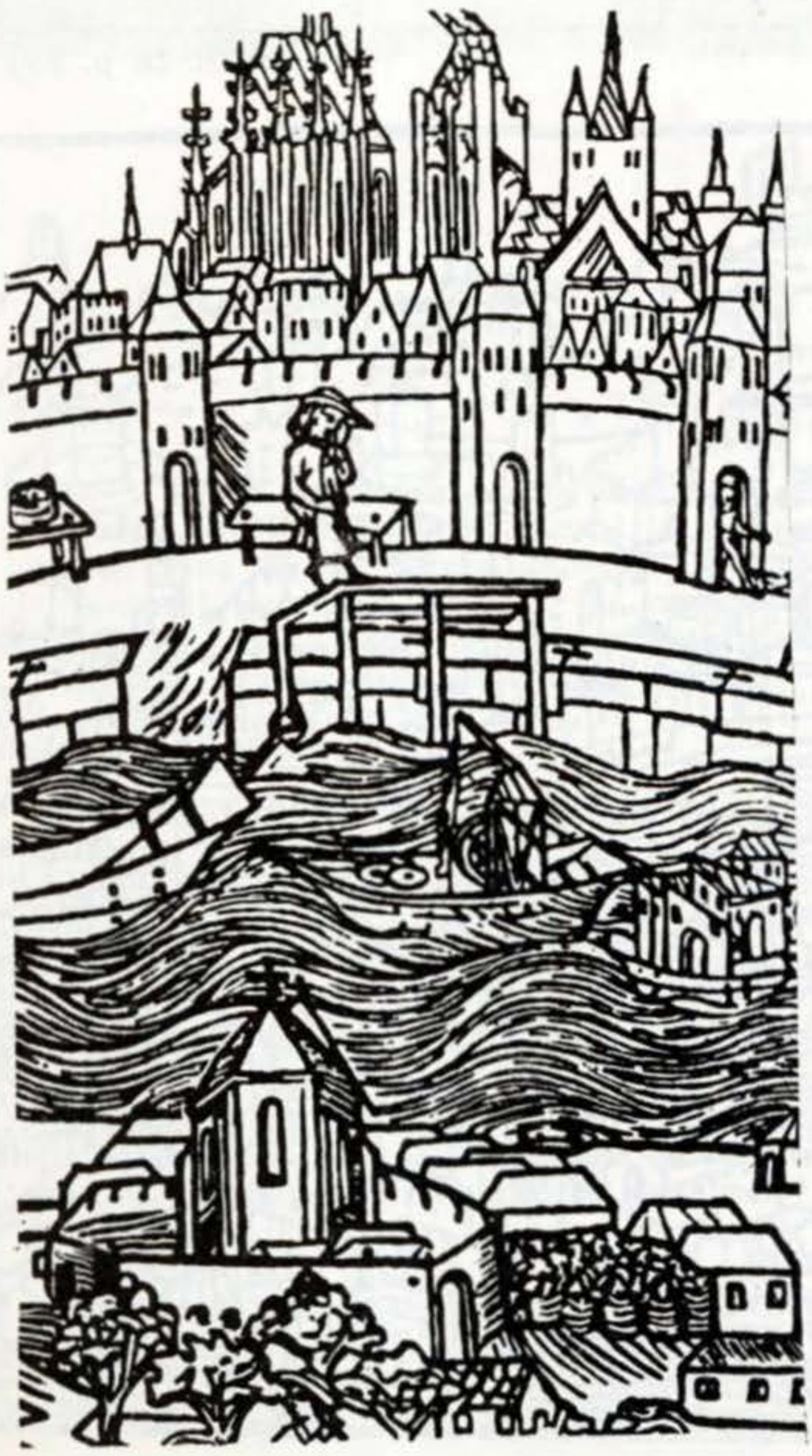

Tot lui i se datoreşte iniţierea şi crearea uneia dintre cele mai sinistre instituţii ale evului mediu, care a servit tot ca unealtă a supremaţiei papale. E vorba de Sfîntul Oficiu al Inchiziţiei, ale cărui tribunale au terorizat timp de secole întreaga lume catolică.

Pentru a înăbuşi în faşă tendinţele inovatoare cărora, cu mult înainte de Luther, le dădeau glas reformatori ai bisericii din sec. XII, ca Gioachimo di Fiore şi Pierre din Vaux, Inocenţiu III a reprimat sîngeros pe toţi cei ce puneau la îndoială vreuna dintre dogmele catolicismului. Din iniţiativa lui au fost masacraţi, între 1209 şi 1218, zeci de mii de „eretici" albigensi (după localitatea Albi şi regiunea Albigeois, din partea de sud a Franţei).

Aşa cum, înaintea lui, papa Alexandru II sprijinise din plin expediţia întreprinsă în 1064 de normanzi, acvitani şi burgunzi împotriva maurilor din Spania, Inocenţiu III a mobilizat, în 1212, importante mijloace politice, financiare şi militare pentru a izgoni pe musulmani din Peninsula Iberică. El este, de asemenea, unul dintre principalii organizatori ai celei de-a patra cruciade : s-a soldat nu numai cu ocuparea şi jefuirea Constantinopolului, ci şi cu o breşă în sistemul de apărare al Imperiului Roman de Răsărit, breşă prin care papalitatea spera să poată începe a-şi exercita autoritatea şi asupra Bizanţului.

Acţiunile lui Inocenţiu III ilustrează admirabil teza cunoscutului istoric britanic al cruciadelor, Geoffrey Barraclough, şi anume că „războaiele sfinte" au slujit bisericii catolice ca suport ideologic atît pentru dobîndirea de noi teritorii şi acapararea de noi avuţii, cît şi pentru nimicirea celor care îndrăzneau să demaşte şi să înfiereze duplicitatea, abuzurile şi crimele înalţilor prelaţi.

După cum afirmă unii cronicari, Inocenţiu III ar fi încurajat la început „cruciada" întreprinsă de Etienne, micul păstor din Franţa. Motivul acestei atitudini ni-l furnizează chiar el, în fraza care i se atribuie : „Meritäm pe deplin mustrarea copiilor, pentru că noi, cei maturi, dormim, în vreme ce ei se grăbesc să elibereze Locurile Sfinte". În măsura în care e autentică, declaraţia lui reprezintă un argument destul de puternic pentru istoricii care apreciază că incredibila expediţie a avut loc cu adevărat. Căci nu e de loc imposibil, susţin ei, ca papa să fi fost inspiratorul din umbră al mişcării.

Ipoteza este interesantă, avînd mai ales meritul că elucidează două dintre cele mai enigmatice aspecte ale fenomenului : 1) cum a fost cu putinţă ca o asemenea idee, cu totul ieşită din comun, şi care nu s-a mai repetat niciodată, să apară simultan în două puncte diferite ale Europei şi 2) cum de au căpătat copiii permisiunea de a porni la drum nu numai de la fami-

liile lor (într-o vreme cînd autoritatea paternă întărită de dogmele religioase era identică cu tirania), dar şi din partea seniorilor feudali, care pierdeau astfel o preţioasă forţă de muncă iobagă. Dacă admitem intervenţia papei, răspunsurile la aceste întrebări sînt lesne de dat : manevrele Pontifului explică simultaneitatea cu care au răsunat chemările lui Etienne şi Klaus, iar presiunile exercitate de slujitorii bisericii catolice explică îngăduinţa părinţilor şi a latifundiarilor.

Furtunile mării şi lanţurile sclaviei

Conform aceloraşi izvoare „clasice", Inocenţiu a sprijinit Cruciada copiilor numai atît cît ea şi-a jucat rolul de „deşteptător" al celor maturi. Venirea micilor pelerini în Peninsula Italică a marcat sfîrşitul înscenării : de o veritabilă expediţie nu putea fi vorba, întrucît ea ar fi antrenat mari cheltuieli şi s-ar fi soldat inevitabil cu un răsunător eşec. Aşadar — relatează cronicarii — papa şi-a luat mîna protectoare de deasupra nevîrstnicilor combatanţi.

Cîrmuitorii Genovei au refuzat să-i primească pe „cruciaţi" între zidurile oraşului, silindu-i să-şi improvizeze o tabără la malul mării. Dar cum apele ei se încăpăţînau să nu lase nici un loc de trecere copiilor, aceştia au pornit mai departe, spre sud. Cîteva sute au rămas, însă, în împrejurimile portului, fiind adoptaţi în cele din urmă de o seamă de familii genoveze, înduioşate de trista lor soartă.

Ceilalţi au trecut succesiv prin Piacenza, Modena şi Livorno, sosind după două săptămîni la Pisa. Aici, două nave comerciale, care urmau să plece în Asia Mică, s-au oferit să ia la bord un număr de peste o mie de „cruciaţi", pentru a-i transporta în Palestina. La începutul lunii octombrie, corăbiile au ridicat ancora, şi, cu pînzele umflate de un vînt puternic, s-au făcut nevăzute în larg. De atunci, nu s-a mai ştiut nimic despre ele. Au naufragiat în cursul unei furtuni ? Au fost capturate de piraţi ? Cert este că la destinaţie nu au mai ajuns.

Urmat de cei nouă mii de copii care mai rămăseseră, Klaus s-a îndreptat spre

(Continuare în p. 80)

...şi aici a ajuns micul ţăran german, împreună cu însoţitorii săi : portul Genova

Voluntari utecişti pe frontul antihitlerist

Într-o duminică la Batovce

MARIN MIHALACHE

Dacă memoria pămîntului ar fi mai mult decît o metaforă, dacă stîncile, pădurile şi apele ar putea vorbi în grai omenesc, şi mai ales dacă cei ce odihnesc de mai bine de un pătrar de veac în cimitirele militare din satele şi oraşele pe unde românii au căzut luptînd, ar putea povesti, o! atunci cîte ne-ar fi dat să aflăm despre vitejia celor ce nu s-au mai întors din război, despre momentele de dramatică încordare prin care au trecut în încleştarea lor, pe viaţă şi pe moarte, cu vrăjmaşul cotropitor...

Au trecut de atunci atîtea anotimpuri, iar pruncii născuţi în acele zile şi nopţi au ajuns să aibă, la rîndu-le, ei înşişi copii ce se pregătesc să meargă la şcoală, pentru a învăţa despre tradiţiile noastre eroice, şi totuşi îmi aduc mereu aminte...

Începuseră să răsune liber cuvinte cu totul noi, rostite mai înainte abia în şoaptă, cu temere. Idei şi gînduri altădată interzise înflăcărau inimile celor care, deveniţi stăpîni ai străzilor, îşi strigau cu vehemenţă vrerea. Alături de tricolor, se înălţa mult prigonitul, pînă atunci, steag roşu, vestind zorii unor noi vremuri.

Dar războiul nu se terminase. În acea toamnă a anului de răscruce 1944, după eliberarea oraşului nord-transilvănean Carei, trupele noastre, alături de cele sovietice, continuau luptele dincolo de hotarele patriei pentru nimicirea fascismului. Unii se bucurau prea devreme, crezînd, dintr-o omenească năzuinţă, că ai lor se vor întoarce cît mai curînd acasă. Nu s-a întîmplat însă aşa, căci războiul, departe de a fi încheiat, avea să mai ceară încă multe jertfe. Frontul se mutase doar ceva mai spre apus, pe teritoriul Ungariei. Încolo, luptele continuau să rămînă tot atît de crîncene. Cu cît înaintam, apropiindu-ne de graniţa Cehoslovaciei (pe care am trecut-o chiar în noaptea de Anul Nou), deveneau parcă şi mai grele, iar pierderile noastre sporeau. Efectivele unităţilor se împuţinaseră îngrijorător ; un regiment abia mai

număra oamenii unui batalion normal. Mulţi rămăseseră în urmă, unii îngropaţi pe unde se nimerise, prin localităţi cu nume greu de reţinut, sub acele movilite modeste de pămînt, săpate în grabă ; alţii îşi tămăduiau rănile prin spitale, şi puţini dintre ei s-au mai putut întoarce pe front.

Lucram la ziarul „Înainte" al Diviziei „Tudor Vladimirescu". Ştiam că unitatea noastră, ca şi altele de altfel, avea nevoie de forţe proaspete. S-a adresat Partidului Comunist Român, al cărui cuvînt de ordine, urmat cu entuziasm de masele populare, suna categoric : „Totul pentru front, totul pentru victorie !". Şi cum era şi firesc, partidul a făcut apel la tineret, la utecişti, în primul rînd.

În numeroase centre ale ţării, la Bucureşti, Craiova, Turnu Severin, Galaţi, apoi la Braşov, Mediaş şi Turda, în Clujul de curînd eliberat, s-au şi format detaşamente de voluntari. Din fabrici, din şcoli, de prin sate, sute şi sute de tineri au cerut cu înflăcărare să fie trimişi pe front, înainte de a le veni vremea să fie înrolaţi în armată. Unii erau foarte tineri, abia împliniseră 18 ani sau nici atît şi intraseră de curînd în rîndurile Uniunii Tineretului Comunist. Erau însă şi foşti participanţi la lupta uteciştilor în ilegalitate, riscîndu-şi nu odată libertatea, chiar viaţa. Cîţiva, precum Constantin Godeanu şi Ion Prică, trecuseră prin închisori şi lagăre, se căliseră în lupta revoluţionară.

Gestul acestor tineri, de a solicita partidului să fie primiţi în rîndurile combatanţilor de pe front, izvora dintr-o puternică conştiinţă patriotică, din dorinţa de a contribui şi ei, cu arma în mînă, la zdrobirea fascismului, duşmanul cel mai înverşunat al libertăţii popoarelor. Îi urau pe hitlerişti din tot sufletul lor tînăr, însetat de dreptate şi omenie.

În decembrie 1944, primele detaşamente de voluntari, urmate curînd de altele, şi mai numeroase, s-au îndreptat spre front, oprindu-se la Verpélet, în Ungaria, unde au început perioada de instrucţie. Aici au primit uniforme şi au făcut cunoştinţă cu armamentul. Ofiţeri şi ostaşi mai vechi i-au învăţat cum să mînuiască armele, le-au arătat cum să folosească terenul şi atîtea alte lucruri necesare ostaşului pe front. S-au deprins repede să doarmă în frig, să mărşăluiască prin zăpadă.

După un nou marş de cîteva zile, care urmărea să-i obişnuiască cu greutăţile frontului, pe un ger straşnic, în miezul iernii, s-au oprit la Endréfalva.

Şi iată-i, într-o duminică de la începutul lui februarie, sosiţi la Batovce, în Cehoslovacia, unde i-am văzut ca trimis al ziarului. Linia frontului se afla doar la cîţiva kilometri. Ecoul exploziilor ajungea pînă acolo. Uneori şi răpăitul mitralierelor. Îndeosebi noaptea.

Încă din ajun se înălţase în piaţă o estradă, împodobită cu crengi de brad. Cîteva aruncătoare de mine şi mitraliere îi străjuiau colţurile. Fusese adusă şi fanfara diviziei. Cele trei companii ale batalionului de voluntari, în care majoritatea erau utecişti bucureşteni, transilvăneni şi

Ostaşi români în drum spre Budapesta

olteni, aşteptau cu înfrigurare începutul solemnităţii depunerii jurămîntului. Apariţia drapelului i-a făcut să tresară ; cu mîna pe faldurile lui, au rostit sacrul legămînt faţă de popor, jurînd că îşi vor îndeplini fără şovăire îndatoririle ostăşeşti. Vocile lor tinere răsunau puternic sub cupola cerului de iarnă.

De peste o lună şi jumătate se aflaseră mereu împreună, zi şi noapte. Legaseră prietenii cum mai ales în asemenea împrejurări se pot lega. Încă în aceeaşi seară, repartizaţi la diferite subunităţi, aveau să se despartă, îndreptîndu-se spre sectoarele lor de luptă, unde chiar de a doua zi au şi primit botezul focului. Mulţi dintre ei se vedeau pentru ultima oară, numai numele avea să li se mai întîlnească, încă o dată, în listele celor căzuţi. Sau în cărţile ce s-au scris despre ei...

Noi, vechii ostaşi, i-am primit cu sentimente frăţeşti. Veniseră să ne împrospăteze rîndurile, şi ne bucuram din toată inima, simţindu-ne mai puternici. Erau plini de hotărîre, gata oricînd să îndeplinească cele mai grele misiuni. Faptele lor de arme constituie adevărate pagini de epopee, consemnate doar sumar în coloanele micului nostru ziar de front. Din acel moment n-a fost luptă la care cei peste patru sute de tineri voluntari din divizia noastră să nu-şi fi adus o importantă contribuţie.

E lung şirul celor căzuţi. Printre aceştia, Constantin Godeanu, cel mai brav dintre ei, atacînd, în fruntea grupei sale, cuibul unei mitraliere duşmane, la 13 februarie ; eroul de la cota 568 a fost decorat „post-mortem“ şi avansat la gradul de sublocotenent. I-am închinat o carte **(Zborul şoimului)** şi cîteva povestiri. N-am să-i evoc, deci, încă o dată faptele. Am să amintesc, însă, de Dumitru Negrea, din Turnu Severin, Mihai Pap, petrolist din Prahova, Ion Purcaru, textilist din Buhuşi, Iosif Petru, metalurgist din Braşov, Alexandru Rusu, tot din Braşov, secretarul celulei uteciste, Ion Prică, abia ieşit din închisoare pentru activitatea sa antifascistă, şi alţii, mulţi alţii veniţi din diferite părţi ale ţării. Toţi şi-au făcut cu cinste datoria, dovedindu-şi prin fapte dragostea de patrie...

Constantin Belghiru, din Buzău, era un pasionat lunetist. Îşi căuta încă din ajun un loc bun, iar în zori, ocrotit de întuneric, se instala cît mai aproape de linia duşmană, unde, cu tot frigul, rămînea adesea pînă seara la pîndă, urmărind orice mişcare de „dincolo“. Cu calmul şi iscusinţa lui de ochitor, nu dădea mai niciodată greş.

La 1 martie, în marginea satului Bohunice, studentul clujean Ludovic Czeller-Gal, şi el tot utecist, se oferise să reducă la tăcere un cuib de armă automată, care-i împiedica pe pionieri să demineze terenul pe unde urma să înainteze infanteriştii noştri. A izbutit să se strecoare prin reţeaua de sîrmă ghimpată, apropiindu-se nevăzut pînă foarte aproape, de unde, cu cîteva grenade bine aruncate şi-a îndeplinit misiunea. Dar nici n-a avut timp să se bucure de succesul său, căci numai după cîteva clipe, tirul artileriei inamice l-a rănit mortal.

Chiar a doua zi, l-a urmat un altul. Îl chema Ion Grădinaru ; era electrician din Turda. Abia împlinise 18 ani, dar era voinic, încît l-ai fi crezut mai vîrstnic. De aceea i se dăduse lui puşca-mitralieră. Aflat pe o înălţime de curînd cucerită, într-o rarişte de brazi, apăra poziţia împotriva contraatacurilor repetate ale duşmanilor, pentru ca ai noştri să-şi poată săpa amplasamentele. Adăpostit după un copac, ţinea sub foc şi sub observaţie valea înzăpezită. Lovit mortal de un cartuş perforant, a căzut cu mîna încleştată pe trăgaci, golindu-şi întreg încărcătorul.

Îndîrjit de pierderea prietenului său, alături de care trăsese şi el pînă i se încălzise ţeava puştii-mitraliere, Alexandru Perşa se afla, în ziua următoare, la 3 martie, angajat în luptă pentru apărarea satului Vîsoka, de unde fasciştii fuseseră de curînd alungaţi. Cu forţe mereu întărite, inamicul dădea contraatacuri repetate. Artileria îi venise în ajutor. Amurgise. Fasciştii trecuseră din nou la contraatac, reuşind să înainteze. Rîndurile noastre se răriseră ; morţii, ca şi cei cu răni grave, începuseră să îngheţe pe zăpada înroşită. Cei răniţi mai uşor continuau să tragă. Situaţia devenise critică. Perşa îşi da seama de asta. Îşi găsise o bună poziţie, înapoia unui trunchi, şi-i secera cu mînie pe cei ce se încumetau să se apropie. Exploziile proiectilelor duşmane căzute în jurul său îl asurzeau. O schijă i-a izbit piciorul. A simţit că-l arde ceva. Dar mîinile şi le putea mişca. A strîns din dinţi, şi-a încleştat degetele pe trăgaci, îndreptînd arma spre şirul mogîldeţelor verzui ce se tîrau spre el şi a tras mai departe, a tras mai departe, bine ţintit. Din acea luptă a rămas invalid de un picior. Trăieşte la Cluj.

Numele acestora şi ale tuturor eroilor războiului antihitlerist va fi întotdeauna scris şi rostit cu mîndrie patriotică însufleţind noile generaţii la fapte şi acţiuni măreţe, demne de sacrificiul lor. Cronicari ai războiului le-au evocat lupta vitejească.

Au trecut de atunci mai mulţi ani decît au apucat unii dintre ei să trăiască. Ar fi avut acum primii nepoţi. Chipul unora din cei căzuţi, încă tînăr, neasprit de viaţă, îl întîlnim în sălile Muzeului Militar. S-au jertfit în floarea vîrstei. Şi tot aşa, mereu tineri, vor fi preluaţi de conştiinţa urmaşilor.

Scrisori de pe frontul antihitlerist

Un fiu care luptă departe

ION NANIA

Avem în faţă cîteva scrisori adunate şi păstrate cu grijă. Pe primul dintre plicuri se află tipărite următoarele cuvinte: „Atenţiune! Nu se scrie nimic în legătură cu armata. Nu se pune localitatea."

Îl desfacem cu emoţie:

„Mă bucur foarte mult că sînteţi sănătoşi. Dar mă bucur pe de-o parte că pot şi eu, în aceste timpuri, să fiu de folos ţării şi să aduc cinste şi dumneavoastră prin comportarea mea aici. Nu mă tem de nimic. Sînt calm ca şi în trecut; nu mă pot supăra de nimic şi niciodată nu sînt trist... Poate pentru cei care au frică să li se pară greu, dar pentru mine..."

Scrisoarea din care am reprodus rîndurile de mai sus poartă data de 16 septembrie 1944 şi a fost trimisă părinţilor săi de sergentul major Gheorghe P. Roceanu din Regimentul 4 dorobanţi, cel mai mic dintre cei cinci copii ai ţăranului sărac Preda Roceanu din satul Bîrlogu, comuna Negraşi, judeţul Argeş.

Dar să lăsăm să vorbească şi alte scrisori ale lui:

„Să ştiţi că războiul merge bine. Peste puţin timp întreg Ardealul va fi al nostru. Deci, după cum vedeţi, nemţii îşi cam strîng cărţile repede că sînt cam grăbiţi" (1 oct. 1944).

„Pînă în prezent sînt sănătos, împreună cu Voicu şi cu naşu Gheorghe... Amîndoi am păşit odată pe drumul acesta al milităriei şi cu toate acestea am fost mai mereu împreună, în permisii şi concedii. Iar acum sîntem tot împreună, luînd parte la dezrobirea scumpului nostru Ardeal... Sperăm să vină zile mai bune şi să ne bucurăm de alte evenimente" (28 oct. 1944).

„Azi este zi de 1 noiembrie, iar noi ne pregătim să trecem Tisa, urmărind mereu pe duşman. Sînt sănătos pînă în prezent, mulţumind lui D-zeu că mi-a purtat de grijă pînă aici peste Tisa... Voicu de asemenea este sănătos. Sînt sănătoşi: naşu Gheorghe, Marin R. Avram, Nicu lui Răduţă, Sandu lui Ioniţă Dragomir, Vică, ginerele lui C-tin Model şi Gheor-

ghe al lui Ristache din Buta... Ne apar în minte horă, băieți, fete cu care am petrecut, luînd pe fiecare în parte, de la un capăt la celălalt al satului. Din cînd în cînd cîte o explozie ne face atenți la cele ce se întîmplă în jurul nostru. Dacă nu-i ceva periculos, iarăși ne reintoarcem de unde am lăsat și discuția urmează. Cam în felul acesta petrecem zi de zi cu speranța că după ploaie și furtună, va veni și vreme bună" (6 dec. 1944).

„Mergem înainte mereu. Am trecut în Cehoslovacia" (26 dec. 1944). „Voicu, pentru puțin timp, nu mai este cu mine.... este lovit la un picior" (5 ian. 1945). Semnatarul scrisorii arată, apoi, că a petrecut sărbătorile de Anul Nou pe front și speră să se întoarcă în curînd acasă: „Pînă atunci fiți mîndri că aveți un fiu și frate aici, care a avut cinstea să fie citit prin ordin de zi pe divizie și decorat cu Virtutea Militară" (8 ian. 1945). „Nemții se retrag mereu, așa că sperăm ca în curînd să terminăm războiul". O scrisoare a fost expediată din munții Cehoslovaciei: „Stînd singur în groapa înghețată, mă năpădesc gîndurile, lungi, nesfîrșite, care apoi mă adorm și-mi dau visuri ce mă fac că cred că-s fericit" (20 ian. 1945).

După ce își exprimă satisfacția pentru veștile primite de acasă, autorul misivei continuă: „Mă bucur cînd am auzit că a fost horă. Să nu credeți că-mi pare rău că unii petrec și eu sînt aici. Fiecare la locul său. Este bine că nu este satul pustiu" (27 ian. 1945). „Văzînd timpul că tot trece mereu, scurgîndu-se ca o apă de izvor peste pietrele ce rămîn", el scrie tot mai des părinților „îmbătrîniți și albiți de necazuri și dor", pentru a-i liniști și încuraja: „Dragă tată! Îmi amintesc de povestirile și întîmplările d-tale de pe front; acum le revăd și eu trăindu-le chiar în realitate. D-ta ești bătrîn și ți-au rămas înfiripate (sic!) adînc aceste amintiri. Eu am avut norocul să merg și mai departe ca d-ta... Dragă mamă! Știu că sînt 6 luni de cînd mă tot plîngi mereu, știindu-mă foarte departe. Da, cred că mă dorești foarte mult. Dar, te rog, nu mai fi tristă pentru mine, ci mai bine fi veselă că ai un fiu departe și luptă pentru a păstra liniștea și odihna celor bătrîni" (18 febr. 1945).

Aproape toate scrisorile trădează o fire optimistă, un om încrezător în dreptatea cauzei pentru care luptă: „Fiți siguri că timpul se va schimba în curînd. Da, furtuna va trece și se va înseninа cerul... Cu naşu' Gheorghe mă simt parcă în locurile unde petreceam odinioară copilăria și timpul... Dragă frate, aș dori... să mai faceți ceva pe lîngă casă. Dacă se poate să întindă țarcul pînă lîngă casă, la poarta ce dădea în grădină, și ceva flori lîngă casă, dinspre nenea, nu ar sta rău. Ieșirea în grădină să o dea pe poarta dinspre pătul. Dacă se poate, să închidă cu șipcă. Nu căuta că te-ar împiedica gutuiul și zarzărul acela, că nu face mai mult un pom decît un aranjament bun" (4 martie 1945).

„Naşu Gheorghe! Toată viața îmi va sta în minte neuitat. Mult mă doare inima cînd știu că nu mai este printre noi. Pe el îl aveam cel mai drag aici; ne eram unul altuia și părinte și frate. Acum m-a părăsit... Al lui Gheorghe Model și Ionel al lui Mitrică sînt răniți... Toate acestea vor rămîne ca un vis... În acest timp de grea încercare am devenit mai nerăbdător, mai iute după cum eram la fire... Pe aici mai sînt sănătoși pînă în prezent: Marin R. Avram, Sandu lui Ioniță Dragomir, ginerele lui C-tin Model. Deci sînt cam puțini" (26 martie). „Știu că veți fi mai triști acum cînd mă știți aproape singur în aceste depărtări" (28 martie). „Cînd mă gîndesc la dumneavoastră simt o bucurie cînd știu că am pentru cine să lupt aici departe și am presimțirea că am să mă revăd cîndva în mijlocul dumneavoastră" (4 aprilie). „Aștept o zi mai fericită în care să-mi reîntorc pașii de unde acum 8 luni de zile am plecat" (3 mai).

Ultima scrisoare trimisă părinților lui Gheorghe P. Roceanu poartă data de 4 iunie și este semnată de sergentul Ion Anton, din Regimentul 4 dorobanți, compania de pionieri. În cuvinte pline de durere, părinților bravului ostaș li se comunica cum fiul lor a căzut eroic în ziua de 4 mai.

...Am prezentat aceste scrisori considerîndu-le una din acele mărturii impresionante, care destăinuie un univers întreg de vise și credințe. Ele sînt o spovedanie plină de tensiune omenească a unui participant la evenimentele de mare semnificație în istoria poporului nostru. Am prezentat, de fapt, pe unul dintre miile de tineri eroi români ai războiului antihitlerist, pe ale cărui fronturi de luptă armata română a pierdut aproape 170 000 ostași (morți, răniți și dispăruți). Sînt jertfe pe altarul libertății poporului român, al eliberării popoarelor subjugate de fascism.

◀ *Frontul la 15 decembrie 1944*

16 decembrie 1944 : germanii atacă ▶

Trupele germane primesc ordinul de străpungere a liniilor aliate

▼

Ardenii în flăcări

RICHARD MCMILLAN

Anul 1944, al cincilea an de război, a adus Germaniei naziste noi şi grele înfrîngeri.

In urma ofensivei declanşată de armata sovietică în toate sectoarele frontului răsăritean, a fost eliberat un teritoriu vast şi au fost scoase din luptă zeci de divizii germane ; comandamentul hitlerist s-a văzut nevoit să transfere în est forţe importante de pe alte fronturi europene. Cu toată împotrivirea disperată a trupelor hitleriste, armata sovietică şi-a continuat însă ofensiva spre vestul, centrul şi sud-estul Europei.

Inaintarea victorioasă a armatei sovietice a facilitat succesul insurecţiei naţionale antifasciste armate din România (august) ca şi al insurecţiei armate din Bulgaria (septembrie). La 5 decembrie, armatele sovietice şi române au început luptele pentru eliberarea Budapestei.

Pe frontul de vest, prin declanşarea operaţiilor Overlord **(6 iunie) şi** Dragon **(15 august), aliaţii au reuşit să debarce în nordul şi, respectiv, sudul Franţei, înlesnind victoria insurecţiei populare din Paris (19-25 august). În primele zile ale lunii septembrie au fost eliberate capitala Belgiei — Bruxelles şi portul Anvers, iar după alte cîteva zile trupele aliate au forţat trecerea rîului Meusa. La 13 septembrie, forţele debarcate în nordul şi sudul Franţei au făcut joncţiunea la Dijon ; în ziua următoare, trupele anglo-americane care se aflau în Belgia au pătruns pe teritoriul Germaniei, străpungînd celebra linie germană de fortificaţie** Westwall **(Linia Siegfried) *.**

Începea agonia Reichului nazist. O agonie cu zvîrcoliri încă primejdioase, deseori dramatice. În iunie, hitleriştii au început bombardarea Londrei cu rachete V-1. În august, l-au asasinat pe militantul comunist Ernst Thälmann, în lagărul de la Buchenwald. În decembrie au recurs la o încercare disperată : regrupînd rămăşiţele trupelor de ocupaţie din Franţa şi Belgia, au format noi divizii şi le-au trimis într-o îndrăzneaţă contraofensivă în Belgia, în regiunea pădurii şi a Munţilor Ardeni.

Paginile ce urmează sînt consacrate acestei ultime tentative, prin care Hitler spera să înainteze spre Anvers, să taie în două forţele aliaţilor şi să-i silească astfel la încheierea unei păci separate, pentru a continua — eventual alături de americani şi englezi — războiul antisovietic.

Corespondent de război al presei britanice, Richard Mc Millan, autorul paginilor pe care le reproducem, relatează doar fapte văzute la faţa locului. Maniera relatării, care nu este pe deplin obiectivă, estompează, uneori, complexitatea situaţiei, mulţumindu-se să o sugereze. Vom adăuga, de aceea, că în primele patru zile ale înverşunatei contraofensive hitleriste, trupele americane din zona Ardenilor belgieni au fost pe punctul de a fi încercuite. Un important rol în limpezirea situaţiei a revenit mareşalului britanic Montgomery, în al cărui grup de presă se afla McMillan.

După eşecul acestei tentative, germanii au încercat un nou atac în aceeaşi regiune, la începutul lunii ianuarie 1945, paralel cu o acţiune ofensivă în Alsacia pentru recucerirea oraşului Strasbourg. În aceste condiţii, primul ministru al Marii Britanii, Winston Churchill, a adresat lui I.V. Stalin două mesaje succesive, în care se spunea printre altele : „Ofensiva de diversiune pe care o desfăşoară germanii în Alsacia are tendinţa de a imobiliza forţele americane [...]. Vă voi fi recunoscător să-mi comunicaţi dacă putem conta pe o mare ofensivă rusă pe frontul de pe Vistula sau în oricare altă parte, în cursul lunii ianuarie".

La 7 ianuarie, Stalin i-a comunicat lui Churchill că „ţinînd seama de situaţia aliaţilor noştri de pe frontul de vest, Cartierul General al Comandamentului Suprem (sovietic — n.r.**) a hotărît [...] să treacă la vaste operaţii ofensive împotriva germanilor, pe tot frontul central". La** 12 ianuarie au fost declanşate acţiuni ofensive sovietice **între Vistula şi Oder şi în Prusia Orientală. Cîteva zile mai tîrziu, „punga" din Ardeni a fost lichidată definitiv şi aliaţii au reluat ofensiva în vest.**

După mai puţin de patru luni, cel de-al treilea Reich înceta să mai existe.

Domnica ZAVOICINSCHI

---

* Vezi „Magazin istoric", nr. 9/1971, p. 45.

Coşmarul reînvie*

Hitleriştii încercau o străpungere în Ardeni.

„Germanii ! Germanii !“ — acest strigăt se rostogolea peste cîmpia împădurită, acoperită de zăpadă, sălta peste văi şi poposea, purtat pe aripile teroarei, în oraşele şi tîrgurile din calea acestei noi răbufniri hitleriste, acestei ultime zvîrcoliri a lui von Rundstedt **.

Liège, Bruxelles, Anvers... Vestea înaintării germane stîrnea o veritabilă panică în aceste oraşe. Noaptea, iureşul şuierător al vîntului, de-a lungul străzilor îngheţate parcă prevestea acea teroare halucinantă care revenea, rapidă, implacabilă, încă neînfrîntă. Se apropia cu fiecare oră.

La cartierul general al Aliaţilor domnea încordarea. Fiecare telefon din zona

frontului aducea ştiri proaste. Divizii întregi reînviau. Duşmanul reapărea ca un coşmar. Situaţia era gravă, foarte gravă !

„Germanii au rupt frontul ! Vin, vin spre noi ! Înaintează spre Meusa ! Scape cine poate !“ Glasul panicii răscolea fermele adormite, oraşele şi satele ai căror locuitori năvăleau pe drumuri, aşa cum făcuseră în urmă cu patru ani. Căruţe prăpădite, limuzine luxoase, roabe, camionete, cărucioare de copii, tot soiul de vehicule se îngrămădeau pe drumuri, încercînd să scape de strînsoarea mortală a Fiarei !

Acestea se petreceau la 16 decembrie. Cea mai rece iarnă din ultimii cincizeci de ani ! Drumurile erau atît de îngheţate, încît blindatele noastre nu puteau înainta decît dacă mecanicii le implîntau cuie de oţel în şenile. Tunurile alunecau şi derapau, reuşind să se deplaseze cu cel mult o milă pe oră. Iar cînd ajungeau în vîrful unui deal, oamenii erau morţi de oboseală şi de furie. Benzina îngheţa în rezervoare. Vîntul rece sufla zi şi noapte, adunînd zăpada în nămeţi de statura unui om, acoperind drumurile, blocînd intersecţiile.

Nu se putea o vreme mai nepotrivită pentru război.

Şi totuşi, von Rundstedt atacase.

Surprinzător n-a fost însă atacul în sine, ci faptul că era cît pe-aci să reuşească. Sfidînd totul, zăpada, gheaţa, frigul pătrunzător, von Rundstedt a fost pe punctul de a-şi atinge ţelul. El a atacat cu vreo mie de blindate, s-a avîntat pînă la Meusa şi a fost oprit la numai patru mile de rîu !

A atacat pentru că fusese obligat s-o facă. Pentru că lui Hitler i se năzărise — într-o ultimă viziune — victoria. Nu încape îndoială că planul contraofensivei din Ardeni împotriva Armatei 2 americane îi aparţinea Führerului. Chiar şi germanii afirmă — şi nu avem motive să nu-i credem — că Hitler îl elaborase şi-l dezvăluise, în linii generale, lui von Rundstedt.

Planul urmărea trei ţeluri principale : 1. ocuparea podurilor de pe Meusa ; 2. cucerirea Liège-ului, nod de comunicaţii vital pentru Aliaţi ; 3. înaintarea spre Schelde, pentru cucerirea portului Anvers.

Inamicul ştia că aprovizionarea frontului englez şi american se făcea prin An-

---

* Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei.

** Feldmareşalului von Rundstedt i-a fost încredinţată conducerea contraofensivei din Ardeni (de altminteri, şi comanda generală a trupelor germane din Europa apuseană, în 1944).

vers. Dacă hitleriştii ar fi pus stăpînire pe Anvers, Armata 2 britanică şi Armata 1 canadiană ar fi fost despărţite de forţele americane din sud. Anglo-canadienii s-ar fi pomenit izolaţi, iar germanilor nu le-ar fi rămas decît să lanseze asupra lor trupele de paraşutişti masate în nord, pe cursul inferior al Rinului, printre canalele Olandei.

O dată eliminaţi englezii şi canadienii, Rundstedt ar fi executat o învăluire la sud de Anvers, pentru a ataca din spate restul trupelor lui Eisenhower. Deci o reeditare a manevrei de la Dunkerque *, de data aceasta cu mai mult succes — sperau germanii.

Adevărul este că Rundstedt a fost pe punctul de a ajunge la Meusa. Iar Eisenhower s-a văzut nevoit să recurgă la Montgomery, transferîndu-l, în momentul critic, în sectorul american ; ceea ce, în

Prizonieri americani căzuţi în mîinile avangărzilor germane

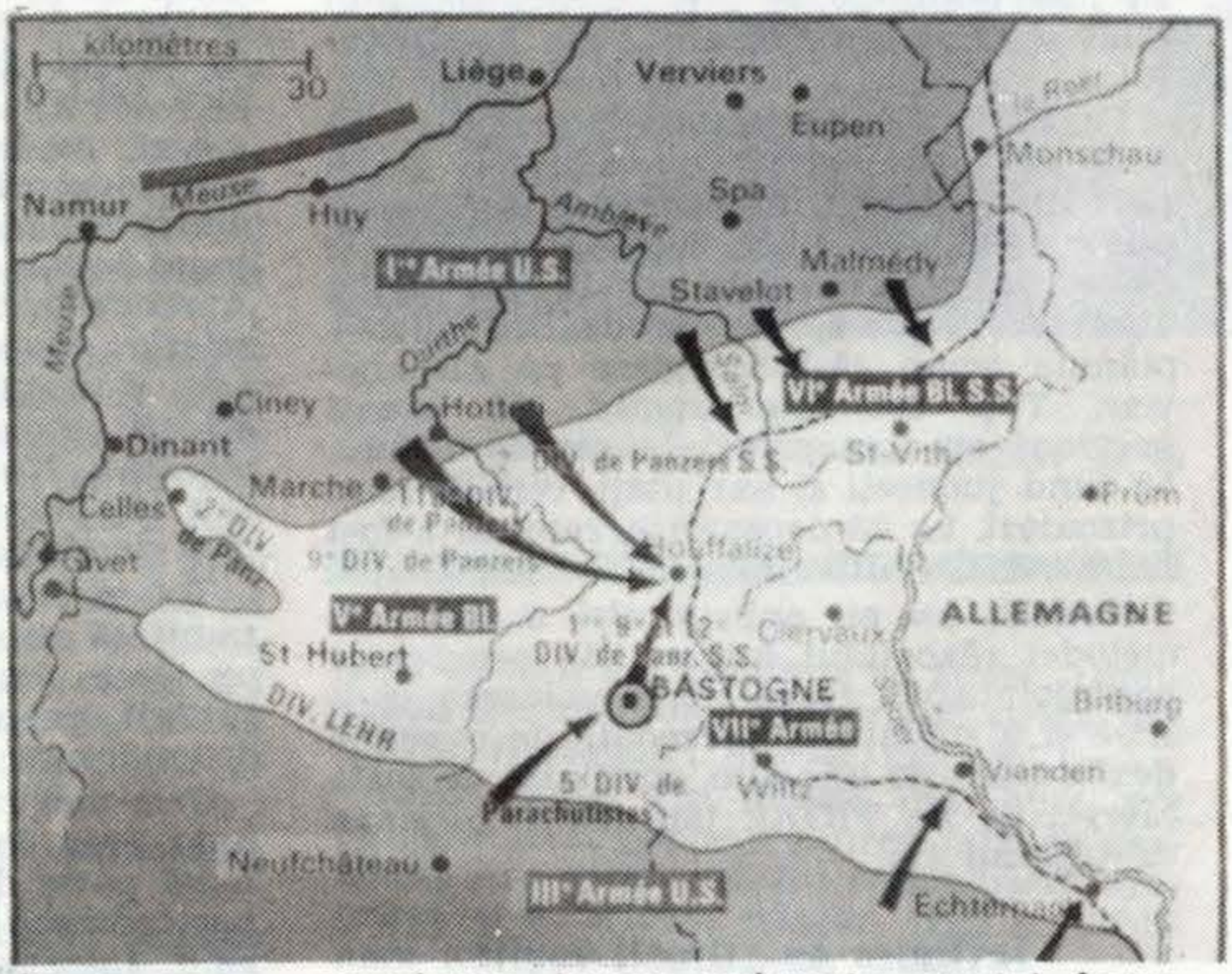

Contraofensiva aliată ▶

treacăt fie spus, a provocat iritarea unor generali, din forţele armate ale S.U.A., nemulţumiţi că fuseseră puşi sub comanda unui general englez.

Lipsa unui medalion

Aşadar, în dimineaţa zilei de 16 decembrie, Rundstedt a dezlănţuit un atac furibund.

A fost o lovitură usturătoare ! Incomparabilă cu tot ceea ce **blitz**-ul german produsese pînă atunci. De data aceasta lovitura **trebuia să reuşească cu orice preţ.**

Planul acţiunii lui Rundstedt, cunoscută de duşman sub denumirea de **Operaţia de pedepsire** fusese elaborat în noiembrie 1944. Pentru realizarea lui, Rundstedt primise toate mijloacele posibile în trupe şi materiale de luptă. La dispoziţia feldmareşalului se aflau două armate de blindate, constituite în acest scop, mari rezerve de benzină, depozitate în zona Ardenilor.

Principalul său atu a fost însă Armata 6 PANZER (blindate) masată în secret în spatele liniei Siegfried. Deoarece trebuia completată, fiecare front i-a trimis cîteva care de luptă. Întăririle soseau noaptea, pentru a nu fi depistate de unităţile de recunoaştere ale aliaţilor. Se bănuieşte că generalul Hodges, comandantul Armatei 1 americane, ignora existenţa acestei forţe duşmane masate în faţa lui. Dar asupra acestui aspect se mai discută încă. Unii afirmă că existase un plan potrivit căruia forţele Wehrmachtului trebuiau lăsate să se angajeze în luptă, apoi încercuite şi prinse în capcană. Toate acestea sună însă prea frumos pentru a fi adevărate.

Acestor forţe germane li se adăuga şi o întreagă armată de spioni. Un număr de 150 ofiţeri germani fuseseră instruiţi special pentru rolul de spioni şi sabotori, iar alţi 800 pentru cel de semnalizatori şi paraşutişti. O astfel de „armată a tăcerii" urma să fie paraşutată, în uniforme americane, în spatele liniilor aliaţilor, pentru a spori şi mai mult zăpăceala pe care atacul blindatelor oricum ar fi stîrnit-o.

Se spunea despre aceşti „specialişti" că vorbeau engleza cu un accent american. Fuseseră supuşi, în prealabil, unui intens

---

* În mai 1940, înaintarea fulgerătoare a diviziilor blindate şi motorizate germane pe teritoriul Franţei, spre vest, către Canalul Mînecii, şi apoi, de-a lungul litoralului, spre nord, s-a soldat cu încercuirea a 40 divizii franco-anglo-belgiene. A început evacuarea rapidă în Anglia a trupelor aliate de la Dunkerque (27 mai-4 iunie). Luaţi prin surprindere, englezii au lăsat în acest port un mare număr de tunuri, tancuri şi alte materiale militare.

antrenament constînd din lectură şi conversaţie şi erau la curent cu multe detalii privind viaţa soldaţilor americani. În preajma datei de 1 decembrie, cu cincisprezece zile înainte de ofensivă, grupul a primit uniforme americane, jeep-uri, acte şi bani.

Dar, ca de obicei, germanii au făcut greşeli. De exemplu, au scăpat din vedere că fiecare soldat american purta aşa-numitul **dog-tag,** un fel de medalion de identitate atîrnat de gît. În plus, actele spionilor, deşi fuseseră pătate special pentru a părea vechi, trădau, totuşi proveniența de dată recentă.

Cei 150 spioni au aterizat în zona frontului american, în dreptul localităţilor Hallschlag şi Stadkyll. Primul contingent a fost paraşutat aproape de Spaa, în noaptea de 16 spre 17 decembrie, şi capturat la ora 5,45 dimineaţa, pe drumul spre Eupen. În mai puţin de 24 ore, contraspionajul aliat a aflat toate amănuntele complotului.

La Paris au fost impuse restricţii, iar unor ofiţeri superiori li s-a dat o gardă personală ; căci Otto Skorzeny, şeful grupului de diversionişti, cel care dirijase şi expediţia pentru răpirea lui Mussolini, cînd acesta fusese arestat de Badoglio — plănuia acum să-l asasineze pe Eisenhower. Toţi cei aproximativ 150 agenţi germani au fost prinşi la est de Meusa, 50 fiind judecaţi şi executaţi, ceilalţi luaţi prizonieri. La 23 decembrie, reţeaua a fost lichidată definitiv.

Naziştii nu au aplicat nici o restricţie metodei războiului fulger. Din programul contraofensivei făcea parte uciderea civililor şi a soldaţilor, precedată de o amplă desfăşurare de blindate, sprijinită de toate categoriile de TIGRI, tancurile germane de ultimul tip.

Întîlnire cu „Dracii roşii"

Am intrat în Dinant * noaptea. În apropiere de Meusa, drumurile erau blocate... Din nou refugiaţi ! Dar pe măsură ce înaintam de-a lungul rîului, mulţimea se rărea. Ne-am auzit strigaţi şi ne-am oprit. În beznă s-au conturat două siluete. Prin apropiere, lîngă un copac, staţiona o maşină blindată.

Doi soldaţi englezi s-au apropiat de noi. Făceau parte dintr-o patrulă de recunoaştere. Am tresărit : o patrulă de recunoaştere pe malul apusean al Meusei ! Ca şi cum germanii ar fi trecut rîul...

— Unde sînt nemţii ? ne-am interesat.

— Nu se ştie exact, a sunat răspunsul. Se aud tunurile de dincolo. Supraveghém zona, ca nu cumva să le vină ideea de a traversa rîul pe pontoane.

* Oraş în Belgia, situat pe rîul Meusa.

Am schimbat o privire cu tovarăşul meu de drum, Stanley Nash.

— Da, nimic de zis ! Nu-mi miroase a bine ! a declarat Stanley.

— Dacă ajung la Meusa şi o traversează, nimic nu-i mai poate opri pînă la Bruxelles, i-am spus.

— Şi deci pînă la Anvers, mi-a răspuns Stanley. Atunci să te ţii, cu englezii şi canadienii prinşi în nord, în Olanda !

Cîmpia era pustie şi tăcută. Se auzea doar bubuitul surd al tunurilor. Rîul curgea repede, reflectînd în apele sale scînteierea stelelor. Pe mal se deslușeau vag contururile unor case arse. Încă o urmă a nemţilor. Ca întotdeauna, pe măsură ce se retrăgeau spre frontiere, SS-iştii incendiau şi devastau.

— Ce-or să ne facă dacă vin iar ? se întrebau cu groază nişte ţărani, pe care i-am întîlnit in întunericul nopţii. Au dărîmat totul, cînd au plecat, şi au omorît oameni de dragul de a omorî. Ce-or să ne mai facă SS-iştii ?

Aici, ca în toate regiunile Europei pe care le-au călcat în picioare, SS-iştii, aleşi dintre cei mai sălbatici membri ai Hitlerjugend-ului, erau mai temuţi ca o molimă. Aproape în toate satele am auzit aceleaşi relatări despre brutalităţile lor de nedescris. Cunoscîndu-şi reputaţia, se pare că SS-iştii ţineau cu tot dinadinsul să şi-o menţină. Nu străbăteau niciodată un sat sau un oraş fără să lase în urma lor o dîră de sînge.

Tot ei erau cei mai cruzi în luptă. Am putut să ne dăm seama de ferocitatea lor pe toate cîmpurile de bătaie unde i-am întîlnit, pe plajele Normandiei sau pe drumul spre Germania.

Cele mai multe case şi cafenele din Dinant erau închise, cu obloanele trase. O bună parte din locuitori fugiseră. Alţii se baricadaseră în case şi aşteptau, tremurînd, întoarcerea duşmanului. Bubuitul tunurilor se auzea din ce în ce mai clar, ca un tunet ce se răsfrînge în umbrele trecutului.

În cele din urmă am reuşit să descoperim un mic hotel, înăuntrul căruia se zărea pîlpîind o lumină. Am intrat şi, spre surpriza noastră, am dat de nişte vechi cunoştinţe : „Dracii roşii", Divizia 6 britanică de paraşutişti, rechemată de urgenţă din Anglia pentru a da o mînă de ajutor la stăvilirea hoardelor Wehrmachtului.

— Ieri mai eram de partea cealaltă a Canalului, ne-au spus ei. Ne pregăteam să plecăm în permisie de Crăciun.

— Peste cîteva zile urma să mă însor, a adăugat un sergent. Logodnica mea nici nu ştie că nu voi veni. În loc de lună de miere, iată-mă în Ardeni !

Divizia 6 aterizase, cu paraşute şi planoare, pe malul rîului Orne, în Normandia, la 6 iunie şi, rupînd frontul, urmărise ina-

micul pînă la Sena, alături de alte forțe engleze și americane. Trimisă în Anglia pentru regrupare și odihnă, fusese trecută în rezervă pentru cazuri speciale, ca cel de acum.

Paraşutistul din copac

Un fel de așteptare părea că plutește în aer și în liniștea nefirească a nopții. Orice umbră devenea suspectă. Tunurile se auzeau din ce în ce mai tare.

În acea noapte am dormit prost la hotelul din Dinant... Dimineața am aflat că dușmanul se găsea la Selles. Din vîrful unei coline am descoperit rămășițe de blindate germane, distruse de tunurile anticar ale paraşutiștilor. Primejdia ne pîndea pe aproape.

Inamicul a încercat să ocolească Dinant și Namur, pentru a junge la Liège. După un prim asalt, a făcut o breșă în liniile noastre și a început să atace în toate direcțiile. Am auzit vorbindu-se că Divizia 10 de paraşutiști (lansată și ea în Normandia la 6 iunie), care apăra orașul Bastogne, era amenințată de un cumplit puhoi hitlerist, evaluat la aproximativ 150 000 oameni. Apoi am aflat că Bastogne fusese încercuit.

Radioul german dădea amănunte despre luptele de la Bastogne, afirmînd că americanii nu mai aveau nici o șansă de scăpare: „Sînt încercuiți în oraș și în împrejurimi pe un spațiu restrîns, cu o lungime de aproximativ cinci mile și o lățime de două mile și jumătate. Sîntem pe cale de a le înfrînge rezistența. Situația lor e fără speranță. Îi avertizăm că nu are nici un rost să se opună. Trebuie să se predea, pentru a salva viața civililor și pe a lor."

Apoi n-am mai auzit aproape nimic despre Bastogne.

Fiecare era mult prea preocupat de ceea ce se petrecea în propriul său sector. În diferite puncte, foarte depărtate între ele, germanii au lansat paraşutiști.

În cursul dimineții ne-am deplasat pînă la un sat dintre Namur și Marche. O femeie ne-a zărit prin fereastra casei și ne-a întrebat:

— Englezi?

Am dat din cap afirmativ. Eram primii militari britanici pe care îi vedea.

— A fost veselie mare în sat, ne-a povestit femeia, în timp ce ne beam cafeaua. Noaptea, un paraşutist german a căzut într-un copac, colo pe colină. Am auzit strigăte și n-am știut ce să facem. Neamțul striga din ce în ce mai tare. Pînă la urmă s-a găsit cineva care s-a dus, noaptea, să vadă ce se întîmplă. Blestematul ăla de neamț se încurcase atît de tare în crengi, că nu se putea mișca. Era foarte frig, sub zero grade. S-au dus și alți săteni să-l vadă pe paraşutist. Se tot foiau sub copac, în timp ce neamțul continua să strige. Dimineața, era tot acolo. Dar nu mai striga, era liniștit și țeapăn: murise înghețat.

Soldați americani în ajunul bătăliei de la Bastogne

Abia atunci am înțeles mai bine ura pe care acest popor o nutrea față de germani. Toți acești oameni cunoscuseră asuprirea și suferiseră crîncen. Nici o răzbunare nu li se părea prea crudă.

Răspuns la ultimatum

Făcînd cale întoarsă, am ajuns la Dinant, apoi am plecat mai departe, pătrunzînd mai adînc în masivul Ardenilor. A început să ningă. Fulgii cădeau în linii oblice, umplînd șanțurile. Copacii aminteau de ilustratele de Crăciun. Peisajul era de un alb feeric, imaculat, pătat doar de cenușiul blindajelor și al tunurilor.

Înverșunatele lupte de la Bastogne continuau cu aceeași furie. La cartierul general al unui batalion am întîlnit pe un ofițer de legătură american, care ne-a dat amănunte mai concrete despre strălucita rezistență a glorioșilor apărători ai orașului (citați de Eisenhower, cîtva timp mai tîrziu, pe un ordin de zi special, pentru curajul și dîrzenia lor).

Hitleriştii îi încercuiseră, dar nu reuşeau să-i înfrîngă. Rundstedt le-a adresat următorul mesaj :

„Către comandantul oraşului asediat Bastogne :

În război, norocul e schimbător. De data aceasta forţele S.U.A. au fost încercuite, în Bastogne şi împrejurimi, de unităţile noastre blindate. Care de luptă germane au traversat rîul între Ourthe şi Ourtheville, au pus stăpînire pe Marche şi au ajuns la Saint-Hubert. Libremont este de asemenea în mîinile germanilor. Nu există decît o soluţie pentru a salva trupele încercuite de o exterminare totală : capitularea şi predarea oraşului. Vă acordăm două ore de gîndire, din momentul în care vă va parveni acest mesaj, pentru a lua o hotărîre. În cazul în care această propunere va fi respinsă, un corp de artilerie de cîmp şi şase batalioane de artilerie antiaeriană vor fi gata să nimicească trupele S.U.A. din oraşul Bastogne şi din împrejurimi. Ordinul de a deschide focul va fi dat în clipa în care termenul de două ore va fi expirat".

Nota se încheia cu precizarea că americanii şi nu germanii vor fi răspunzători de moartea civililor de pe urma bombardamentelor ce vor începe, dacă apelul de a preda oraşul va rămîne fără ecou. „Ceea ce, conchidea nota, n-ar corespunde binecunoscutelor sentimente umanitare ale americanilor".

Mesajul lui Rundstedt a fost adus, la 22 decembrie, de un ofiţer german. Cîţiva soldaţi americani l-au văzut de departe, fluturînd un cearceaf ; aceasta era metoda naziştilor prin care dădeau a înţelege că vor să ducă tratative.

Americanii l-au condus pe căpitanul german, care venise însoţit de doi soldaţi, pînă la marginea oraşului Bastogne — sau mai bine-zis a ceea ce mai rămăsese din Bastogne — unde mesajul a fost remis generalului de brigadă Anthony C. Mc Auliffe, comandantul Diviziei 101 de paraşutişti, supranumit amical „bătrînul pungaş".

Răspunsul dat de Mc Auliffe lui von Rundstedt a intrat în istorie, din clipa în care a fost cunoscut de lumea dinafară ; generalul american a luat documentul german şi şi-a scris replica de-a curmezişul filei de hîrtie : „Vax !"

Un chicot aprobator s-a rostogolit prin oraşul asediat, amestecîndu-se cu bubuitul tunurilor, cu lătratul mitralierelor şi şuieratul gloanţelor care biciuiau cîmpul de luptă, acoperit de zăpadă.

Soldaţii Diviziei 101 s-au bătut mai aprig ca oricînd. Era în ziua de 23 decembrie. Prin pîsla cenuşie a norilor a scînteiat un colţ de cer albastru : încerca să se arate soarele. Apoi cerul s-a înnegurat din nou. A început să ningă. Viforniţa a prins să urle şi să şfichiuiască pămîntul cu suflarea ei de gheaţă. Paraşutiştii nu aveau nimic la îndemînă pentru a-şi încălzi mîncarea. În plus, proviziile erau din ce în ce mai sărăcăcioase, pe măsură ce erau răpuşi de gloanţe soldaţii care aduceau alimentele, cu schimbul şi numai noaptea.

Replica bombardierelor

În aceeaşi noapte, cîmpul de luptă din zona oraşului s-a transformat într-un iad. Bateriile şi mitralierele germane au deschis un susţinut foc de baraj de-a lungul căii de comunicaţie dintre oraş şi fîşia îngustă a frontului. Asupra asediaţilor din Bastogne s-au năpustit şase divizii naziste. La atac au luat parte şi unităţi blindate dar tunurile americane antitanc şi-au făcut datoria din plin : în opt zile de asediu au fost distruse 148 care germane.

Apoi, la 25 decembrie, cerul s-a înseninat. Tot cîmpul era înveşmîntat în alb, dar într-un alb auriu, căci apăruse soarele. Cerul, de un albastru luminos, strălucea. O zi ideală pentru aviaţie.

Forţele noastre aeriene au pornit deci la atac. Decolînd şi revenind la sol cu schimbul, bombardierele s-au abătut asupra duşmanului cu sutele şi cu miile. A fost o zi grea pentru piloţi. Prima şi veritabila ripostă serioasă dată lui Rundstedt. Au luat foc blindatele şi coloanele de infanterie inamice, convoaiele de aprovizionare, autocamioanele cu muniţii, cisternele cu benzină. Flăcările şi fumul desenau pe albul zăpezii oribile pete negre.

Încă din 21 decembrie, Bastogne era asaltat de germani din trei părţi. Era aproape imposibil să ajungi pînă la oraş. Treptat, duşmanul şi-a sporit strînsoarea. După bombardarea masivă a coloanelor naziste, la 25 decembrie, forţele americane care atacau dinspre sud au făcut însă unele progrese. Pentru a para această ameninţare, inamicul şi-a întors spre sud bateriile antitanc, continuînd totuşi să atace, din ce în ce mai îndîrjit, garnizoana asediată.

Coloana americană din sud nu şi-a oprit însă înaintarea. Cîteva atacuri de blindate au nimicit poziţiile germane, în timp ce infanteria, acţionînd în plin cîmp înzăpezit, a lichidat o seamă de formaţii naziste printr-un susţinut foc de puşti şi mitraliere.

Dar, din nou, cerul s-a înnorat, îngreunînd operaţiile aeriene. Şi totuşi, lovitura din 25 decembrie a dat roade. S-au împuţinat, între altele, rezervele de benzină ale inamicului. Avioanele de recunoaştere au raportat că lungi coloane de transport germane zăceau imobilizate.

Noaptea, Ardenii au fost cuprinşi de flăcări. Lumina incendiilor putea fi văzută de la o depărtare de cîteva mile. Germanii

Orașul Saint-Vith, a cărui recucerire de către aliați la 23 ianuarie 1945, a marcat eșecul definitiv al bătăliei Ardenilor

au fost surprinși de bombardierele noastre în toiul nopții : mijloacele de transport, depozitele de alimente, cisternele de benzină, totul ardea după teribilul raid nocturn al numeroaselor aparate de tip FLYING FORTRESS, LIBERATOR și MOSQUITO.

A doua zi, coloanele americane din sud s-au întîlnit cu o patrulă din Bastogne, la aproximativ trei mile depărtare de oraș. Puțin după aceea, carele blindate ale unei coloane de sprijin și-au făcut intrarea pe teritoriul asediat, în uralele apărătorilor înfometați, bărboși, istoviți, și înghețați — eroicii soldați ai Diviziei 101 !

Asediul orașului Bastogne luase sfîrșit. Iar soarta bătăliei Ardenilor fusese pecetluită.

*
* *

Marea lovitură decisivă, care trebuia să asigure victoria finală a Germaniei, a eșuat. Pentru atacul în Ardeni inamicul concentrase în această zonă Armatele 5 și 6 de blindate SS și Armata 7. Cu alte cuvinte, aproape 24 divizii dintre care 10 de blindate. Atacul fusese lansat în punctul cel mai slab al liniei aliate.

Potrivit planului său, Hitler spera să ajungă la Meusa în două zile și la Anvers în trei săpătămîni. De asemenea, spera să încercuiască 38 divizii aliate și în felul acesta să recîștige războiul. Von Rundstedt caracteriza atacul drept „lovitura care va aduce Germaniei victoria finală".

Cumplitul scrîșnet al miilor de blindate, care s-au abătut asupra noastră, ne-a făcut întîi să ne pierdem echilibrul. Apoi Montgomery cu parașutiștii săi și cu Divizia 51 scoțieni (eroii de la El-Alamein *) a aplicat puternice lovituri pozițiilor înaintate germane.

Toată această bătălie ne-a costat cîteva mii de prizonieri, morți și răniți ; dar pierderile inamicului au fost mult mai mari. Cel puțin un sfert de milion de oameni, atît a costat aventura lui von Rundstedt !

Scurt timp după aceea von Rundstedt a fost înlocuit de Kesserling, rechemat din Italia pentru a încerca să țină piept presiunii din ce în ce mai mari a armatelor aliate, care se regrupau pentru a da dușmanului o puternică lovitură pe frontul de vest.

Timp de zece zile lumea întreagă a așteptat cu sufletul la gură, cu inima strînsă. Apoi a răsuflat ușurată.

---

* **Bătălia de la El-Alamein (Egipt) dintre armata engleză și cea germano-italiană a durat 11 zile (24 octombrie-4 noiembrie 1942) și s-a încheiat cu victoria englezilor. Puternicele contraatacuri germane, care pînă la 2 noiembrie l-au împiedicat pe britanici să obțină o victorie decisivă, l-au făcut pe Churchill să exclame exasperat : „Nu vom putea găsi niciodată un general capabil să cîștige o bătălie ?"**

Ultima zi de pace — ultima zi de război

KONSTANTIN K. ROKOSSOVSKI
Mareşal al Uniunii Sovietice

Unul din cei mai de seamă comandanţi militari sovietici în cel de-al doilea război mondial, K.K. Rokossovski (1896-1968), şi-a publicat amintirile — legate aproape exclusiv de acest important interval cronologic — într-un volum apărut spre sfîrşitul vieţii sale. Însemnătatea şi nivelul acţiunilor la care a participat, ca unul din protagonişti, i-au îngăduit să culeagă date şi impresii a căror relatare este de viu interes pentru cunoaşterea evenimentelor şi problemelor privind marea conflagraţie, la al cărei deznodămînt victorios U.R.S.S. a avut contribuţia hotărîtoare.

Versiunea română a acestui volum urmează să apară în Editura Militară. Prezentăm cititorilor, în avanpremieră editorială, cîteva fragmente. Primul descrie evenimente din preajma războiului de agresiune pornit de cel de-al treilea Reich. Pe atunci, K.K. Rokossovski comanda Corpul 9 mecanizat, care era în curs de constituire în zonele apusene ale U.R.S.S.

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei.

E. B.

Între exerciţii militare şi o partidă de pescuit

În mai 1941 comandantul circumscripţiei militare Kiev, M.P. Kirponos, a efectuat o deplasare de exerciţiu la nivel de front. A participat la ea şi corpul nostru mecanizat. Ne puseserăm mari speranţe în această aplicaţie, dar ele nu s-au adeverit. Bilanţul făcut de comandantul circumscripţiei a fost atît de slab, încît aproape că n-am înţeles ce aveam de făcut.

Apoi, statul major al circumscripţiei a dat nişte dispoziţiuni care nu erau de loc potrivite cu condiţiile de atunci, cînd ameninţarea invaziei inamice părea iminentă. Astfel, trupelor li s-a ordonat să-şi trimită artileria la poligoane situate în alte zone.

Corpul nostru a izbutit însă să-şi păstreze artileria, căci am demonstrat că eram în stare să efectuăm întreaga instruire la faţa locului, în cadrul unităţii noastre. Asta avea să ne prindă foarte bine.

Nu aveam pe atunci în atribuţii probleme politice şi nu mă refer nici acum la ele, ci privesc lucrurile ca un comandant care pînă în acel moment, în 1941, acumulase experienţă practică de luptă şi anume cunoştinţe în domeniul tacticii, artei operative şi strategiei.

[...]Situaţia mă determina să-mi aduc aminte de timpul cît făcusem serviciul pe litoralul Pacificului şi în zona Lacului Baikal, în perioada 1921-1935. Acolo, cînd identificam cea mai mică mişcare de trupe de partea cealaltă a frontierei, eram gata să întîmpinăm în mod cuvenit orice tentativă a „vecinului" japonez. Toate marile unităţi, cît şi cele aflate în zona de frontieră, dispuneau de o capacitate de luptă permanentă ; exista un plan minuţios elaborat de camuflare şi desfăşurare a forţelor principale, care era schimbat ori de cîte ori interveneau modificări în situaţia generală de pe acel teatru de acţiuni militare [autorul se referă la numeroasele provocări ale militariştilor japonezi din această perioadă — **n.r.**].

Consider că în această privinţă măsurile luate de circumscripţia militară Kiev au fost insuficiente.

Încă în timpul deplasării de exerciţiu amintite discutasem cu cîţiva tovarăşi din corpul de comandă superior (cu generalii I.I. Fediuninski, S.M. Kondrusev, F.V. Kamkov) care erau de părere, ca şi mine, că ne găseam în pragul unui război cu Germania hitleristă. Odată, la Kovel, am înnoptat la tovarăşul Fediuninski. A fost o gazdă deosebit de primitoare. Bineînţeles, am discutat despre acelaşi lucru : prea multă superficialitate şi indolenţă. Am stabilit cum trebuie să coopereze marile noastre unităţi şi am cumpănit încă o dată cam cum să procedăm pentru a nu fi luaţi prin surprindere cînd va trebui să intrăm în luptă.

Am făcut tot ce era în puterile şi atribuţiile noastre, începînd cu supravegherea sistematică a elaborării documentelor de mobilizare şi terminînd cu controlul transportului auto care urma să fie afectat corpului nostru. Ne-am dat seama că cei preocupaţi de treburile paşnice nu acordau atenţia cuvenită acestui factor (anticipînd, trebuie să spun că în dificila situaţie care s-a creat, începînd cu 22 iunie, în zona de frontieră, Corpul 9 mecanizat n-a primit nici una din maşinile prevăzute în planul de mobilizare ; de altfel, cînd a fost decretată mobilizarea, corpul se afla în plină deplasare).

Dar cel mai alarmant era faptul că, deşi trecuse luna mai, iar iunie era pe la mijloc, nu primiserăm încă materialele şi tehnica de luptă. Mijloacele de instrucţie se aflau într-o stare înaintată de uzură, motoarele nu mai aveau nici ele mult de trăit. Am fost deci nevoit să limitez folosirea tancurilor în scopuri de instrucţie.

[...] La 21 iunie [1941], după ce mi-am terminat treburile, am invitat pe comandanţii de divizii ca a doua zi — duminica — să pornim dis-de-dimineaţă la pescuit. Dar seara, cineva de la statul major a aflat că la un pichet de frontieră al nostru se prezentase un fruntaş din armata germană, polonez de origine, care fugise de la fascişti şi afirma că la 22 iunie nemţii aveau să invadeze Uniunea Sovietică.

Am hotărît să amîn partida de pescuit. Orele următoare mi le-am petrecut chemînd la telefon pe comandanţii de divizii, pentru a le împărtăşi ştirea venită de la graniţă. Am telefonat apoi şi la statul major al corpului. Nu încăpea îndoială, trebuia să fim pregătiţi pentru orice eventualitate.

O telegramă de la statul major

La 22 iunie, pe la patru dimineaţa, ofiţerul de serviciu mi-a adus o telefonogramă de la statul major al Armatei 5, prin care mi se cerea să deschid un plic operativ strict secret. Nu aveam însă dreptul să mă ating de acesta decît la indicaţia expresă a preşedintelui Consiliului Comisarilor Poporului al U.R.S.S. sau a comisarului poporului pentru Apărare *. Ceea ce primisem eu purta semnătura locţiitorului şefului secţiei operaţii din statul major al armatei. Am ordonat pe loc ofiţerului de serviciu să verifice autenticitatea mesajului la circumscripţia militară, la armată, la Comisariatul poporului, după care am chemat pe şeful de stat major, pe locţiitorul meu politic şi pe şeful secţiei speciale :

— Ce părere aveţi, tovarăşi, cum să procedăm în situaţia asta ?

Cu toţii aveau îndoieli, bănuind că la mijloc e o provocare.

Ofiţerul de serviciu mi-a raportat că legăturile fuseseră întrerupte. Nu răspundeau nici Moscova, nici Kievul, nici Luţkul.

---

* În U.R.S.S., din 1917 pînă în 1946 : **comisar al poporului**, membru al guvernului care conducea un departament numit **Comisariat al poporului**. După 1946 aceste denumiri au fost schimbate în ministru şi, respectiv, minister (şi preşedinte al Consiliului de Miniştri).

Trebuia să-mi asum întreaga răspundere şi să deschid plicul. Ceea ce am şi făcut şi iată ce am citit: **„Corpul 9 mecanizat să fie pus imediat în stare de luptă şi să pornească în direcţia Rovno-Luţk-Kovel".**

La ora patru, am ordonat să se dea alarma, iar comandanţii de divizii — Novikov, Kalinin şi Cerneaev — să se prezinte la punctul meu de observaţie.

Aveam un număr infim de vehicule auto, carburanţi insuficienţi şi cantităţi restrînse de muniţii. Nu era însă cazul să aşteptăm indicaţii cum şi de unde să ni le procurăm. Prin apropiere se găseau depozitele centrale de muniţii şi parcul auto al garnizoanei. Am ordonat să fie deschise, dar pentru asta a trebuit să înving opoziţia intendenţilor, să folosesc cele mai variate metode de convingere şi să întocmesc mormane de acte. Am impresia că n-am semnat niciodată atîtea recipise, chitanţe şi adeverinţe ca în ziua aceea.

Încă în cursul dimineţii A.G. Maslov, şeful statului major al corpului, încercase insistent să obţină legătura cu eşalonul superior. Pe la ora zece a căpătat Luţkul, dar numai pentru cîteva minute. Unul din ofiţerii statului major al armatei 1-a informat în mare grabă că oraşul fusese bombardat de două ori şi că legăturile se întrerupeau mereu, încît nu izbutea să obţină veşti de pe front.

Cam tot atunci ne-a parvenit ştirea că nemţii bombardaseră Kievul. După care, legătura s-a întrerupt din nou. N-am putut cu nici un chip să comunicăm cu comandamentul circumscripţiei militare, căreia îi eram subordonaţi nemijlocit. În tot cursul zilei de 22 iunie, n-am primit de acolo nici un fel de dispoziţie.

Cam pe la ora unsprezece, au trecut deasupra noastră, la mare înălţime, vreo 20 bombardiere germane. Artileria antiaeriană a deschis focul asupra lor.

Atenţia ne era reţinută de o avalanşă de treburi. Aprovizionarea cu carburanţi şi muniţii, asigurarea ordinii în oraş şi paza avutului militar rămas după plecarea trupelor, grija faţă de familiile ofiţerilor, controlul stării de pregătire a unităţilor şi mitingurile cu personalul — toate acestea trebuiau rezolvate cu maximă urgenţă, în numai cîteva ore. Pe deasupra, gîndurile ni se îndreptau stăruitor înaintea noastră, acolo unde era înfruntat năvălitorul. Îndelungaţii ani de serviciu în unităţi combatante îmi dăduseră prilejul să cunosc războiul în adevăratul înţeles al cuvîntului şi de aceea mă chinuia gîndul: cum se vor comporta ostaşii care nu cunoscuseră încă botezul focului.

Am credinţa că cititorii ,— cei mai mulţi reprezentanţi ai generaţiei noi — vor înţelege sentimentele şi gîndurile unui co-

„La nord şi nord-vest am înşirat în prima zi doar unităţi de tancuri"

mandant de corp de armată în prima zi a unui război început într-un mod atît de surprinzător.

Al doilea fragment cuprinde episoade din vara anului 1944, perioadă de ample succese ale forţelor armate sovietice şi de sfărîmare progresivă a maşinii de război naziste. O vastă operaţie a avut loc în Bielorusia, unde armata sovietică a dat peste cap liniile frontului german pe sute de kilometri şi a încercuit efective germane care, cumulate, depăşeau pe cele zdrobite şi capturate la Stalingrad. Rokossovski, care acum avea rangul de mareşal, comanda unul din fronturile reunite de armate participante la marea operaţie bielorusă, avînd un rol important în elaborarea concepţiei şi planului ei de ansamblu.

Vreo 40 000 hitlerişti fuseseră cuprinşi într-un cerc cu diametrul de aproximativ 25 kilometri. Am zăvorît destul de compact ieşirile spre sud şi vest, dar la nord şi nord-vest am înşirat în prima zi doar unităţi de tancuri. Pe cît se pare, comandantul Armatei 9 germane a încercat să speculeze această împrejurare. La 27 iunie, el a ordonat comandantului Corpului 35 de armată, von Lützow, să răzbească cu orice preţ, fie spre Bobruisk, fie spre nord, la Progorelîi, pentru a face joncţiunea cu Armata 4.

Puhoaie de hitlerişti în tranşă

La sfîrşitul zilei de 27 iunie, în dispozitivele inamicului au început să se producă uriaşe explozii şi incendii. Hitleriştii îşi nimiceau tunurile, tractoarele, tancurile, îşi ardeau maşinile, exterminau vitele cărate cu ei şi prefăceau în scrum aşezările omeneşti, în timp ce unităţile de acoperire, alcătuite din soldaţi şi ofiţeri selecţionaţi special, continuau să opună o rezistenţă îndîrjită, trecînd chiar la contraatacuri. Şi totuşi, trupele generalilor Gorbatov şi Romanenko, în strînsă cooperare cu unităţile Armatei 65, au reuşit să strîngă tot mai mult inelul încercuirii.

În zona Titovka duşmanul a întreprins vreo 15 contraatacuri, străduindu-se să străbată spre nord. Un participant la aceste evenimente, comandantul Diviziei 108, generalul P.A. Teremov, relatează :

„Cel mai încrîncenat atac s-a dezlănţuit în faţa frontului Regimentelor 444 şi 407, zonă în care erau concentrate forţele regimentului nostru de artilerie. Spre poziţiile sovietice s-au năpustit nu mai puţin de 2 000 soldaţi şi ofiţeri duşmani, sprijiniţi de un puternic foc de tunuri. Piesele noastre au început să tragă asupra lor de la o distanţă de 700 metri, iar mitralierele, de la 400 metri. Hitleriştii veneau în valuri succesive. Proiectilele noastre explodau în această mulţime de oameni, mitralierele le secerau rîndurile, dar puhoiul de fascişti nu contenea să se reverse în rînduri compacte, călcînd peste cadavrele camarazilor lor de arme. Năvăleau orbeşte, frenetic, fără să mai ţină seama de nimic...

Era un atac stupid. De la punctul nostru de observaţie, puteam urmări un tablou sinistru. Nu, nici vorbă de bravură ostăşească ! Hitleriştii păreau în transă. Revărsarea acestor valuri succesive de soldaţi aducea mai curînd a înverşunare animalică şi nu avea nimic comun cu acţiunea unor trupe hotărîte să-şi impună voinţa cu orice preţ. Am rămas cu o impresie copleşitoare".

Războiul s-a terminat. Uniformele de un verde închis aparţin prizonierilor

În zona Dubovka, aviația noastră a depistat o mare aglomerare de infanterie, tancuri, tunuri și alte mijloace tehnice germane, drept care 526 avioane s-au ridicat în aer și au bombardat inamicul timp de un ceas. Hitleriștii țîșneau zăpăciți din păduri, alergau înnebuniți prin luminișuri, mulți s-au aruncat în Berezina s-o treacă înot, dar nici acolo nu și-au găsit scăparea. Zona supusă bombardamentului a devenit curînd un enorm cimitir, plin de cadavre și de tehnică de luptă sfărîmată, mutilată, încovoiată, arsă.

În aceste două zile, trupele noastre au nimicit peste 10 000 soldați și ofițeri inamici, iar vreo 6 000 au fost luați prizonieri ; am capturat 432 tunuri, 250 aruncătoare de mine, peste 1 000 mitraliere. Gruparea fascistă de la sud-est de Bobruisk a fost lichidată.

Eșecul disperatelor tentative fasciste

Concomitent s-au desfășurat lupte aprige pentru orașul Bobruisk. Se găseau acolo peste 10 000 ostași nemți, cărora li se adăugaseră rămășitele unităților înfrînte și dispersate la est de oraș. Comandantul garnizoanei fasciste din Bobruisk, generalul Haman, a izbutit să înjghebeze o puternică apărare circulară, amenajînd ca puncte de foc casele, baricadînd străzile, minînd căile de acces spre oraș.

La 27 iunie, forțele dușmane din localitate au fost atacate, dar fără succes, de unitățile Corpului 1 tancuri de gardă și ale Corpului 105 de pușcași. Lupte sîngeroase au continuat toată noaptea și în ziua următoare. În noaptea spre 29 iunie, dușmanul și-a repliat către centru o parte însemnată a forțelor și a concentrat efective și mijloace masive de infanterie și artilerie în cartierele nordice și nord-vestice ale orașului. Comandantul garnizoanei germane hotărîse să părăsească orașul noaptea și să răzbească spre nord-vest.

După un puternic baraj de artilerie și aruncătoare, executat asupra pozițiilor Diviziei noastre 356 de pușcași, au pornit să înainteze tancurile germane, iar în urma lor șirurile batalioanelor de asalt, compuse din ofițeri, și apoi toată infanteria. Beți turtă, soldații și ofițerii germani au dat năvală în pofida răvășitorului foc tras de artileria și mitralierele noastre. În bezna nopții s-au încins încăierări corp la corp. Ostașii Diviziei 356 s-au bătut eroic și au zăgăzuit asaltul inamicului.

Cînd s-a luminat de ziuă, detașamentele înaintate ale Armatei 48, acoperite de artilerie, au depășit Berezina și au angajat lupte la marginea estică a Bobruiskului.

Pe la opt dimineața, regimentele Diviziei 354 de pușcași au cucerit gara. Nemții, strînși în menghină din toate părțile, au încercat încă o dată să execute o străpungere spre nord-vest, atacînd din nou brava Divizie 356 și rupîndu-i aliniamentul de apărare. În breșă au dat buzna 5 000 soldați, în frunte cu comandantul Corpului 41 de tancuri, generalul Hofmeister. Nici aceștia n-au scăpat însă. Trupele noastre de la nord-vest de oraș au sfărîmat unitățile inamice care încercau să fugă.

La 29 iunie, Armata 65, în colaborare cu Armata 48 a eliberat orașul Bobruisk.

La mai puțin de un an de la aceste evenimente, în aprilie 1945, armata sovietică a început ofensiva asupra Berlinului ; la 2 mai, garnizoana germană din capitala Reichului a capitulat.

Montgomery uită de oră

[...] Armatele noastre alcătuiau acum [în mai 1945] un front imens, cuprins între țărmurile Mării Baltice și împrejurimile Berlinului.

În zori am pornit spre statul major al Armatei 70, pe o șosea ce trecea printr-o pădure deasă. Deodată, drumul ne-a fost tăiat de o coloană de soldați. Binecunos-

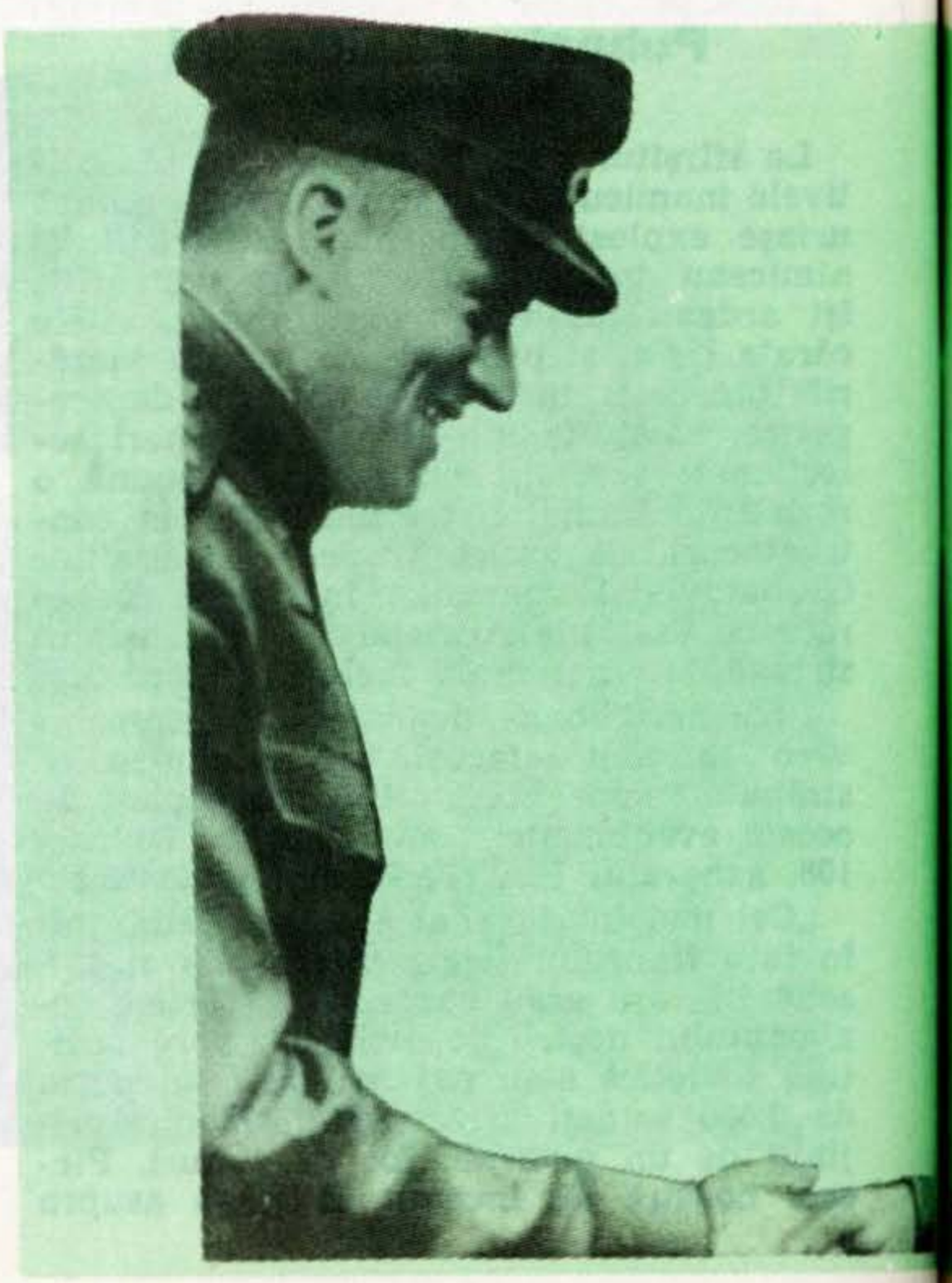

cutele vestoane de un verde închis m-au făcut să duc mîna la pistol, dar în clipa imediat următoare mi-am retras-o ; războiul se terminase ! Coloana de prizonieri a continuat să înainteze încă vreme îndelungată. Părea fără sfîrşit.

[...] La 8 mai 1945 a fost semnat actul de capitulare totală şi necondiţionată a forţelor armate ale Germaniei fasciste. Soldaţii noştri, cuprinşi de un entuziasm frenetic, au început să-şi descarce armele în aer. Aliaţii le-au urmat exemplu. Salvele de tun, rafalele de mitralieră, focurile de armă nu mai conteneau. Da, războiul se terminase. Asurzitoarele împuşcături trebuiau şi ele să înceteze. Am ordonat să nu se mai tragă nici un foc de armă.

Generalul A.P. Panfilov, comandantul Corpului 3 de tancuri, care venise primul în contact cu trupele britanice, mi-a transmis o invitaţie din partea feldmareşalului Montgomery. A doua zi am plecat la Wismar, [oraş pe ţărmul Mării Baltice, la nordvest de Berlin] împreună cu un grup de generali şi alţi ofiţeri. Am fost întîmpinaţi, înainte de intrarea în oraş, de ofiţeri englezi, încă în ţinută de campanie, doar că în loc de căşti purtau berete. Ofiţerii ne-au condus la reşedinţa comandantului lor. Iată-l şi pe Montogmery. Ne-am strîns mîinile şi ne-am felicitat reciproc cu prilejul victoriei.

[...] Au răsunat salve de tun. Garda de onoare a încremenit în poziţie de drepţi.

După această parte oficială s-au încins discuţii însufleţite. Ofiţerii noştri şi cei englezi au stat de vorbă uitînd, deseori, să mai apeleze la ajutorul interpretului. Angajat în atmosfera generală,. Montgomery a luat parte la discuţii în acelaşi spirit degajat.

De la această întîlnire n-au lipsit, evident, fotografii, pictorii, ziariştii. Aş spune chiar că au fost prea mulţi. Dar, la drept vorbind, era firesc să fie aşa la această primă întîlnire dintre doi comandanţi a două armate aliate, după patru ani de război sîngeros împotriva unui duşman comun : Germania fascistă. Am fost fotografiaţi, Montgomery şi cu mine, în fel şi chip : lîngă o hartă, numai noi doi, împreună cu alţi ofiţeri etc.

Feldmareşalul ne-a invitat apoi la masă [...]. Întîlnirea s-a desfăşurat amical şi ne-a lăsat o impresie plăcută.

Am răspuns amabilităţii englezilor invitîndu-i la noi pe Montgomery şi pe ofiţerii lui.

Trebuia să fim la înălţime şi să ne primim invitaţii cu tradiţionala ospitalitate rusească. Am hotărît, aşadar, ca din garda de onoare să facă parte cavalerişti din Corpul 3 de gardă, în pitoreasca lor uniformă căzăcească.

Montgomery şi ofiţerii englezi, profund impresionaţi de această privelişte, nu şi-au dezlipit privirile vreme îndelungată de la cazacii noştri călare care, dînd onorul, s-au îndepărtat în goana cailor. Oaspeţii au părut şi mai la largul lor cînd i-am invitat să ia loc la masa încărcată cu bunătăţi [...]. S-a discutat mult şi însufleţit. Pînă şi Montgomery, care la venire încercase, într-o formă delicată, să limiteze durata vizitei, a uitat să mai tragă cu coada ochiului la ceas şi s-a lăsat prins de discuţii.

În încheiere am oferit oaspeţilor un spectacol dat de ansamblul nostru artistic care, trebuie să mărturisesc, a fost excelent. Cu asta i-am cucerit definitiv pe englezi. Aplauzele lor furtunoase au făcut să se zguduie pereţii. Iar Montgomery pur şi simplu nu găsea cuvinte pentru a-şi exprima admiraţia.

Seara tîrziu feldmareşalul şi ofiţerii lui şi-au luat rămas bun de la noi.

Această întîlnire a rămas vreme îndelungată în amintirea noastră, insuflîndune convingerea că oameni din ţări diferite, vorbind limbi diferite şi chiar gîndind diferit, pot, dacă o doresc sincer, să fie prieteni şi să se respecte reciproc.

Rokossovski şi Montgomery : prima întîlnire după patru ani de război împotriva unui duşman comun

Descoperiri arheologice excepționale la Dunăre

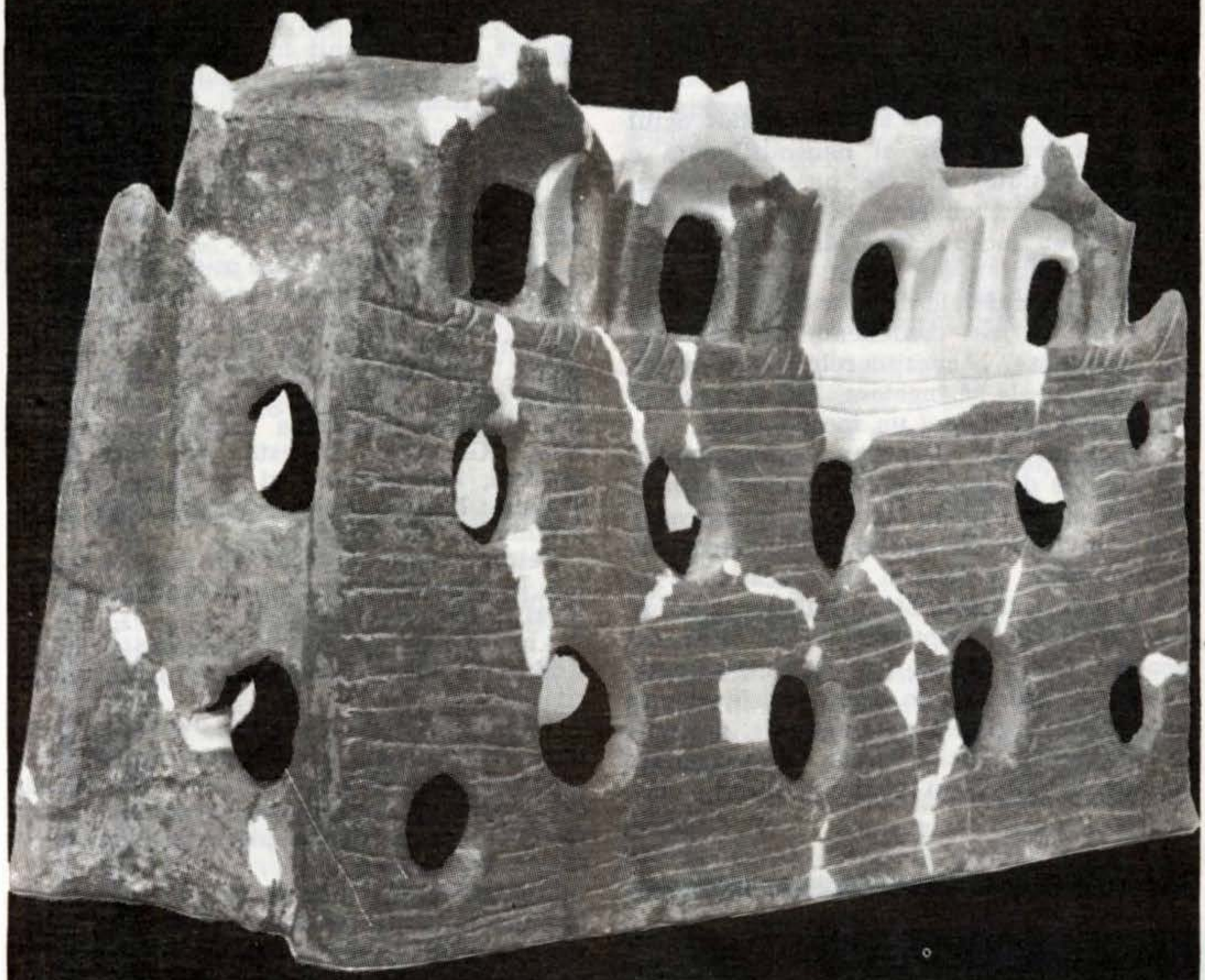

ARTĂ ȘI MAGIE

Prof. dr. doc. VLADIMIR DUMITRESCU

Printre descoperirile arheologice memorabile ale ultimelor decenii se situează și acelea de pe Insula Ostrovelul de lîngă comuna Căscioarele, județul Ilfov. Cunoscută încă de acum patruzeci de ani și mai bine, prin sondajele întreprinse în 1925 de prof. Gheorghe Ștefan, membru corespondent al Academiei R.S.România, așezarea de pe Ostrovel a suscitat de atunci în mod constant interesul arheologilor.

Lucrările executate în ultimul deceniu de către un colectiv al Institutului de arheologie din București, sub conducerea autorului acestor rînduri și cu concursul Muzeului din Oltenița, au elucidat unele aspecte ale vieții comunităților de cultivatori și crescători de animale, ce au locuit în această zonă acum mai bine de 5 000 ani. Aici a fost descoperit unul dintre cele mai interesante monumente ale vieții neolitice tîrzii : sanctuarul cu coloane pictate. Unic în lumea sud-estului european, sanctuarul de la Căscioarele este obiectul unor interesante ipoteze și controverse.

SANCTUARUL DE LA CĂSCIOARELE

Două coloane pictate de aproape 6 mii ani

Cel mai vechi strat la care s-a putut lucra se află între 3,80 și 5 m adîncime. Aici s-au descoperit vestigiile, distruse de un incendiu, a trei ample clădiri. Dacă două dintre ele au fost fără îndoială locuințe, ce-a de-a treia, situată aproape în centrul așezării, a avut cu siguranță o altă destinație, ceea ce este dovedit de cîteva particularități cu totul excepționale ale ei. Una dintre cele două încăperi ale acestei din urmă clădiri ne oferă o splendidă frescă, interesantă prin caracterul și semnificația ei. Decorația e alcătuită din motive pictate cu dungi alb-gălbui, pe un fond roșu-mat, destul de închis. Lîngă un perete s-au mai găsit două coloane de lut și o laviță tot de lut, pictate și ele cu aceleași culori.

Adunînd cele cîteva sute de fragmente de tencuială ale pereților, am putut observa atît motive derivate din spirale, cît și motive unghiulare, armonios trasate cu dungi albe-gălbui, late de aproximativ 1 cm. Unele fragmente mai păstrau două și chiar trei straturi subțiri de tencuială pictată, dovadă că pictura fusese refăcută de mai multe ori, dar întotdeauna în aceleași culori. Siguranța cu care motivele au fost trasate dovedește că meșterii respectivi aveau o îndemînare tehnică remarcabilă. Pe alocuri, stratul pictat anterior fusese zgîriat înainte de a se așterne unul nou, asigurîndu-se astfel o bună „priză" a culorii.

Un detaliu remarcabil : printre fragmentele de tencuială a fost găsit și un fel de medalion de lut, circular, cu un diametru de circa 20 cm, pe care este pictată o banda spiralică în trei culori. Fusese probabil fixat pe perete la o anumită înălțime.

Dar oricît de meșteșugit a fost executată pictura pereților, lucru ce azi — după aproape 6 mii ani — ni se pare de-a dreptul surprinzător, elementul cu adevărat senzațional al acestei clădiri îl constituie **cele două coloane pictate.** Căzute la pămînt, sparte și într-o mare măsură avariate chiar de pereții prăbușiți deasupra lor, ele reprezintă, pînă acum, descoperiri unice în lumea sud-estului european.

Cea mai masivă dintre cele două coloane are cca. 2 m înălțime și un diametru de 43 cm. Este fără soclu și capitel. Secțiunea coloanei e ușor ovală.

Lucrînd cu migală și răbdare, am putut degaja, desena și măsura, la milimetru, vestigiile ei, așa încît reconstituirea pe care o prezentăm este riguros exactă. Și pe această coloană s-au găsit trei straturi succesive de pictură alb-gălbuie, pe un fond roșu închis. Dar în timp ce primele straturi (deci cele mai vechi) cuprindeau motive ce se apropie, într-o oarecare măsură, de cele ce decorau pereții încăperii, ultimul strat, păstrat pe cea mai mare parte a coloanei, a fost pictat cu motive total deosebite : pe douăzeci și două de dungi verticale, sînt dispuse șapte serii de cîte șapte triunghiuri duble ; ele sînt în așa fel schițate, încît printre ele, de sus în jos, au rămas din fondul roșu benzi late. S-ar putea crede că tocmai acestea constituie motivul decorativ principal. Dar în acest caz, nu și-ar avea explicația nici triunghiurile și nici barele orizontale de la capătul liniilor pe care sînt așezate.

S-ar putea face, desigur, multe speculații asupra faptului că pe coloană sînt figurate șapte rînduri alcătuite din cîte șapte perechi de triunghiuri ; dar asemenea speculații n-ar putea duce la vreo concluzie valabilă, tocmai pentru că nimeni n-ar putea afirma că în vremea aceea numărul șapte avea vreo semnificație magică.

A doua coloană, cu un diametru de numai 12 cm și o înălțime tot de aproximativ 2 m, era decorată cu o dungă alb-gălbuie, lată de 0,7-1,9 cm ce se răsucea în jurul coloanei pe toată lungimea ei.

Avem de-a face, după cîte se pare, cu un cult al stîlpului și al coloanei, cunoscut din timpuri străvechi în diferite regiuni ale lumii.

Dacă ținem seama și de faptul că, din cele două încăperi ale clădirii descoperite, numai cea în care se aflau coloanele avea pereții pictați, e probabil că ea a fost un loc de cult, iar întreaga clădire un sanctuar. Pînă acum, în nici una din așezările neolitice tîrzii din sud-estul Europei, nu s-au descoperit resturile unui astfel de sanctuar, dar toate elementele amintite pledează pentru această interpretare. Existența unei mari construcții și în stratul de cultură aflat imediat deasupra celui ce conținea vestigiile mai sus-descrise, nu se datorește unei simple coincidențe. Aici s-au găsit fragmentele unei machete de lut ars a unui sanctuar, ceea ce dovedește că, cel puțin în cursul a două etape din viața așezării preistorice de pe Ostrovel, a existat, în zona centrală a așezării, cîte o clădire destinată cultului. În ceea ce privește lavița, ea ar fi putut servi pentru depunerea ofrandelor, deși în preajma ei nu s-au găsit nici vase și nici alte obiecte care să poată fi considerate ca atare.

În aceeaşi zonă a clădirii, între cele două coloane, s-a găsit şi scheletul unui adult, îngropat aici în poziţie chircită, culcat pe partea dreaptă. E posibil ca înmormîntarea să fi fost în legătură directă cu acest loc de cult, deoarece este singurul mormînt de adult descoperit pînă acum în aşezarea de la Căscioarele.

Un centru tribal?

Revenind asupra problemei pereţilor pictaţi şi a ornamentării coloanei mari, se cuvine să ne întrebăm: ce anume a determinat refacerea picturii? Căci, din cîte ne-am putut da seama, observînd cu atenţie fragmentele de pereţi care păstrau încă două sau chiar trei straturi subţiri de tencuială pictată, pictura straturilor mai vechi nu părea a fi fost stricată în aşa măsură încît să impună refacerea ei. Nici în porţiunile coloanei de pe care stratul superior de tencuială căzuse şi se puteau observa straturile anterioare, nu părea să fie vorba de o deteriorare a acestora, aşa încît trebuie căutată o altă explicaţie.

În chip firesc, ne întrebăm dacă nu cumva această refacere totală a picturii pereţilor şi a coloanei este în legătură tocmai cu anumite practici de cult şi de magie. În ultimul deceniu, în Anatolia — şi anume în aşezarea devenită celebră de la Çatal Hüyük — cercetătorul englez J. Mellaart a scos la lumină o serie importantă de sanctuare neolitice, pe ai căror pereţi interiori pictura a fost refăcută de mai multe ori şi de fiecare dată acoperită cu un strat alb de tencuială. Explicaţia dată de arheologul englez — potrivit căreia, după diferite ceremonii de cult, pictura era acoperită — pare valabilă, tocmai pentru că straturile anterioare de pictură nu erau stricate. S-ar putea deci ca aceasta să fie explicaţia refacerii picturii pereţilor sanctuarului şi a coloanei mari din stratul arheologic de la Căscioarele.

Motivul şirurilor de triunghiuri ce decorează coloana cea mare, motiv

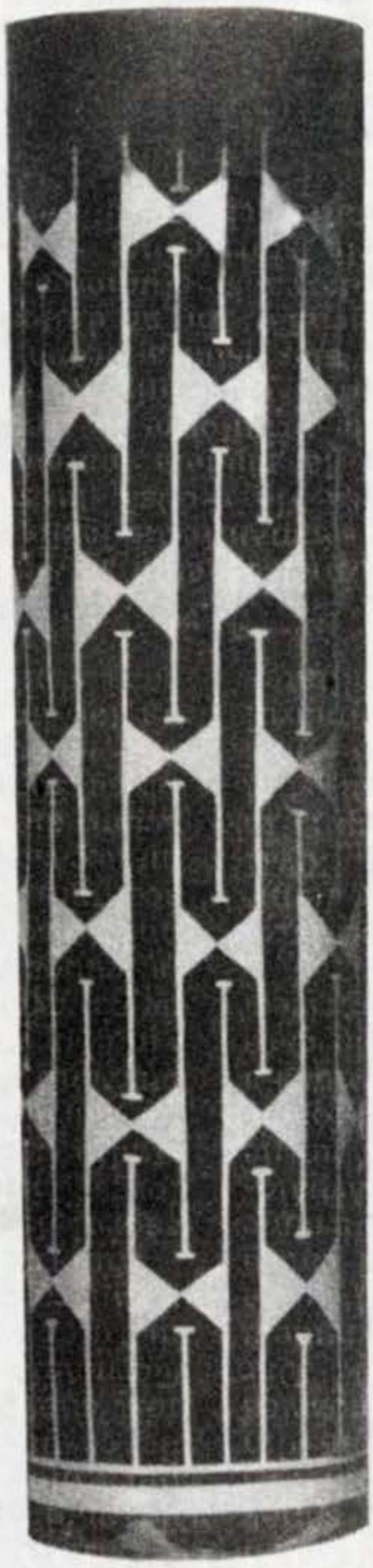

Copie după coloana cea mare, executată în laboratoarele Institutului de arheologie din Bucureşti

În p. 68: *Macheta de lut ars a unui sanctuar, descoperită la Căscioarele*

întîlnit în porţiunea inferioară a peretelui unui sanctuar de la Çatal Hüyük, permite încă o apropiere. Firește, poate fi vorba de asemănări întîmplătoare, mai ales că între aşezarea din Anatolia şi aceea de la Căscioarele este o diferenţă cronologică destul de mare: stratul sanctuarului de la Căscioarele a fost datat între 4000-3900 î.e.n., în timp ce acela de la Çatal Hüyük este cu două milenii mai vechi.

Descoperirea resturilor unui sanctuar aşa de vechi la Dunăre ne obligă să ne modificăm imaginea pe care ne-o făceam anterior despre viaţa comunităţilor de acum cca. şase milenii la Dunărea de Jos. Iar faptul că într-o aşezare de la Radovanu, datînd din aceeaşi fază tîrzie a cunoscutei culturi materiale neolitice Boian, situată la mai puţin de 10 km nord de Căscioarele, nu s-au găsit asemenea resturi — nici pereţi pictaţi şi cu atît mai puţin coloane de cult — ne determină să ne întrebăm dacă nu cumva aşezarea cercetată de noi la Căscioarele a jucat rolul unui centru tribal unde, în unele împrejurări, se săvîrşeau diferite ceremonii, legate de cultul stîlpului şi al coloanei. Din păcate, chiar dacă răspunsul la această întrebare poate fi afirmativ, ne lipsesc deocamdată elementele care ne-ar putea permite o reconstituire a acestor ceremonii.

Desigur, dacă ţinem seama de faptul că, pînă acum, pentru epoca neolitică, nu se putea vorbi decît de cultul fecundităţii şi al fertilităţii — ale căror întruchipări trebuie considerate nenumăratele statuete feminine, proprii tuturor culturilor din această perioadă şi descoperite în toate aşezările acestei epoci din România şi din tot sud-estul Europei, ca şi din Asia anterioară — sanctuarul de la Căscioarele reprezintă, şi pe această linie, mai mult decît o noutate: o excepţională surpriză arheologică. În orice caz, pentru noi, aceste opere, legate de unele practici magice, constituie încă o dovadă a nivelului ridicat din punct de vedere artistic la care se situau aceste populaţii.

NUMĂRUL ȘI ISTORIA

● O „hoardă“ barbară cît... populația unui orășel ● Contemporanul lui Alexandru cel Mare s-a înșelat ● Prețul: un grăunte de roșcovă sau opt boabe de grîu ● Viața de familie acum 300 ani ● Noi și nebănuite orizonturi ●

V. LIVEANU
Doctor în istorie

Despre epoca tot mai rar numită a „năvălirilor barbare" — cu alte cuvinte despre perioada cunoscută în termeni ştiinţifici ca fiind a „migraţiei popoarelor" — mulţi şi-au format imaginea unor vremuri în care hoarde uriaşe, de sute de mii **sau chiar de** milioane **de oameni, au străbătut Europa în goana cailor şi carelor. De altfel, chiar unele izvoare istorice de epocă vorbesc despre armate „barbare" cuprinzînd sute de mii de oameni.**

Între cele două războaie mondiale, evaluările de acest fel au fost supuse unei critici care a dus la concluzii oarecum surprinzătoare. S-a ajuns să se aprecieze că, dimpotrivă, armatele popoarelor migratoare germanice — şi aceste popoare înseşi — erau relativ puţin numeroase. De pildă, armata vizigotă, care în anul 378 e.n. a învins şi ucis pe împăratul roman Valens avea — după cum reiese din afirmaţiile istoricului roman Ammianus Marcellinus — nu mai mult de 10 000 oameni. În total, vizigoţii care au trecut atunci Dunărea au fost deci în număr de cîteva zeci de mii. După alte date, cînd şi-au extins stăpînirea la sud de Pirinei (în anul 468 e.n.) vizigoţii erau în număr de circa 70 000, cam cît populaţia de azi a oraşului Buzău.

Se ştie că în 455, vandalii regelui Genseric, veniţi din Africa de Nord, au cucerit şi jefuit Roma. Or, în 429, cînd vandalii trecuseră din Spania în Africa, Genseric ordonase o numărătoare a poporului său, pentru a şti de cîte corăbii ar avea nevoie pentru traversarea Gibraltarului. Rezultatele acestui „recensămînt ne-au fost transmise de Victor Vitensis: vandalii erau în număr de numai 80 000. De altfel, cînd armata bizantină, condusă de Belizarie, a atacat în anul 573 statul vandal, acesta din urmă dispunea doar de 15 000 luptători. 5 000 călăreţi, împreună cu 10 000 pedestraşi, au fost de aceea îndeajuns pentru a obţine una din cele mai strălucite victorii din istoria Bizanţului...

Cifrele citate, avansate între anii 1920-1940 de o serie de istorici nu au pretenţia de a indica proporţii riguros exacte şi absolut certe, ci de a sugera doar un ordin de mărime. Chiar istorici care contestă posibilitatea stabilirii unor cifre privitoare la armatele şi popoarele „barbare", de pildă L. Musset, admit ca o certitudine că acestea au fost puţin numeroase. Efortul de a stabili date numerice a schimbat astfel într-o măsură însemnată imaginea istorică asupra migraţiei popoarelor **contribuind la cunoaşterea ordinului de mărime al acestui fenomen.**

Concluzii importante

Concluziile **istorice** sugerate de precizarea ordinului de mărime al popoarelor germanice migratoare sînt deosebit de importante. **Dacă armate puţin numeroase au putut da Imperiului roman lovituri de moarte — aceasta înseamnă că Imperiul roman era subminat de racilele sale proprii, şi anume de contradicţiile orînduirii sale sociale.** În altă ordine de idei, **numărul relativ mic de oameni ce alcătuiau popoarele migratoare germanice este una din cauzele care explică de ce trecerea sau aşezarea lor pe teritorii anterior supuse romanizării, din Dacia pînă în Italia, Galia şi Spania, nu a putut schimba caracterul romanic al populaţiei de pe aceste teritorii.**

Examinarea critică a unor date din izvoarele antice a determinat schimbarea ideilor şi în alte probleme cardinale ale istoriei universale.

Astfel, în a doua jumătate a secolului trecut, aveau o largă circulaţie cifrele prezentate de Athenaios, istoric grec contemporan cu Alexandru Macedon, potrivit cărora în Atena, Corint şi alte state-cetăţi greceşti, numărul sclavilor era de cîteva ori (în Atena de 18 ori !) mai mare decît numărul oamenilor liberi; aceste cifre au fost preluate şi de Engels în lucrările sale din ultimele două decenii ale secolului trecut. Studii marxiste ulterioare — aşa cum se subliniază şi într-un articol despre „Engels ca cercetător al antichităţii" publicat în 1970 în revista sovietică „Vestnik drevnei istorii" — au arătat că evaluările lui Athenaios privitoare la numărul sclavilor erau exagerate. Se ştie că societăţile antice, greacă şi romană, aveau, [după cum a subliniat Engels], un caracter sclavagist; dar orînduirea sclavagistă **nu presupune neapărat ca sclavii să formeze majoritatea populaţiei, ci numai ca ei să aibă rolul hotărîtor în producţie.** Evoluţia ideilor despre orînduirea sclavagistă — evoluţie care, firesc, nu poate fi considerată încheiată —, a fost între altele şi rezultatul examinării **datelor numerice** din informaţiile antice — ceea ce ilustrează din nou importanţa acestui gen de date.

Diverse cifre transmise de izvoarele antice sînt deseori pure invenţii ale vechilor autori sau ale persoanelor interesate. Foarte rar, există însă şi în izvoarele antice cifre care pot fi considerate veridice. De asemenea, oricît ar părea de surprinzător, istoricii de azi au posibilitatea de a recurge la măsurare şi

Mihail C. Şuţu a contribuit la înnoirea numismaticii pe baza metodelor cantitative

În p. 71 : *vandali tîrîndu-şi prada şi prizonierii — aşa cum erau prezentaţi în ilustraţiile vechilor cărţi de istorie. Au fost ei oare atît de numeroşi cum afirmă unii autori ?*

numărare pentru a studia unele din vestigiile străvechi.

Pînă în a doua jumătate a secolului trecut, marea majoritate a numismaţilor erau preocupaţi de identificarea, localizarea, datarea şi clasificarea monedelor în funcţie de aspectul lor, de descifrarea inscripţiilor şi emblemelor, de calităţile artistice ale monedelor. În a doua jumătate a secolului XIX, marele istoric german Mommsen a preconizat o nouă optică, **cantitativă,** în numismatică.

Noua tendinţă a fost susţinută şi strălucit ilustrată de inginerul şi numismatul român Mihail Şuţu (1841-1931). Preocupîndu-se de originea monedelor şi pornind de la ideea, deosebită de a lui Mommsen, că moneda bătută a fost precedată de moneda-greutate (bucăţi de metal cîntărite), M. Şuţu a contribuit la răspîndirea în numismatică a unui punct de vedere nou, bazat pe măsurare şi calcul. El a procedat la cîntărirea a mii de monede, ca şi la cîntărirea unor greutăţi găsite de arheologi, pentru a stabili raporturile între greutăţile şi valorile diverselor monede vechi.

Calculele sale l-au dus la ideea că diversele monede caldeo-asiriene, egiptene, persane, greceşti, ebraice, romane aveau ca unitate de măsură bobul de grîu, de orz (echivalînd cu două boabe de grîu), de roşcovă (4 grăunţe de grîu) şi de nipralâ (8 boabe de grîu). De aici, Şuţu a tras interesanta concluzie (astăzi criticată de unii cercetători) că toate sistemele monetare ale popoarelor sus-amintite au avut o origină unică, în Mesopotamia sau Egipt, şi că grăunţele respective au servit la cîntărirea metalului preţios utilizat la schimb înainte de baterea primelor monede.

În rîndul metodelor cantitative intră de asemenea măsurarea dimensiunilor obiectelor arheologice (lungime, circumferinţă. unghiuri etc.) şi utilizarea rezultatelor acestor măsurători la clasificarea obiectelor, cu ajutorul metodelor matematice şi a calculatorului electronic. Aceasta este una din tendinţele actuale, care se conturează în dezvoltarea arheologiei pe plan mondial.

Descoperirea „crizelor de tip vechi"

Abundenţa şi exactitatea datelor numerice creşte cu cît ne apropiem de vremurile noastre. Înregistrări privind populaţia, proprietăţile, veniturile, impozitele, preţurile mărfurilor etc. au fost efectuate de-a lungul secolelor şi unele s-au păstrat pînă azi. Dar instituţii statistice în adevăratul sens al cuvîntului, instituţii care să se ocupe cu strîngerea şi publicarea regulată, continuă, a informaţiilor numerice interesînd societatea, instituţii care să se preocupe cu furnizarea unor serii cronologice neîntrerupte de date omogene, acoperind perioade pe cît posibil mai lungi, au apărut abia începînd din secolul trecut (primul birou de statistică a fost creat în Franţa în 1800).

Seriile de date acumulate de instituţiile statistice moderne oferă un imens material de studiu, pînă azi doar în parte valorificat de istorici. Ceea ce ni se pare deosebit de interesant este efortul istoricilor de a „completa" activitatea instituţiilor statistice.

În adevăr, în ultimele decenii, s-a dezvoltat rapid aşa-numita **istorie serială,** care caută, pe baza investigării celor mai variate categorii de izvoare istorice, să stabilească serii de date numerice, pe perioade cît mai lungi — decenii şi secole — privitoare atît la vremurile mai vechi, în care nu au existat instituţii statistice, cît şi la fenomene mai recente.

Primul domeniu în care s-a manifestat tendința spre istoria serială, în sensul mai sus-arătat, este studiul evoluției prețurilor și salariilor.

Studii de istorie a prețurilor au fost făcute în legătură cu crizele economice de la sfîrșitul secolului trecut. După marea criză economică mondială a capitalismului din 1929-1933, a apărut istoria serială a prețurilor, în sensul ei actual. Lucrări fundamentale au fost cele ale istoricului francez Ernest Labrousse, influențat de marxism. Pe baza unui imens material faptic, el a elaborat noțiunea de „criză economică de tip vechi" (sec. XVIII) care apărea atunci cînd condițiile climatice sau alte cauze accidentale provocau scăderea catastrofală a producției agricole : rapida scumpire a prețurilor în acest domeniu reducea la minimum posibilitățile populației de a cumpăra produsele industriale (mai ales textile).

Subproducția agricolă se afla, prin urmare, la originea unei crize a întregii economii. Era vorba, se înțelege, de o economie de trecere de la feudalism la capitalism, cu o industrie bazată în cea mai mare parte pe munca manuală. Astfel de crize s-au produs în Franța în anii 1741, 1748, 1770, deosebit de puternică fiind cea din 1788-1789 care a favorizat declanșarea Revoluției Franceze.

Istoria serială arată că, în jumătatea de vest a Europei, prețurile au înregistrat o sensibilă și continuă creștere între anii 1500-1605, au oscilat cu o tendință generală de creștere între 1605-1630, au scăzut apoi pînă în 1680, au înregistrat din nou o rapidă creștere după 1730. În Rusia, o simțitoare ridicare a prețurilor a avut loc în sec. XVIII. În 1801, prețurile erau în Rusia de 5,8 ori mai mari decît la începutul veacului precedent.

Criza economică din 1788-1789 a favorizat declanșarea Revoluției Franceze. Femeile Parisului îndreptîndu-se spre palatul regal de la Versailles

Populația franceză în timpul Regelui Soare

Istoria serială nu se limitează la aspectele economice. Unul din domeniile ei de predilecție este evoluția populației.

Istoricii și-au pus problema de a afla date precise despre evoluția populației în perioadele în care nu exista încă o statistică demografică. Cercetătorii francezi L. Henry și R. Fleury au elaborat de pildă o metodă de reconstituire a evoluției familiilor, pornind de la registrele parohiale, introduse în toate țările de religie catolică prin hotărîrea Conciliului din Trento (1563). În aceste registre,

se consemnau la început numele părinţilor şi datele de naştere ale copiilor (elemente necesare în problemele de împărţire a moştenirilor), ulterior înregistrîndu-se căsătoriile şi decesele. Registrele parohiale s-au introdus şi în ţările cu alte religii decît cea catolică, în unele existînd chiar din sec. XIV. Cercetarea registrelor parohiale a dus la concluzii deosebit de interesante şi nu o dată surprinzătoare privind evoluţia populaţiei Franţei după 1667. În acel an, o ordonanţă a lui Ludovic XIV a reglementat mai precis ţinerea registrelor (trebuie să avem în vedere că, în sec. XVII-XVIII, Franţa a fost statul european cu cea mai numeroasă populaţie). Un recent bilanţ al acestor studii, datorat istoricului francez Goubert, expune concluzii deosebit de interesante.

În opoziţie cu părerea că „în vechime oamenii se căsătoreau de tineri", s-a constatat că, în timpul domniei Regelui Soare, francezii se căsătoreau destul de tîrziu : fetele de abia la 24 ani (foarte rar sub 20), iar bărbaţii de obicei la 27-28 ani — deseori la 30. Celibatul era rar. Numai 5-10 la sută din femeile de peste 50 ani erau celibatare.

Asupra căsătoriei apăsa, ca o sabie a lui Damocles, primejdia morţii soţiei, provocată adesea de înapoierea medicinei şi igienei. Între un sfert şi o treime din căsătorii erau curmate prin moartea femeii, cel mai adesea la naştere ! Dar dacă după primii ani de căsătorie femeia nu era lovită de o nenorocire, cel care murea mai întîi era bărbatul. Din cauza decesului unuia din soţi, peste o treime din căsătorii nu puteau să-şi sărbătorească nunta de argint (25 ani). Nunţile de aur (50 ani) erau, de asemenea, foarte rare ; în unele regiuni din Franţa, nu s-a găsit nici măcar o singură pereche în care ambii soţi să supravieţuiască cincizeci de ani după nuntă.

Se credea, în general, poate şi pe baza unor exemple celebre, ca acela al familiei compozitorului Bach, că în sec. XVII familiile aveau de obicei mulţi copii. În timpul lui Ludovic XIV, sub 5 la sută din familiile franceze înregistrau mai mult de opt naşteri. În medie, numărul lor era de patru-cinci, dar mortalitatea copiilor şi a adolescenţilor era foarte mare ; 40 la sută din copii mureau înainte de a împlini 14 ani ; proporţia mortalităţii ajungea la 50 la sută pînă la vîrsta căsătoriei.

De la Darwin la problema agrară

Serii de date cifrice s-au alcătuit şi privind fenomenele conştiinţei sociale. Pentru a se analiza, de pildă, evoluţia sentimentelor religioase, s-a păşit la cercetarea registrelor bisericeşti şi a altor documente, în care se notau numele sau numărul persoanelor ce luau parte la ceremoniile religioase. În urma unor studii regionale, s-a constatat că în 1788 circa 90 la sută din populaţia Franţei participa la spovedania şi împărtăşania de Paşti, actele cele mai semnificative pentru credincioşii catolici. Sub influenţa ideilor Revoluţiei Franceze, şi ale curentelor revoluţionare şi radicale din sec. XIX, situaţia s-a schimbat însă profund : în 1878 în dioceza Orléans, de exemplu, numai 30 la sută din adulţi mai practicau spovedania şi împărtăşania pascală.

O mare extindere capătă azi studiile de analiză cantitativă a conţinutului publicaţiilor. O cercetare asupra numărului de cazuri în care numele lui Darwin a fost citat în publicaţiile de specialitate din Germania a arătat că răspîndirea informaţiilor despre darwinism a fost mai puţin rapidă decît se credea.

Autorul rîndurilor de faţă a iniţiat, în cadrul Institutului de istorie „Nicolae Iorga", împreună cu M. Rusenescu un studiu despre frecvenţa cu care au apărut în ziarul socialist „România muncitoare" termenii şi combinaţiile de termeni privind problema agrară. Stabilirea curbei de frecvenţă din anii 1905-1914 va ajuta la cunoaşterea măsurii în care, în organul mişcării socialiste din România din acei ani, au fost abordate diversele idei în această problemă. Rezultatele de pînă acum ale cercetării par a sugera că, în presa socialistă dinainte de 1914, chestiunile legate de problema agrară au ocupat un loc mult mai mare decît se bănuia pe baza studiilor publicate anterior.

★

Cele de mai sus nu vor în nici un chip să susţină că toată **istoria — cu caracterul ei profund uman, în care se manifestă legile cercetate de materialismul istoric — ar putea sau ar trebui să fie redusă la serii de numere privind diferite fenomene istorice (sau eventual la modele matematice). Am dorit să sugerăm în primul rînd faptul că, deşi cifrele privitoare la trecut sînt destul de rare şi în plus pline de incertitudini, există totuşi domenii istorice pentru care datele cifrice au o însemnătate primordială (mai ales istoria economică, istoria demografică, istoria unor fenomene de conştiinţă socială). În al doilea rînd, am dorit să arătăm că atunci cînd sînt posibile, acumularea şi studierea în spirit critic a datelor cifrice ale trecutului deschid cunoaşterii istorice noi şi nebănuite orizonturi care răsplătesc truda, migala şi ingeniozitatea cheltuite pentru depistarea şi valorificarea informaţiilor numerice.**

1972

Anul internaţional al cărţii

Izvoade de lumină și cuget ale strămoșilor

ALEXANDRU DUȚU

La numai cîteva decenii de la descoperirea făcută de Gutenberg, tiparul şi-a început expansiunea şi în părţile de răsărit ale continentului european: dinspre centrele germane spre Pilsen, Praga şi Cracovia, dinspre cele veneţiene spre centrele din Muntenegru şi Ţara Românească.

Tipăriturile lui Macarie, din 1508-1512, au marcat — la noi — un început în şirul ce avea să devină tot mai bogat în secolele următoare.

Peregrinările slovei scrise

Pe teritoriul locuit de poporul român s-au format de timpuriu puternice centre culturale, care au dat un impuls constant culturii scrise. În ţările române, la fel ca în întreaga Europă, cartea, al cărui rol în viaţa omenirii este comemorat în acest an pe plan internaţional, a contribuit la reînnoirea cunoştinţelor ca un veritabil „ferment" al vieţii intelectuale, şi la răspîndirea lor pe întreg teritoriul patriei. Imprimate în limba de toţi vorbită, prin străduinţa unui grup de cărturari tot mai larg şi mai bine informat, tipăriturile au raliat aspiraţii ale românilor de pretutindeni, cristalizînd idealuri, alimentînd în permanenţă ideea de libertate şi unitate.

Cartea s-a răspîndit cu repeziciune în toate cele trei ţări româneşti. Tipografii şi copiştii şi-au urmărit reciproc activitatea şi o carte apărută în Ţara Românească a fost curînd reprodusă pentru moldoveni, în timp ce cartea moldovenească a pătruns în nordul Transilvaniei, iar cea produsă la Sibiu sau la Braşov a ajuns în mîinile celor de peste Carpaţi.

Pătrunderea lucrărilor în rîndul maselor a avut loc mai întîi prin donaţii făcute de domnii care au patronat cultura sau de cărturari. Astfel, pe o *Evanghelie* din 1682 se nota că a fost dată „din mîna prealuminatului domn Şerban Cantacuzino" satului Veştem „din Scaunul Sibiului", cu obligaţia de a se aminti în faţa obştei „pre stăpînitorii de cari s-au tipărit aceasta"; este evidentă legătura ce se stabilea pe această cale între locuitorii comunelor transilvănene şi curtea Ţării Româneşti. Alte cărţi au ajuns la Recea sau la Berivoiul Mic, prin donaţia „dumnealui Constantin Cantacuzino vel Stolnicul". Episcopii Climent şi Chesarie din Rîmnic au urmat pilda acestora, expediind tipărituri în Arpaşul de Jos, la Orăştie şi — prin transporturi organizate — în Moldova sau Banat. Comunele mai bogate au făcut la rîndul lor daruri: *Triodul* rîmnicean din 1761 a fost dăruit de răşinăreni celor din Şelimbăr. Un letopiseţ al Ţării Româneşti a ajuns în părţile Oradiei şi, pe la începutul secolului XVIII, un cititor scria cu admiraţie pe una din file: „aciastă istorie învăţat om au fost cine o au făcut"!

Dar obştile nu aşteptau să li se facă daruri, ci uneori trimiteau chiar pe cîte un delegat al lor să achiziţioneze tipărituri: pe un *Antologhion* de Rîmnic, din 1766, un asemenea emisar istoriseşte că a umblat după cărţi la Blaj şi nu a aflat ceea ce căuta decît „în Turda şi ni l-am cumpărat drept 34 de florinţi, noiembrie 25, 1773". Căutările erau insistente, după cum ne face să înţelegem o notă, tot de pe o tipăritură rîmniceană: „Iată, eu, Filip din Maramureş, din Călineşti, de şapte ori am îmblat în Ardeal pintru a-

Insemnarea latină a copistului ardelean Eustate Popovici pe un manuscris lucrat în Moldova

cest Trifolon, iară prețul cărții dedese 40 de florinți... ; mai întru un an am îmblat după el". Un diac a ajuns din Geoagiul de Sus la București, pentru o carte pe care a dat 9 taleri, în 1711. Achiziționată cu sacrificii, cartea a devenit bun al obștei : un *Chiriacodromion* din 1699 a fost cumpărat în 1733 de toți „bătrînii din Poiana", în timp ce un membru al colectivității maramureșene din Fereşti a dobîndit o altă carte din Moldova, pentru „doi lei".

Feciorii popii se judecă...

Firesc, asemenea bunuri de preț erau păzite cu strășnicie. Deși s-a difuzat peste tot, imediat după apariție, *Cazania* lui Varlaam nu a putut acoperi întreaga cerere a cititorilor. Deținătorii cîte unui exemplar au purtat, de aceea, procese, cu cei care au încercat să și-l însușească, răpindu-l obștei. În 1745, la 8 iunie, Manea Monea Vinţeanul scria pe un exemplar următorul atestat : „aciastă carte la besearica Buhorțului, țiindu-să de feciorii popii Mihai, că ar hi la ei, pe opt florinți, au avut judecată cu săteanii, cu Buhorțenii, și neputînd jura, au rămas cartea slobodă a săteanilor ; care lucru fiind înaintea mea, dau și eu aciastă scrisoare a mea pentru credință". Alte cărți au fost recuperate din mîna celor care răpiseră asemenea valori : un *Pracsiu* slavonesc din 1567 a fost cumpărat de un „Frimu și femee lui din tărg din Eșu de la Andronic crîșmarul" — care-l luase de la Moldovița, unde fusese dăruit de Alexandru Lăpușneanu — pentru a fi redat obștei din Vama Cîmpulungului. Altele au fost răscumpărate : *Evanghelia* bucureșteană din 1682 fusese „robită din robie d-a tria oară și au vinit un tătar și am răscumpărat-o", nota un locuitor din Tîrgu Neamț, la 1716. Un dascăl, Grigore, îndemna pe un Mușat din Galați să răscumpere un manuscris „robit de tătari" pentru a-l trimite înapoi la Cîmpulungul Moldovenesc, în 1630.

Cărțile s-au integrat astfel în viața obștei și adeseori o însemnare ne vorbește despre grija cu care era înconjurată cîte o tipăritură de toți cei care participaseră la achiziționarea ei. Pe *Mărgăritarele* traduse de frații Greceni obligația fixată cititorilor pare a fi desprinsă dintr-un regulament al unei biblioteci publice : „Și oricine s-ar îndura să aibă dragoste asupra acestei cărți, să o cetească, să aibă dragoste către dînsa, să fie slobod și neoprit a o citi, dar afară din Orăștie să nu o dea, 1791".

Negustători itineranți

Această dragoste pentru cartea românească este vădită și de comenzile adresate scriitorilor itineranți sau legătorilor care au trecut dintr-o provincie într-alta. În 1722, Dumitru din Sibiel cumpără manualul de învățătură al acelor vremi, *Octoihul* (din 1720) de la un „legătoriu de cărți din Colța, mănăstirea Spătariului

Mihai" *, pe cînd învăţa „la dascălul Staicu"; obştea din Slatina cumpără cărţi blăjene de la un Oprea Andrei, diacul din Tiuza. Dascălul Ştefan din Dragomireştii Moldovei lucrează pentru obştile transilvănene în anii 1738-1742; el scrie un *Praznicar* pentru cei din Vinţul de Jos, „foarte deschis şi luminat în limba românească, cu multă trudă şi cu multă osîrdie. Că prin bogate locuri am umblat strîngînd izvoadele de prin ţări, ca să se îndulcească sufletele în limba noastră ceastă românească, foarte luminat alcătuită şi aşezată". Ioniţă Voiţa Suceveanu străbate Maramureşul, prin anii 1766-1772, scriind cărţi, completînd pagini lipsă din manuscrisele mai vechi şi dînd apoi un nou veşmînt operelor, printr-o legătură solidă, cu „peceţi cum să cade", lucrul acesta făcîndu-l cu ucenicii săi („cu cine au fost ajutor fraţi ai lui"). În schimb, în acelaşi răstimp, Eustaţie Popovici, „ardelean de la Baia Zlagnii", cutreieră Moldova, redactînd şi semnînd cărţi cu litere chirilice, greceşti şi latine. El străbate regiunea dintre Suceava şi Bacău, lăsînd pe parcurs manuscrise frumos caligrafiate şi purtînd la sfîrşit dovada că sînt opera unui cărturar: „per me Estaphius Poppovics ex Transil. Albe Caroline comitat" (de mine Eustaţie Popovici, din comitatul Alba Carolina din Transilvania). Pornit din mîna sa, unul dintre manuscrise ajunge pînă la Athos de unde este readus de Chiriac Rîmniceanu, pentru ca în 1879 să fie donat de ultimul său posesor, „la vivlioteca acum din nou înfiinţată la Tîrgu Ocna..., în memoria şcoalei naţionale din acest orăşel".

Asemenea peregrinări ale cărţilor şi cărturarilor dezvăluie traseele pe care a pulsat, din a doua jumătate a sec. XVII, slova românească contribuind la cimentarea ideii de unitate a întregului popor. În epoca luminilor, cărturarii din „Şcoala ardeleană" şi din Principate s-au întemeiat pe o bogată şi solidă tradiţie culturală, făurită în lupta pentru afirmare a „neamului românesc". În aceasta epocă, „lumea cărţii" s-a extins şi progresul culturii scrise s-a accelerat.

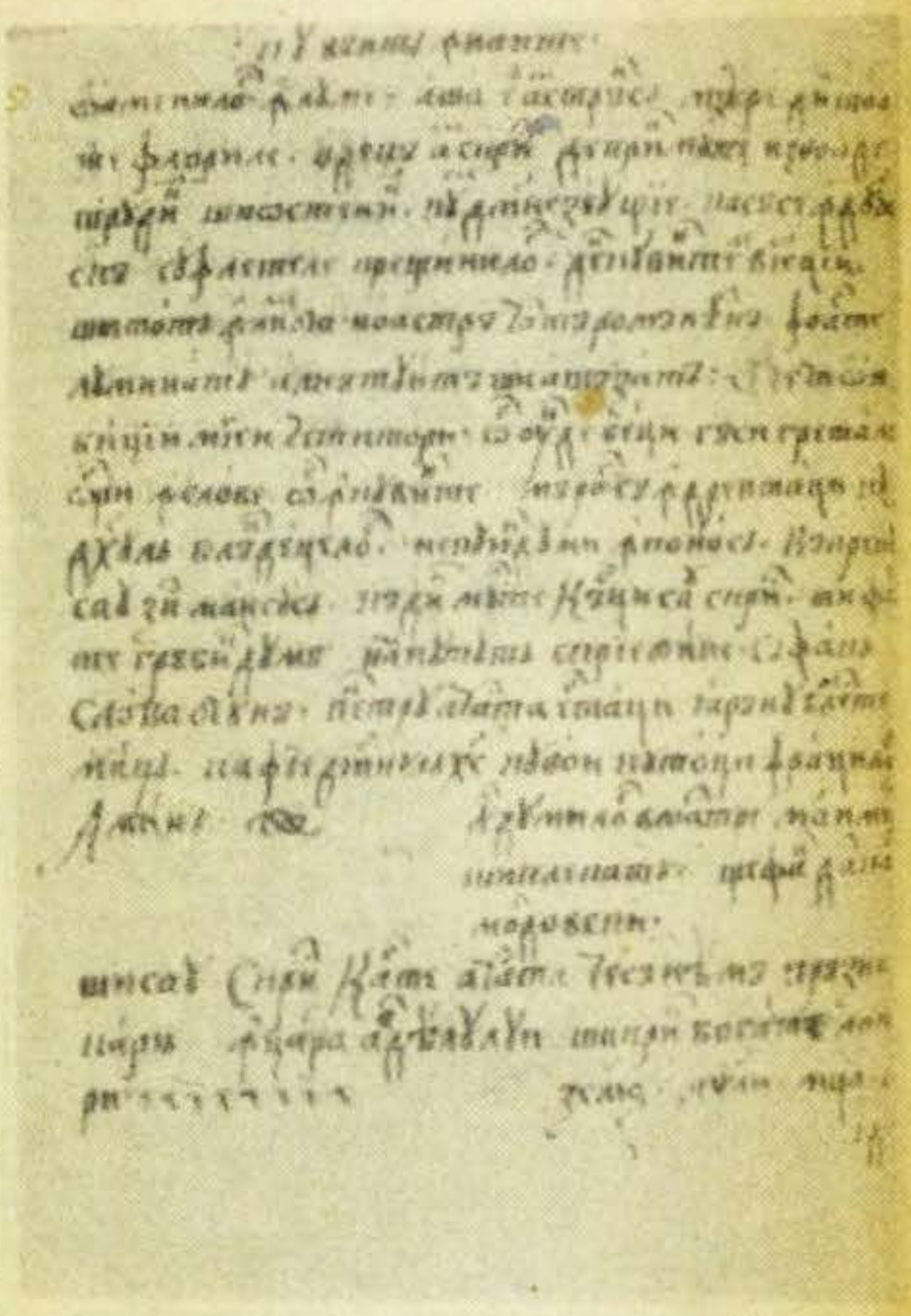

Prefaţa copistului moldovean Ştefan Dascălul la un manuscris lucrat în Transilvania

Tipărituri...

În sec. XVIII, tipăriturile încep să se înmulţească nu numai prin intermediul tiparniţelor „oficiale". La Iaşi, între 1778-1794, Mihail Strilbiţchi tipăreşte carte în atelierul său. Între anii 1783-1789, fraţii Nicolae şi Ioan Lazăr din Ianina întemeiază o tipografie greacă particulară, în Bucureşti, care lucrează cu hîrtie fabricată de o manufactură proprie. În 1819-1833, o tipografie din Rîmnic este închiriată de fraţii Vlădescu.

Deşi biserica supraveghează imprimarea scrierilor, iar domnul introduce cenzura ori de cîte ori se afirmă o iniţiativă particulară, cărţile laice se înmulţesc. În 1819, apare *Legiuirea lui Caragea* în tipografia medicului Constantin Caracaş, asociat cu Răducanu Clinceanu şi Dumitrache Topliceanu, care dobîndiseră dreptul de a publica lucrări „filologice" şi alte cărţi destinate învăţămîntului.

Această realizare editorială este salutată de intelectuali, care sînt bucuroşi că operele lor se vor putea difuza. Poetul Iancu Văcărescu scrie versuri entuziaste. Dar cartea laică nu apare într-un ritm mai susţinut decît în Braşov şi Sibiu. În 1783, Martin Hochmeister din Braşov căpătă privilegiul de a tipări cărţi româneşti, în timp ce Petru Barth din Sibiu îl dobîndeşte în 1788. Aici văd lumina traduceri de opere europene şi creaţii originale tot mai numeroase, mai ales că între 1805 şi 1816, tipografia lui Georg von Schobeln din Braşov este închiriată de fraţii Constantin şi Ioan Boghici, dintr-o veche familie de negustori români, care publică, în acest răstimp, 23 cărţi în tiraje de 1 300-3 000 exemplare. Se adaugă tipografia din Buda, în Ungaria, care lucrea-

* Este vorba de Mănăstirea Colţea din Bucureşti, zidită de spătarul Mihai Cantacuzino — *n.r.*

Turnător de litere varsă plumb în matrița topitoriei. Xilografie din 1568

ză sub controlul unor cenzori numiți de autorități ; aceștia sînt gînditori luminați ca Samuil Micu, Gheorghe Șincai sau Petru Maior.

Monopolul ecleziastic se limitează tot mai mult. Noi tipografii, toate în centre urbane, produc opere de un conținut laic, astfel că, cercetîndu-se producția de carte românească, ieșită din tipografiile de la București, Rîmnic, Iași, Brașov, Sibiu, Buda și Viena, s-a putut stabili o curbă grăitoare pentru cartea produsă : 15% din producția globală între 1717-1750 ; 50% între 1780-1800 ; 75% în primele trei decenii ale sec. XIX.

...și copii de mînă

Evident, tipografiile nu pot să absoarbă toate manuscrisele redactate în acest răstimp ; o serie întreagă de opere se difuzează intens prin copii, datorită unor dascăli din cancelariile domnești, boierești sau episcopale, care au învățat să scrie în școlile orășenești și și-au perfectat cunoștințele apelînd la profesorii itineranți.

Apariția și dezvoltarea acestui grup de copiști a contribuit masiv la diversificarea și reînnoirea culturii scrise din epoca luminilor. Lucrînd aproape exclusiv în orașe — cazurile de manuscrise redactate pe domeniile boierești sînt tot mai rare — ei au, la început, posibilitatea să îndeplinească o comandă pentru un boier și apoi să continue să scrie alte exemplare pentru cititorii din alte straturi. Simion Pop, aflat în serviciul unui boier de rang mic din orașul Piatra Neamț, face o copie a *Erotocritului*, pentru el însuși, în 1818, în timp ce, în 1811, Grigore Cumpănă scrie în orașul Huși o *Istorie ethiopicească* a lui Heliodor pentru prietenii săi ; inițial opera fusese tradusă pentru mitropolitul Moldovei, Leon Gheuca, de către grămăticul Mitropoliei, Thoma.

Copiștii se specializează și numeroși sînt aceia care alcătuiesc miscelanee cuprinzînd fie literatură istorică, fie romane sau piese de teatru pentru boierii de rang mic, funcționari, învățători, negustori : Ștefan Stîrce, de exemplu, scrie, probabil la Iași, în anii 1784-1791, cronici moldovenești, precum și *Istoria lui Tarlo*, mărturisind că a redactat manuscrisul de 272 file în decurs de două luni, împărțind ziua în trei : o parte făcea „slujba stăpînului", în a doua scria, în a treia se odihnea", astfel că nu-i mai rămînea vreme „de a mai cugeta la lucruri nefolositoare". Pe urmele acelui dascăl din 1732, care scria în prefața unui *Hronograf* că „citania de istorii mare dobîndă și destupare de minte și învățătură dă celor de pre urmă oameni", autorii miscelaneelor de la sfîrșitul veacului au adăugat fără încetare noi fragmente în scrierile ce au pornit la drum din diverse colțuri ale țării.

O amplă „rețea de difuzare"

Dacă operele de conținut înnoitor au apărut în tipografii datorită unor cărturari luminați, unor profesori sau negustori, iar copiile s-au multiplicat datorită unor dascăli din mediul urban, în schimb difuzarea cărții a aparținut negustorilor, care prin însăși îndeletnicirea lor aveau posibilitatea să facă operele să circule.

La sfîrșitul sec. XVIII, negustorii transportă cărți dintr-un loc într-altul și procură cantități tot mai importante de opere străine. Comercianții aduc frecvent de la Viena, Leipzig sau Veneția lăzi cu cărți cerute de clienții lor din țară. Ei furnizează boierilor operele complete ale lui Voltaire, iar altor grupuri de cititori pedagogii, gramatici, calendare.

Alţi negustori, cîştigaţi noilor idei, încearcă să difuzeze literatură revoluţionară. Ei îşi dau seama ce rol deţine cuvîntul scris în mobilizarea conştiinţelor şi investesc sistematic bani în producţia de carte ; este cazul marelui negustor braşovean Nicolae Nicolau care susţine apariţia unor lucrări de geografie şi de alt gen, şi al celor care se înscriu în număr tot mai mare pe listele de prenumeranţi (liste întocmite înainte de apariţia unei cărţi, pe care erau trecuţi cei dornici să o achiziţioneze). Zaharia Carcalechi, dintr-o familie de negustori, vizitează Moldova pentru a găsi manuscrise interesante şi sprijin material ; în 1821, cînd publică *Biblioteca românească*, el ţine să mulţumească celor care i-au trimis bani şi, fapt semnificativ, după ce menţionează pe principii Moldovei şi Valahiei sau pe ierarhi, laudele lui se îndreaptă în special către un Gheorghe Oprean din Valahia, care, din fiecare sută pe care o cîştigă, dă cîte un leu pentru cărţi, către un Ioan Zăgujeanu, care de cîte ori trece prin Buda cumpără cărţi, către un Ioan Crăciun din Craiova, care, revenind de la Leipzig, aduce cu el cărţi pentru cei din Valahia.

La începutul sec. XIX, viaţa intelectuală se animă şi contactele cu mişcarea de idei de pe continent şi spiritul revoluţionar se amplifică, dînd un nou imbold activităţii cărturăreşti. Literatura care vorbeşte cititorilor despre trecutul umanităţii şi progresele ştiinţei se difuzează cu precădere, dînd noi rezonanţe „renaşterii" sociale şi politice a poporului român.

În epoca paşoptistă George Barițiu indica noile rosturi ale cărţii atunci cînd scria că „a cultiva însemnează a învăţa pe oameni să cugete ; a lumina ce fusese întunecat, a lăţi lumină peste acele ce ni se cuvin să le ştim ; a limpezi ideile oamenilor, a-i păzi de greşeli şi de prejudecăţi... Ce voim cu toate aceste să zicem ? Ce apărăm ? Cultura şi lăţirea ei la toate plasele de oameni".

De-a lungul etapelor parcurse de „acest ferment", cartea, cultura şi-a amplificat orizonturile şi a pătruns în lumea celor mulţi. Cartea şi-a împlinit menirea, introducînd în conştiinţe noi concepte şi cunoştinţe, prin intermediul cărora civilizaţia din patria noastră s-a dezvoltat continuu, în conexiune cu progresul vieţii intelectuale din Europa şi în direcţia marcată de reperele conturate de tradiţia umanistă. Comunicînd între ei, prin intermediul cărţii, locuitorii provinciilor româneşti şi-au împărtăşit idei şi sentimente, realizînd astfel o strînsă unitate culturală.

NEVEROSIMILA CRUCIADĂ A COPIILOR

(Urmare din p. 48)

Roma. Unii cronicari afirmă că Inocenţiu III i-ar fi acordat o audienţă şi că l-ar fi convins să se înapoieze acasă. În orice caz, Cetatea Eternă a fost ultima etapă a fatalului pelerinaj. Cîteva sute de „cruciaţi" s-au aciuiat prin unele oraşe ale peninsulei, şi mai mulţi au pierit pe drumul de întoarcere, astfel încît, în primăvara anului 1213, dintre cei 20 000 care plecaseră, mai puţin de 1 500 şi-au revăzut meleagurile natale. Se spune că, mîniaţi de ucigaşa aventură în care Klaus le tîrîse copiii, părinţii celor dispăruţi l-au linşat pe tatăl micului comandant al expediţiei.

Destinul „cruciaţilor" francezi a fost şi mai tragic. Doi armatori din Marsilia, Hugues Ferry şi Guillaume de Paquère, le-au propus să-i transporte pe socoteala lor pînă la Locurile Sfinte. Acceptînd bucuroşi oferta, Etienne şi însoţitorii săi s-au îmbarcat în grabă pe cele şapte vase mari, puse la dispoziţia lor de generoşii armatori.

În largul coastelor Sardiniei, o năprasnică furtună s-a abătut asupra convoiului, făcînd să naufragieze două corăbii în apropierea insulei San Pietro. Pasagerii celorlalte cinci nave au ajuns cu bine la Alexandria. Aici, însă, departe de a-i lăsa să-şi continue drumul spre Locurile Sfinte, Ferry şi Paquère i-au vîndut ca sclavi bogaţilor stăpîni musulmani ai Egiptului.

Şaptesprezece ani mai tîrziu, scriu unele cronici, un număr de vreo opt sute de supravieţuitori ai acestui tîrg au fost eliberaţi din robie, ca urmare a tratatului de pace încheiat de sultanul Al-Khanul cu Frederic II al Germaniei. Informaţia are însă toate şansele să fie falsă, ca şi o alta, provenind din aceleaşi surse, şi care susţine că împăratul german i-ar fi executat pe cei doi scelerați din Marsilia. În realitate, Frederic II a osîndit la moarte pe alţi doi armatori din portul francez, pentru motive care nu aveau nimic de-a face cu soarta lui Etienne şi a pelerinilor săi.

Dar care este, în general, proporţia dintre real şi fals în relatarea tuturor acestor întîmplări ?

Patru limbi – un singur gînd

Dr. PETRU BUNTA

În procesul luptei pentru crearea primelor organizaţii muncitoreşti un moment important îl ocupă înfiinţarea Asociaţiei Generale a Muncitorilor din Timişoara (11 octombrie 1868) *. La adunarea de constituire a acesteia s-a adoptat un statut care nu ni s-a păstrat. Îl cunoaştem, totuşi, din discuţiile care au avut loc pe marginea lui la Ministerul de Interne. Se ştie că autorităţile austro-ungare dăduseră dispoziţii pentru a se aproba numai **activitatea acelor organizaţii muncitoreşti care nu manifestau „tendinţe politice". Muncitorii timişoreni fuseseră siliţi să renunţe la intenţia de a exprima clar, prin statut, scopul şi caracterul organizaţiei lor.**

În 1870 — primăvara — a fost adoptat un nou statut. Documentul (tipărit în limbile română, maghiară, germană şi sîrbă), după ce preciza condiţiile de intrare în asociaţie arăta că activitatea acesteia viza „două direptiuni : a) la clasa constitutivă [secţia de educaţie — n.r.**] cultivarea spirituală ; b) la clasa sprigînitoria [secţia de ajutorare —** n.r.**] desvoltarea intereseloru materiale".**

Pentru ridicarea nivelului cultural al membrilor asociaţiei se prevedea ţinerea unor „prelegeri encyclopedice şi economice, în legătură cu comunicarea ideilor", cumpărarea „foileoru periodice şi a cartiloru encyclopedice", organizarea de expoziţii etc.

În privinţa activităţii de într-ajutorare, statutul preconiza : înfiinţarea, din contribuţiile săptămînale ale membrilor, a unei „cassa de păstrare", care să acorde împrumuturi sau ajutoare celor bolnavi, orfani şi neputincioşi. Pentru nevoile lor, chiar şi „membrii sănătoşi" puteau primi bani sub formă de împrumut.

Membrii de bază proveneau din rîndul muncitorilor şi numai ei aveau drepturi depline în cadrul asociaţiei. Pentru cei între 15-20 ani se prevedeau drepturi egale cu membrii maturi, în afară de dreptul de a fi aleşi sau a alege.

Conducerea era formată dintr-un comitet compus din preşedinte, doi vicepreşedinţi, 12 membri ordinari şi 6 supleanţi, precum şi un „corp funcţionăresc" (secretarul şi adjunctul său, casierul, revizorul şi perceptorul), dar aceştia din urmă doar cu drept de vot consultativ.

Odată pe an (a doua jumătate a lunii decembrie) se ţinea o adunare generală ; comitetul de conducere ţinea, lunar, cîte o şedinţă deschisă, iar cele de secţii — săptămînal. Secţiile şi cluburile ţineau şedinţele conform planului stabilit de membrii lor.

Statutul era însoţit de un program care conţinea şi unele revendicări cu caracter politic general : votul universal, dreptul de întrunire, libertatea presei etc.

Regulamentulu asociatiunei generale a lucratoriloru din Temesiór'a.

PARTEA I.
Statutele proiectu.
§ 1.

Statuten des Temesvarer allgemeinen Arbeiter-Vereines.

I. Theil.
Grund Statuten.
§ 1.

СТАТУТИ ТАМИШВАРАДСКОГ ОБШТЕСТВА ДРУШТВА РАДЕЊИКА.

A temesvari általános munkásegylet szabályzata.

În cadrul activităţii asociaţiei timişorene, o atenţie deosebită a fost acordată propagării ideilor socialiste. Documentele vremii marchează începutul pătrunderii ideilor socialismului ştiinţific în rîndurile muncitorilor din Timişoara, prin popularizarea scrierilor editate de Internaţionala I. Se citea ziarul „Vorbote", scos de secţia din Geneva a Internaţionalei, iar în primăvara anului 1869, pe adresa organizaţiei au sosit lucrări ale lui Marx şi Engels (Manifestul Partidului Comunist, Statutul Internaţionalei I **etc.).**

Un lucru demn de subliniat : pornind de la condiţiile obiective, asociaţia concentra muncitori de diverse naţionalităţi, folosind în mod consecvent, în documentele sale, limbile română, maghiară, germană şi sîrbă. În conducerea ei au fost aleşi, de asemenea, reprezentanţi ai muncitorilor de diferite naţionalităţi, din rîndul cărora amintim pe Carol Farkas, Gheorghe Ungureanu, G. Förk etc. Era încă o expresie a caracterului profund internaţionalist pe care mişcarea muncitorească din România l-a manifestat încă de la apariţia sa.

---

* Despre crearea şi activitatea acestei organizaţii vezi „Magazin istoric", nr. 9/1968, pp. 35-36.

JEFUIREA TRECUTULUI – o crimă arheologică la scară mondială

H. DEMETRESCU

Nu de mult, o bandă de jefuitori ai comorilor lăsate de străvechile civilizații au ucis un arheolog britanic, care-i „deranja" în timp ce operau pe șantierul arheologic al unei importante așezări a culturii Maya, din Guatemala.

Un profesor de arheologie din Berna — relatează săptămînalul parizian „L'Express" — a văzut cum erau introduse în Elveția trei morminte etrusce complete, inclusiv frescele lor, „importate" clandestin din Italia. Tot în Elveția au poposit șase statui de bronz, furate de la muzeul din Cagliari (Sardinia). Acum cîțiva ani, doi indivizi i-au oferit lui Dietrich von Zothmer, directorul Muzeului Metropolitan din New York, o statuie din epoca Greciei antice. „Dar e statuia din muzeul de la Castelvitrano !" a exclamat directorul, A doua zi, deschizînd ziarul, el a aflat că opera de artă fusese într-adevăr furată din orașul sicilian.

„Ne aflăm în fața unei probleme care se agravează din zi în zi. Dacă nu vom lua de urgență măsurile impuse de această situație dramatică, nu va mai rămîne nici un obiect de artă nicăieri în lume", declara de curînd dr. Froelich Rainer, profesor la Universitatea din Pennsylvania, cu ocazia unei conferințe convocate special pe această temă de Asociația americană pentru dezvoltarea științei. Iar Cesare Brandi, profesor de istoria artei la Universitatea din Roma, sublinia că „tîlharii specializați în arheologie și lucrări artistice au devenit un veritabil flagel mondial".

Afirmația nu este exagerată, căci este un jaf care se practică pe tot cuprinsul pămîntului. În unele țări din Africa, America de Sud și din Orientul Apropiat și Mijlociu, traficanții folosesc propriile lor avioane pentru a grăbi transportul „mărfii" spre înfloritoarele piețe vest-europene și nord-americane. Cererea este atît de mare, încît cele mai multe obiecte găsesc de îndată cumpărători printre milionarii amatori de investiții sigure, dacă nu cumva de la bun început furtul a fost comis la comanda lor. Se pare de asemenea că sînt și muzee care s-ar deda unor asemenea practici. Astfel, „L'Express" citează exemplul concret al Muzeului de Arte Frumoase din Boston, al cărui director a achiziționat un tablou atribuit lui Rafael, deși știa că lucrarea fusese furată ; abia în urma unor puternice și repetate presiuni, pînza a fost restituită. O statuie de lemn din secolul IX, după ce a trecut frontiera, tăiată în cîteva bucăți ambalate separat, figurează acum fățiș într-o celebră colecție din Lugano.

America de Sud, cu întinderile ei vaste și cu nenumăratele sale șantiere arheologice, ca și Africa occidentală (Nigeria și Ghana mai ales), se numără printre principalele zone de acțiune ale hoților și contrabandiștilor. În Europa, Italia deține

recordul. O comparație este concludentă în acest sens : dacă în cursul celui de-al doilea război mondial, naziștii și-au însușit aproximativ 4 000 lucrări artistice de mare valoare de la aliații lor din cadrul Axei (peste 1 500 nu au putut fi recuperate nici pînă astăzi), în ultimul deceniu Italiei i se fură 2 000-3 000 asemenea opere în fiecare an.

Traficanții se instalează cel mai adesea în apropierea șantierelor arheologice, sustrăgînd de acolo, într-un flux continuu, statui, vase, monede ș.a.m.d. Lipsa de fonduri face ca, în imensa majoritate a cazurilor, paza să fie insuficientă, ceea ce ușurează considerabil activitatea jefuitorilor.

Arătînd că numai în Turcia există 8 500 centre arheologice, ziarul britanic „The Guardian" apreciază că cel mult 100 dintre ele sînt probabil păzite. Acum cîțiva ani, în apropierea vechii așezări comerciale asiriene de la Kultepe (Turcia centrală), s-au descoperit vestigiile unei culturi înfloritoare datînd cam cu 1800 ani î.e.n. În timp ce arheologii lucrau încă pe șantier, au început să fie vîndute tăblițe cuneiforme extrem de valoroase, care, după toate aparențele, proveneau din regiunea învecinată cu Kultepe. Neexistînd practic nici un control, furturile au cauzat pierderi ireparabile istoriei. Situația e destul de asemănătoare și în numeroase muzee ale Europei occidentale. În plus, așa cum a dovedit o recentă anchetă, cele mai multe dintre ele nu dispun de un inventar complet, realizat pe baze științifice, ale exponatelor lor. Iată de ce jefuitorii își pot permite să ofere spre vînzare obiecte a căror dispariție nu a fost semnalată de directorii respectivi, pentru simplul motiv că lipsa lor nu fusese remarcată.

La sfîrșitul anului trecut și începutul celui în curs, cîteva lovituri de o rară îndrăzneală au provocat o deosebită emoție în rîndurile celor pe care-i preocupă soarta vestigiilor istorice și a operelor de artă. 15 decembrie 1971 : dintr-o celebră colecție venețiană dispar 17 tablouri. 22 decembrie : hoții pătrund în muzeul din Tours, luînd cu ei două pînze, printre care „Fuga în Egipt" de Rembrandt. 9 ianuarie 1972 : muzeul din Palermo constată sustragerea ultimului tablou realizat de Caravaggio. 10 ianuarie : la Biserica St. Martin din orașul francez Colmar, pe malul Rinului, se fură „Fecioara din tufișul de trandafiri", pictură aparținînd lui Schongauer, dascălul lui Dürer.

„Fecioara din tufișul de trandafiri" este considerată de specialiști drept o Monna Lisa **a artei renane din sec. XV. Dar autentica** Monna Lisa **a fost și ea victima unui furt, în urmă cu peste șase decenii. E poate cel mai celebru caz din întreaga istorie a delictelor de acest gen. În volumul** Avant '14 — Fin de la Belle Epoque (Inainte de 1914 — Sfîrșitul frumoasei epoci), **apărut sub redacția lui Gilbert Guilleminant (Editura Denoel, Paris, 1965), Anne Manson evocă pe larg acest episod, pe care-l prezentăm acum cititorilor noștri.**

Fecioara din tufișul de trandafiri...
...supranumită și Monna Lisa a artei renane din sec. XV. O ramă în jurul unor resturi de pînză, atît au mai lăsat în urma lor jefuitorii

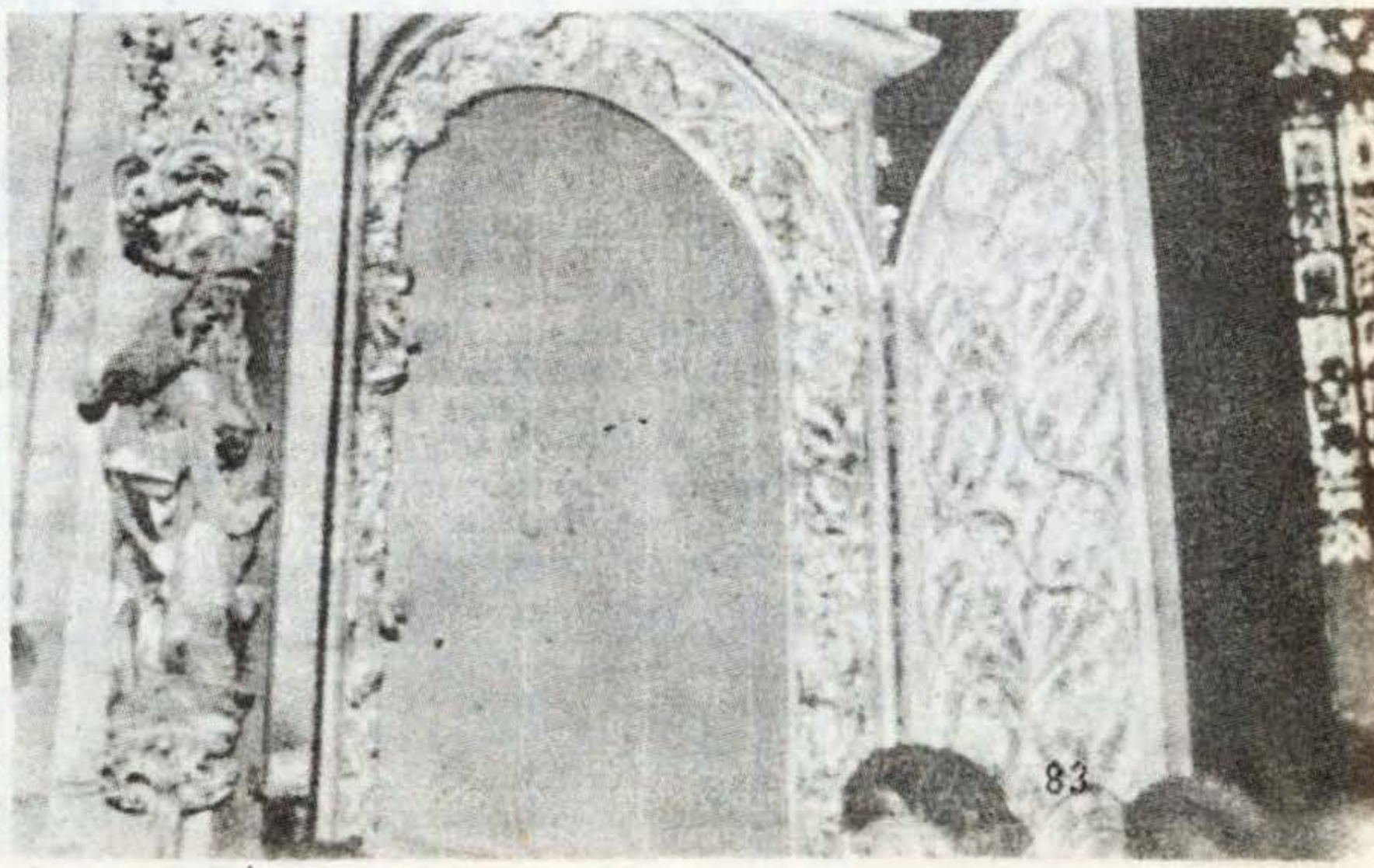

Furtul celui mai celebru zîmbet din lume

Secolul XX avea abia 11 ani. Dar pe arena internațională se făceau din ce în ce mai simțite contradicțiile caracteristice capitalismului ajuns în stadiul imperialist: în Africa de Nord interesele Franței veneau în conflict cu cele ale Germaniei, în Asia se înfruntau Marea Britanie și Rusia țaristă. Profitînd de înlăturarea de pe tronul Turciei a sultanului Abdul Hamid, Imperiul habsburgic anexa, în 1908, Bosnia și Herțegovina. La 1 iulie 1911, o canonieră germană, PANTHER, ancora în rada portului Agadir, pentru a aminti că Wilhelm II nu era dispus să dea mînă liberă Franței în Maroc; peste patru luni, Parisul accepta să acorde Kaiserului, în compensație, 275 000 km² din coloniile de pe coasta occidentală a Africii, concesie care avea să ducă la căderea guvernului prezidat de Joseph Caillaux.

Evenimentele se precipitau atît pe plan politic cît și militar. Cursa înarmărilor era în toi și, pe tot cuprinsul continentului, oștiri imense se pregăteau pentru un tragic măcel: peste trei ani avea să izbucnească primul război mondial.

Cu toate acestea, în vara anului 1911 atenția presei internaționale și a opiniei publice europene a fost polarizată de un eveniment care la prima vedere s-ar fi încadrat cu ușurință în rubricile de fapte diverse ale gazetelor: dispariția unui tablou. Senzația stîrnită era însă explicabilă, dacă ținem seama că lucrarea se datora penelului lui Leonardo da Vinci, că purta prestigiosul nume de Gioconda (sau, cum i se mai spunea, Monna Lisa) și că locul de unde fusese furată pînza era unul dintre cele mai faimoase muzee ale lumii — Luvrul.

Un spaţiu gol, cu patru cîrlige

Cine nu ştie (sau cine nu crede că ştie) istoria **Giocondei** ? Pictat în jurul anului 1500, tabloul — avînd dimensiunile de 79/50 cm şi reprezentînd-o fie pe Costanza d'Avalos, fie, după o tradiţie mai răspîndită, pe Monna Lisa del Giocondo — a fost cumpărat de regele Francisc I al Franţei şi dus apoi de Ludovic XIV la Versailles, unde a fost instalat în „Mica galerie a regelui". Revoluţia din 1789 l-a scos din somptuosul palat al monarhilor şi l-a pus la dispoziţia publicului, aşezîndu-l în aşanumitul „Salon pătrat" din pavilionul Daru al Muzeului Luvru.

La începutul anului 1911, cîteva acte de vandalism au determinat autorităţile de resort să protejeze tablourile de valoare, acoperindu-le cu o sticlă subţire, montată pe un şasiu metalic. Măsura a nemulţumit pe mulţi dintre admiratorii exponatelor de la Luvru, deprinşi să examineze îndeaproape şi fără nici o piedică contururile şi culorile marilor maeştri. Unele ziare au publicat chiar caricaturi, prin care ironizau „excesul de zel al geamgiilor".

În realitate, ceea ce ar fi trebuit să constituie obiectul sarcasmelor lor era lipsa de grijă faţă de capodoperele din sălile şi galeriile muzeului. Multe tablouri erau instalate pe şevalete, de unde un curent mai puternic le arunca pe jos, aşa cum se întîmplase cu **Kermesa** lui Rubens. Cîrligele erau în general prost fixate în perete şi nici unul din ele nu era conectat la vreun sistem de alarmă, capabil să semnaleze luarea cadrului. Paza funcţiona extrem de deficient, numărul gardienilor fiind atît de mic încît fiecăruia îi reveneau în sarcină cîte două-trei săli. În sfîrşit, Luvrul îşi asigurase tezaurele, dar numai împotriva incendiului, nu şi a unor eventuale furturi...

Totul a început în dimineaţa zilei de 21 august 1911. Ca în orice zi de luni, muzeul era închis pentru vizitatorii obişnuiţi, fiind rezervat artiştilor care veneau acolo pentru a reproduce lucrările vechilor maeştri, învăţînd şi inspirîndu-se din arta lor. Intrînd în „Salonul pătrat" pictorul Louis Béroud şi gravorul Frédéric Laguillermie remarcară lipsa **Giocondei.** Pe peretele unde se afla de obicei tabloul rămăsese un spaţiu gol, în care erau înfipte patru cîrlige. Cei doi artişti se adresară brigadierului Poupardin, şeful unui grup de pază, semnalîndu-i dispariţia. Dar brigadierul nu se alarmă : fotograful Braun obţinuse din partea Departamentului de arte frumoase dreptul de a se instala într-o anexă a muzeului şi de a scoate clişee după cele mai faimoase exponate. Probabil că sosise rîndul **Monna Lisei.** Era aproape ora 8...

La ora 9, Poupardin începu să se neliniştească şi se interesă la Braun cîtă vreme mai avea intenţia să reţină tabloul. Uimit, fotograful ripostă că **Gioconda** nu poposise nici o dată în atelierul său. Brigadierul intră în panică şi, împreună cu gardienii săi, cutreieră toate sălile, culoarele, subsolurile şi podurile imensului edificiu, căţărîndu-se pînă şi pe lunecoasele acoperişuri. Tabloul nu putea fi găsit nicăieri.

În lipsa lui Michel Homolle, directorul Luvrului, plecat în concediu, teribila veste fu adusă la cunoştinţă înlocuitorului său, Benedite, care manifestă în primele ore un optimism desăvîrşit : „Făptaşii vor fi prinşi pînă seara, fără măcar să amestecăm poliţia în treaba asta !"

Dar iluziile i se risipiră repede şi, peste două ore, Benedite trebui să apeleze de urgenţă la însuşi Prefectul poliţiei pariziene, Louis Lépine. Acesta, la rîndul lui, recurse la serviciile lui P. Hamard, şeful Siguranţei naţionale.

Pe la ora 12,30, mai bine de 60 inspectori şi agenţi invadară Luvrul. Pretextînd spargerea unor conducte de apă, ei evacuară complet muzeul şi procedară la o percheziţie foarte amănunţită. Singurul trofeu : rama **Giocondei** aruncată pe treptele unei scări în spirală, care ducea spre o curte interioară.

La ora 4 după-amiază, poliţiştii istoviţi sistară orice investigaţie. Seara avu loc un veritabil „consiliu de război", la care participară şeful Siguranţei, Prefectul de poliţie, subsecretarul de stat la Departamentul artelor frumoase, precum şi vestitul Alphonse Bertillon, şeful şi creatorul centrului de antropometrie, inventatorul sistemului de utilizare a amprentelor digitale pentru identificarea delincvenţilor. Cei de faţă trecură în revistă toate ipotezele posibile, de la acţiunea unui dezechilibrat mintal pînă la lovitura unui răufăcător de o temeritate neobişnuită. Dar nici una dintre teorii nu găsi destule argumente în sprijinul ei pentru a duce la soluţionarea cazului.

Piste false

A doua zi, toate ziarele pariziene publicau sub titluri enorme, pe prima pagină, neverosimila veste despre dispariţia **Giocondei.** Fantezia gazetărească îşi dădea frîu liber şi ipotezele ce se lansau întreceau cu mult în abracadabranţă pe cele ale specialiştilor din ajun. Unii redactori mergeau pînă acolo încît îşi închipuiau că Germania voia să umilească Franţa, răpindu-i unul din cele mai de seamă tezaure ale sale. Alţii, în schimb, considerau că au de-a face cu un fel de farsă şi o tratau ca atare. René Doumic, de exemplu, care avea să devină, peste cîţiva ani, severul director al importantei publicaţii lunare cu caracter literar şi artistic, „Revue des Deux-Mondes", emitea teoria că **Monna Lisa** se plictisise de îndelungata ei şedere

la Luvru şi că de mult medita la o evadare — de unde şi enigmaticul său surîs.

În timp ce muzeul era închis temporar, autorităţile continuau cu asiduitate cercetările. O reconstituire (pur teoretică, e drept) a faptului dovedi că făptaşului îi fuseseră suficiente două minute pentru a tăia, cu un cleşte, sîrmele care legau cadrul de cîrligele din zid. Unul dintre gardieni susţinea că, la ora 7 dimineaţa, văzuse încă tabloul la locul lui. Declaraţia lui fu confirmată de un zidar care efectua, împreună cu echipa sa, obişnuitele reparaţii la care era supus muzeul în cursul verii.

Prin urmare, „răpirea" avusese loc în intervalul dintre orele 7 şi 8 dimineaţa. Cînd ziarele publicară acest detaliu, o ploaie de denunţuri se abătu asupra comisariatelor şi a Prefecturii poliţiei. Un băieţaş care mergea la şcoală declară că văzuse „cinci indivizi", ascunzînd sub un înveliş de hîrtie groasă, un tablou de di-

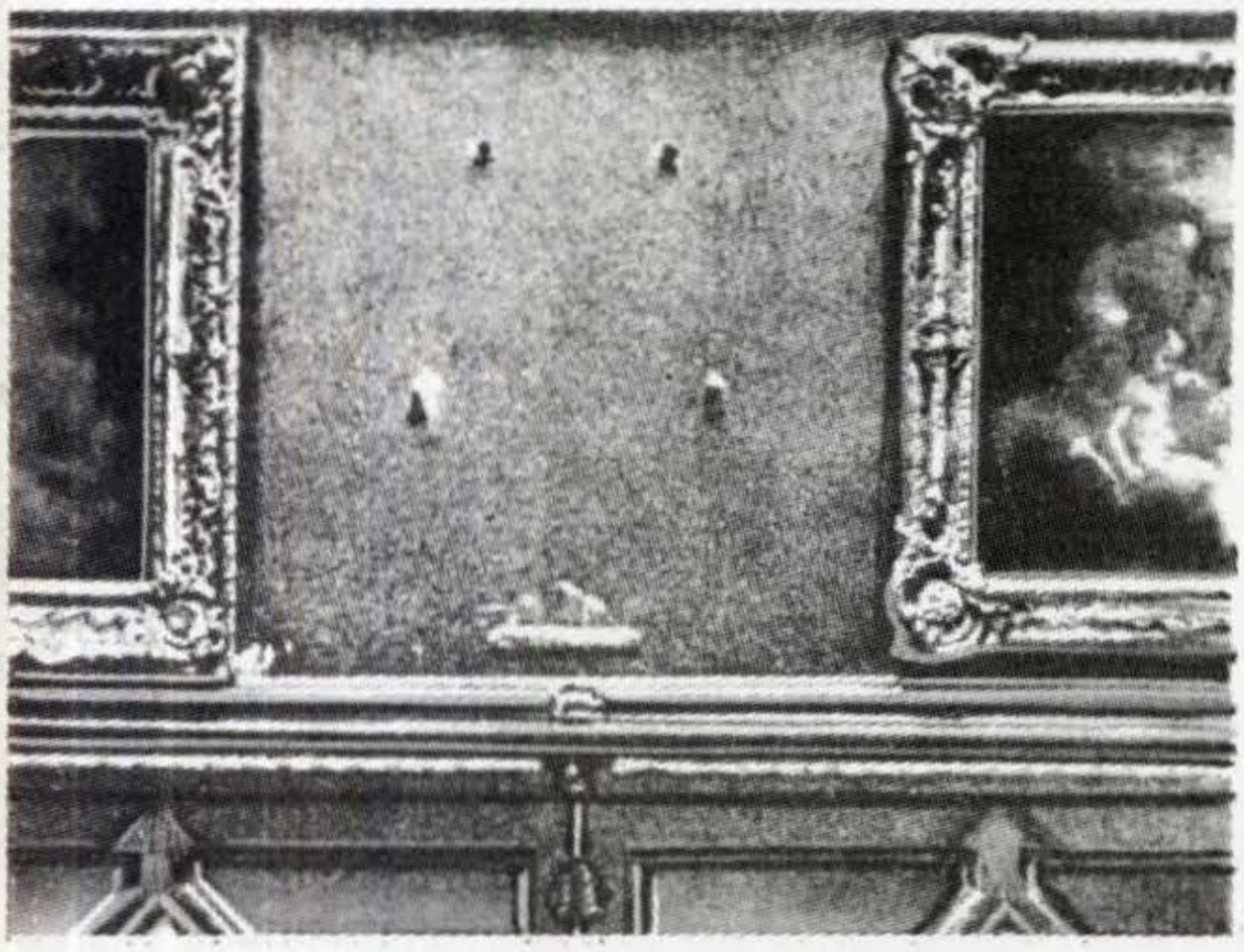

Pe locul unde se afla Gioconda : *un spaţiu gol şi patru cuie*

mensiunile **Giocondei** ; pînă la urmă, însă, se dovedi că elevul nu intenţiona altceva decît să camufleze faptul că chiulise de la prima oră de clasă. O doamnă în vîrstă anunţă, cu toată solemnitatea, că zărise „un individ suspect, în vecinătatea Luvrului, mîncînd alune cu aerul satisfăcut al cuiva care comisese o fărădelege". Săptămîni de-a rîndul, poliţia se angajă pe zeci de asemenea piste false.

Singurul dintre anchetatori care părea să fi obţinut un rezultat concret era Bertillon : examinînd rama **Giocondei,** el descoperi o amprentă digitală. În zilele următoare, 257 persoane, începînd cu Michel Homolle, directorul Luvrului, şi sfîrşind cu Vincenzo Perugia, un modest geamgiu din Italia, angajat temporar pentru lucrările de reparaţii, se supuseră controlului comparativ, în speranţa că posesorul amprentei va fi găsit. Dar toate eforturile fură zadarnice, ceea ce însemna fie că hoţul nu se număra printre cei investigaţi, fie că degetul care lăsase urma nu aparţinea făptaşului.

Mărturisirile lui Gery Pieret

La 29 august, muzeul redeveni accesibil publicului. Curioşii care se îmbulziră din primele ore în „Salonul pătrat" al pavilionului D constatară că, în locul **Monna Lisei,** se afla lucrarea **Balthazar de Castiglione,** a lui Rafael. Dar inovaţia cea mai impresionantă era alta : în faţa fiecărui exponat de o valoare deosebită se afla cîte un poliţist în uniformă.

În aceeaşi zi de 29 august, cotidianul „Paris Journal" scoase o ediţie specială, aducînd la cunoştinţă cititorilor săi o veste uluitoare. În ajun, se prezentase la redacţie un anume Gery Pieret, care ceru să fie primit de redactorul şef. După o lungă anticameră, tînărul vizitator, a cărui îmbrăcăminte denota o situaţie materială precară, căpătă audienţa solicitată. Instalîndu-se confortabil într-un fotoliu, el declară redactorului şef că misterul **Giocondei** nu va fi elucidat niciodată, întrucît oricine putea să fure orice de la Luvru. În faţa scepticismului manifestat de ziarist, Gery Pieret scoase dintr-un pachet o mască feniciană — una dintre cele cîteva sustrase de el din muzeu, împreună cu trei statuete antice. O rapidă cercetare întreprinsă de redacţie confirmă întru totul spusele bizarului personaj : masca feniciană provenea din colecţiile muzeului, iar obiectele indicate de el dispăruseră într-adevăr în ultimele luni.

Poliţia nu întîrzie să efectueze o descindere la domiciliul lui Gery Pieret : adresa acestuia coincidea cu cea a cunoscutului poet Guillaume Apollinaire, precursor al suprarealismului şi cubismului, care avea să moară în 1917, ca urmare a rănirii sale pe unul din fronturile primului război mondial. Cu cîteva luni în urmă, Apollinaire îl adăpostise din milă pe Pieret, care-i implorase ajutorul. Acum însă tînărul aventurier se făcuse nevăzut şi fulgerele poliţiei se abătură asupra poetului. Învinuit de complicitate la furt, el fu arestat imediat.

Peste cîteva zile, „Paris Journal" primi o scrisoare din Marsilia, semnată de Gery Pieret, care anunţa că el era hoţul **Giocondei,** cerînd 350 000 franci-aur pentru a o restitui. Toate eforturile autorităţilor de a găsi locul unde se ascundea el se soldară cu eşecuri, ceea ce avu urmări dintre cele mai neplăcute pentru Guillaume Apollinaire, care fu supus unor dure şi repetate interogatorii.

Un episod care trecu pe atunci mai puțin luat în seamă fu arestarea unui prieten al poetului, un pictor de origine spaniolă, îmbrăcat ca un simplu muncitor într-o bluză albastră, pantaloni de doc și sandale de sfoară. Singura lui vină era că venea adesea în casa lui Apollinaire, unde îl cunoscuse în treacăt și pe Gery Pieret. După ce-l descusură vreme de cîteva ceasuri, polițiștii se văzură nevoiți să-l elibereze, în lipsa oricăror probe de „complicitate". Numele pictorului : Pablo Picasso.

În cele din urmă, Guillaume Apollinaire fu eliberat și el : mînat de o vagă mustrare de conștiință, fostul său protejat trimise Prefecturii de poliție o scrisoare prin care declara că poetul nu fusese nici o clipă la curent cu hoțiile comise de Gery Pieret la Luvru și, cu atît mai puțin, cu sustragerea **Giocondei.**

parte, încît cel mai serios cotidian al Parisului, „Le Matin", oferise 5 000 franci recompensă „ocultiștilor, ghicitorilor în palmă, somnambulilor etc. care, prin metode supranaturale vor contribui la găsirea **Giocondei".** Dar supranaturalul nu se dovedi cu nimic superior naturalului... Pînă ce evenimentele luară o neașteptată întorsătură.

În noiembrie 1913, anticarul Alfredo Geri, din Florența, era în toiul pregătirilor pentru o expoziție pe care urma s-o deschidă la sfîrșitul anului. Prin intermediul presei, el se adresase deținătorilor de obiecte de artă, rugîndu-i să le pună temporar la dispoziție, pentru a îmbogăți numărul și calitatea exponatelor. Printre răspunsurile primite, se afla și o scrisoare din Paris, semnată doar cu un prenume : Leonardo. Trimițătorul oferea nici mai

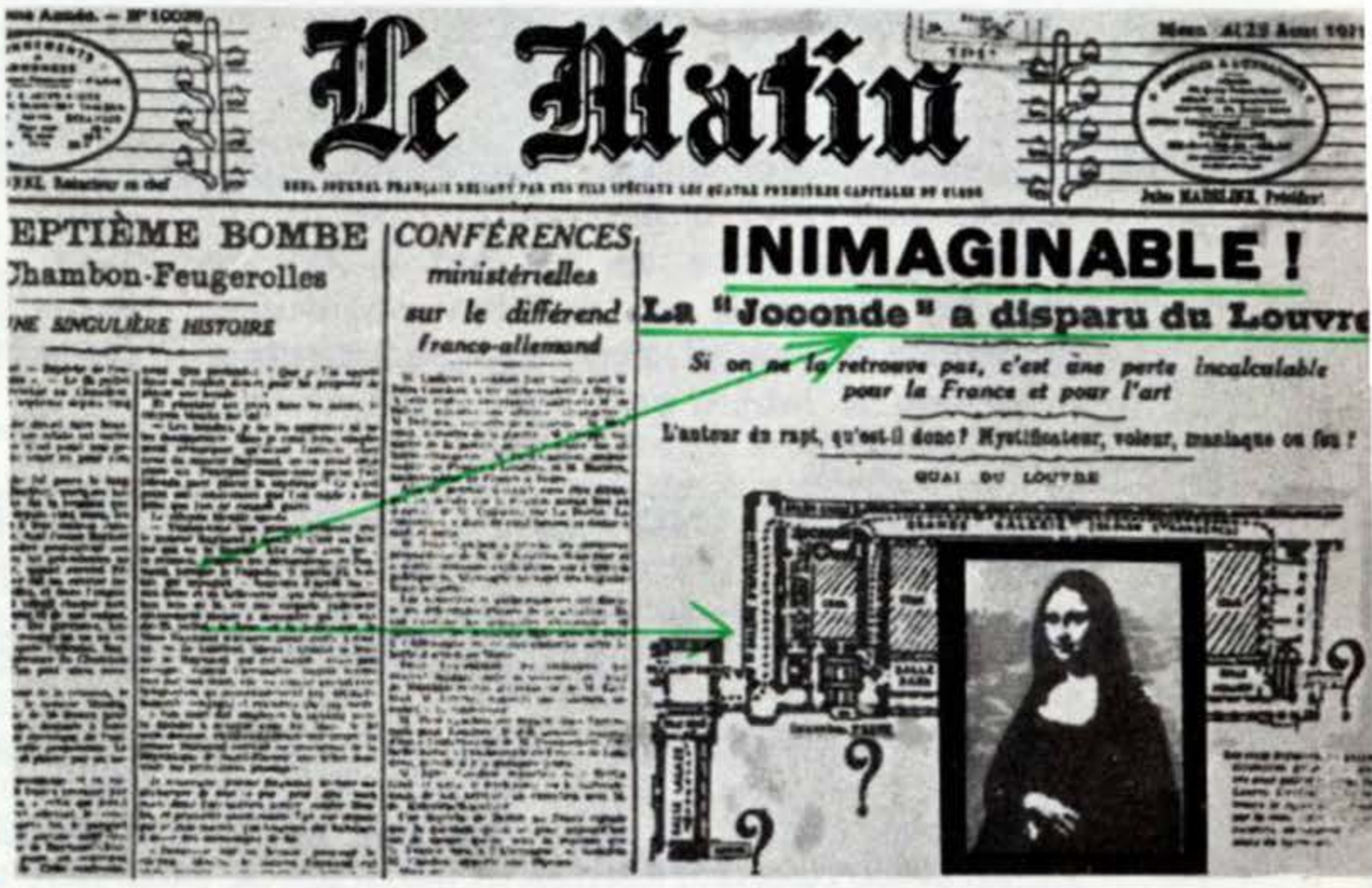
Le Matin

SEPTIÈME BOMBE
Chambon-Feugerolles
UNE SINGULIÈRE HISTOIRE

CONFÉRENCES ministérielles sur le différend franco-allemand

INIMAGINABLE !
La "Joconde" a disparu du Louvre
Si on ne la retrouve pas, c'est une perte incalculable pour la France et pour l'art
L'auteur du rapt, qu'est-il donc ? Mystificateur, voleur, maniaque ou fou ?
QUAI DU LOUVRE

Primele comentarii de presă : „Inimaginabil !"

De fapt, autoritățile erau din ce în ce mai convinse că nu Pieret furase tabloul. Bănuielile se îndreptau acum împotriva unui ocnaș evadat, pe nume Antonin Rives, despre care se aflase că pătrundea cu mare ușurință în muzeu, unde făcea pe ghidul voluntar, în schimbul cîtorva franci. Dar nici investigațiile întreprinse în această direcție nu dădură nici un rezultat.

Culpa lui Napoleon

Trecură doi ani. Deși nimeni nu îndrăznea s-o mărturisească fățiș, oficialitățile franceze își pierduseră orice speranță, socotind că Luvrul rămăsese definitiv fără celebrul tablou. Toate mijloacele de cercetare fuseseră epuizate. Asociația „Prietenii Luvrului" făgăduise o răsplată de 25 000 franci celui care va găsi tabloul intact. Lucrurile ajunseseră atît de demult, nici mai puțin decît „adevărata, unica, autentica **Giocondă".**

„Leonardo" pretindea că luase tabloul din muzeul parizian avînd încă de la început intenția să restituie Italiei o capodoperă furată de... Napoleon ! Autorul scrisorii nu încerca să explice mai pe larg această ciudată eroare istorică, mulțumindu-se să ceară în schimb o sumă destul de modestă, precum și asigurarea că **Monna Lisa** va fi expusă la vestitul muzeu **Galleria dei Uffizi** din Florența.

La început, anticarul crezu că avea de a face cu un farsor sau cu un nebun. Apoi, însă, se hotărî să facă o tentativă, pentru a verifica dacă totuși oferta, oricît de neobișnuită ar fi părut, nu corespundea realității. Îi scrise așadar lui „Leonardo" la adresa indicată, cerîndu-i dovezi indubitabile că tabloul era într-adevăr cel furat de la Luvru. Spre stu-

poarea sa, corespondentul lui îl anunţă că-i va aduce personal **Gioconda.**

La 13 decembrie 1913, Alfredo Geri şi Marco Poggi, directorul **Galleriei dei Uffizi,** se duseră la hotelul **Tripoli** din Florenţa, unde, într-o cameră de la mansardă, îi aştepta „Leonardo". Foarte liniştit, fără nici o grabă, acesta scoase din fundul dublu al unei valize mizere, ascunsă sub pat, o pînză pe care o întinse celor doi specialişti.

Era **Gioconda !** Pe spatele tabloului se putea citi limpede ştampila Luvrului. Prefăcîndu-se că era încă sceptic, Poggi luă pînza spre a o „autentifica" în biroul lui şi părăsi repede hotelul, împreună cu Geri. Imediat după plecarea lor, în camera de la mansardă dădu năvală poliţia, care-l arestă pe „Leonardo". Identitatea lui reală nu fu greu de stabilit : era Vincenzo Perugia, sticlarul care participase la lucrările de reparaţii ale Luvrului şi căruia i se cercetaseră zadarnic amprentele digitale.

Conform declaraţiilor lui, furase **Gioconda** fără nici o dorinţă mercantilă. O păstrase mai bine de doi ani şi ori de cîte ori era trist, era suficient să arunce o privire tabloului pentru a se înseni na.

Epilog

Transportată la 15 decembrie la Roma, **Monna Lisa** îşi începu, peste două săptămîni călătoria spre Paris. La 4 ianuarie 1914, ea îşi relua locul la Luvru.

Guvernul francez trimise lui Alfredo Geri o decoraţie. Dar cînd solicită o recompensă materială, anticarul se lovi de un refuz categoric. Asociaţia „Prietenii Luvrului" declară că restituirea pînzei era... tardivă, iar „Le Matin" invoca drept pretext că Geri nu era nici ocultist, nici ghicitor în palmă, nici somnambul !

Primul război mondial, care izbucni în august 1914, lăsă în umbră întreaga problemă. Abia în primăvara lui 1918, anticarul putu întreprinde o acţiune în justiţie. În luna iunie a aceluiaşi an se pronunţă sentinţa : tribunalul aprecia că Geri nu avea dreptul la nici o recompensă, ba chiar îl condamna la plata cheltuielilor de judecată.

Soarta lui Vincenzo Perugia fu decisă mai repede : la 4 iunie 1914, un tribunal din Florenţa îl condamnă la 18 luni închisoare. După ispăşirea pedepsei, Perugia se stabili în satul lui natal, unde trăi pînă în 1947, devenind un fel de monument local şi povestind de mii de ori isprava sa turiştilor care treceau pe acolo.

■ Umbră pentru cel de-al doilea

Generozitatea gloriei nu cunoaşte limite atunci cînd e vorba de cel care se avîntă cel dintîi pe un drum nou, inaugurînd un capitol inedit în istoria realizărilor umane. Pentru cel care vine însă pe locul al doilea, nu mai rămîne aproape nimic din strălucirea celebrităţii şi, în majoritatea cazurilor, uitarea îi învăluie numele şi faptele.

Astfel, mai toţi am auzit sau am citit despre Louis Blériot, omul care a traversat pentru prima oară într-un avion Canalul Mînecii, la 25 iulie 1909. Călătoria care a durat doar 37 minute, i-a adus o faimă capabilă să reziste secolelor. În schimb, aproape nimeni nu ştie cine a fost cel de-al doilea zburător care a parcurs aceeaşi rută, la mai puţin de un an după aceea.

Şi totuşi, numele lui de familie nu este cel al unui individ oarecare. Jacques de Lesseps era cel de-al doilea fiu al vestitului Ferdinand de Lesseps, „părintele" Canalului de Suez şi unul dintre eroii principali ai scandalului politic şi financiar stîrnit de construcţia Canalului de Panama.

La vîrsta de 26 ani, Jacques era al douăzeci şi şaptelea francez care dobîndea brevetul de pilot. La sfîrşitul lui 1909, el a încercat să cîştige premiul oferit celui dintîi aviator care avea să zboare 100 km în linie dreaptă, dar o pană de motor i-a zădărnicit tentativa. La 14 mai 1910, Lesseps a decolat de pe acelaşi teren de lîngă cătunul Baraques, de unde plecase şi Blériot, aterizînd 47 minute mai tîrziu în Anglia.

În acelaşi an, la 16 septembrie, el a bătut recordul mondial de altitudine, urcînd la 2 170 m. În timpul primului război mondial, a participat la 95 raiduri aeriene, fiind decorat cu Legiunea de Onoare şi figurînd de şapte ori pe ordinele de zi ale aviaţiei militare.

Anul acesta se împlinesc patru decenii şi jumătate de la moartea sa. Aflîndu-se într-o misiune pe cerul Canadei, hidroavionul pe care-l conducea a fost prins în vîrtejul unei furtuni şi aruncat în apele fluviului Sf. Laurenţiu. Trupurile neînsufleţite ale pilotului şi mecanicului său au fost găsite la 750 km de locul accidentului. Dramatismul vieţii şi morţii lui Lesseps îl îndrituiesc să ocupe un loc în amintirea pionierilor aviaţiei.

Neobișnuita călătorie a fraților Bacheville

TITU GEORGESCU

Memorialistica fraților Antoine și Barthélemy Bacheville este cuprinsă într-una din cele mai originale lucrări, apărută în primul sfert al veacului XIX, reprezentînd, pentru perioada anilor 1815, un tablou sugestiv al țărilor din centrul și sud-estul Europei. „Tabloul" este surprins într-o manieră care se întîlnește mai rar în lucrările de acest gen, fiind conturat de niște călători care voiajau nu de plăcere sau curiozitate, ci de nevoie :

Ostili monarhiei dintr-o Franță care, prin „Sfînta Alianță" din 1815 a imperiilor prusac, țarist și habsburgic, restaura domnia Bourbonilor, frații Bacheville, ca și mulți alți republicani, au devenit repede indezirabili noului regim. În 1816, condamnarea lor de către Curtea departamentului Rhône a fost urmată de exil. Astfel a început una din cele mai neobișnuite călătorii ; lipsiți de mijloace de existență, nevoiți a se pune în slujba unor prinți germani, pani polonezi, boieri moldoveni, valahi sau pașale otomane, cei doi frați au fost profesori de limba franceză sau de scrimă, uneori laolaltă, alteori despărțiți, instructori militari etc. Intrînd în contact cu cele mai felurite tipuri de seniori feudali în plin secol XIX ei le-au descris caracterele acestora și s-au oprit și asupra obiceiurilor din fiecare țară sau regiune vizitată.

Tipărite după cîțiva ani, memoriile lor nu au fost concepute spre a alcătui o carte ; cu toate acestea, observațiile vădesc o rară sensibilitate a autorilor, o fină penetrație psihică. Sînt consemnate momente, fapte și locuri care le-au atras atenția în mod plăcut, sînt creionate și deziluziile pe care le-au încercat.

După o călătorie de neuitat prin greutățile sale, lipsiți de alimente și cu totul neajutorați, cei doi frați au ajuns la hotarele Moldovei. Pe un drum înfundat în codri și cuprins de noapte — nu departe de locul unde depășiseră hotarul Austriei și unde fuseseră supuși unui riguros control din partea autorităților austriece — ei au auzit vocile unor oameni. Teama i-a împins spre pistoale și i-a făcut să strige în același timp :

— Stai, cine ești ?

— Un prieten al francezilor, care vine în sprijinul vostru.

Era un boier moldovean, care vorbea foarte bine limba franceză. El porunci slujitorilor care-l însoțeau să înhame doi cai la caleașca noastră, ne conduse apoi la casa lui, la o mică distanță de drum, și se strădui în fel și chip să ne facă să uităm persecuțiile poliției austriece...

Clădiri în stil italian și bordeie

Nobilul moldovean, care venise cu atîta generozitate în sprijinul nostru și care ne găzdui cu atîta bunătate, ne conduse pînă

la Iaşi, capitala Moldovei, unde sosirăm la 22 iunie 1817.

Neştiind cui să ne adresăm, am tras la primul han care ne ieşi în cale, aşteptînd ca norocul să ne ajute să căpătăm informaţii despre obiectivul călătoriei noastre.

Cei doi fraţi, ce-şi puseseră mari nădejdi în angajarea lor ca instructori, aveau să constate că despre organizarea unui corp militar nici nu se punea pro-

Casă din Bucureştii secolului XIX. Desen de pictorul francez Lancelot

blema. Drept care s-au decis să ia drumul Constantinopolului. Pînă atunci însă aveau să rămînă în Moldova, să cunoască această provincie, să treacă prin Muntenia şi să lase pagini de impresii al căror inedit are savoarea observatorului direct pentru acel început de veac. Cartea, citită mult în Franţa acelei epoci, a adus noi cunoştinţe despre ţara noastră şi poporul român.

Moldova, situată între Munţii Krapack (Carpaţi) şi Marea Neagră, este ca o enclavă între statele austriece şi Rusia [...] Religia ortodoxă este unică în ţară ; există un mitropolit şi un numeros cler, care posedă bunuri de o mare valoare ; un număr considerabil de mănăstiri bogate [...] Boierii, care alcătuiesc nobilimea, formează pătura cea mai puternică a ţării ; ei posedă două treimi din pămînturi, pe care le dau în dijmă ţăranilor de cînd aceştia nu mai sînt legaţi prin şerbie.

Fraţii Bacheville descriu Moldova ca extrem de fertilă căci furnizează vin rusilor, animale austriecilor, grîu, sare, piei, miere, lemn turcilor la Constantinopol şi grecilor în Moreea.

Astfel, cu toată dezordinea unei administraţii condamnabile, această ţară este încă una din cele mai bogate din Europa.

Iaşi, care este capitala, are aproximativ patruzeci de mii de locuitori, un mare număr de biserici remarcabile, multe case

din piatră, construite în stil italian şi un număr considerabil de bordeie. Drumurile, pavate cu lungi traverse de stejar, sînt improprii iarna, dar boierii nu merg decît în caleaşcă...

Despărţire tristă

În sfîrşit, după patru luni de aşteptare, primirăm ordin să ne prezentăm în audienţă la prinţul Gallimachi [Calimachi]. Alteţa Sa, aşezată pe un tron şi înconjurată de membrii Divanului, ne comunică scrisoarea marelui vizir, care consemna: „Dacă e vorba de elemente răufăcătoare, să plece; dacă sînt oameni cinstiţi, indiferent care sînt opiniile lor politice, daţi-le azil". „Neavînd nici un reproş să vă fac, ne spuse apoi prinţul, sînteţi liberi să locuiţi în această parte a Moldovei, atît timp cît veţi dori".

Într-adevăr, fraţii au mai rămas o vreme în Moldova, angajîndu-se în diferite slujbe.

Căutarăm să ne găsim ocupaţii, aşteptînd noutăţi din biata noastră ţară [Franţa], de care nu mai auzisem vorbindu-se, deşi boierii ştiau aproape toţi limba franceză. Fratele meu, a cărui educaţie fusese mai aleasă decît a mea, preda matematica, în timp ce eu dădeam lecţii în mînuitul armelor.

E descrisă şi o cină boierească:

O duzină de boieri, cu bărbi lungi, cu capul acoperit de o grea căciulă de astrahan şi corpul înveşmîntat într-o haină de mătase strînsă cu un brîu larg de caşmir, se aşezară la masă, fiecare cu slujitorul în spatele său.

Cei doi francezi au rămas la Iaşi pînă în primăvară. Urmau să meargă la Constantinopol şi de acolo, Barthélemy, să se îmbarce pentru America de Sud, ca să se înroleze în armata lui Bolivar. N-au plecat însă împreună, Antoine a mai rămas la Iaşi.

Barthélemy s-a despărţit greu de cunoştinţele lui moldovene.

În timp ce asistam la un dejun, unde nimeni nu voia să mănînce — *scrie el*, ...fratele meu îmi transportă bagajele în caleaşca ce se găsea la poartă şi veni să-mi spună că poruncise vizitiului să meargă şi să ne aştepte la o oarecare distanţă de oraş, pe drumul spre Bucureşti.

Plecarăm îndată după aceasta: fratele meu îmi dădu braţul şi prietenii ne însoţiră. Era ca la o adevărată înmormîntare; aveam inima atît de strînsă că nu puteam spune un cuvînt.

Ajunşi la colina unde ne aştepta caleaşca, grăbii despărţirea. Adio, bunii mei prieteni, le spusei generoşilor moldoveni care mă conduseseră, nu voi uita niciodată bunătatea ce mi-aţi arătat-o; păstraţi prietenia voastră pentru fratele meu.

Aceleaşi obiceiuri, aceleaşi moravuri

Din cauza mîhnirii pe care mi-a pricinuit-o despărţirea de fratele meu şi a durerilor unui accident din ajun, sosii bolnav la Bucureşti, după patru zile de la plecarea din Iaşi.

Un ofiţer — căruia nu-i menţionează numele — îl ajută.

Acest brav valah veni să mă vadă, îmi trimise medicul său, care mă îngriji de îndată şi graţie medicaţiei şi robusteţei mele mă restabilii la capătul a opt zile.

Bravul meu protector, căruia îi fusesem recomandat din partea hatmanului, ginere al domnului Moldovei, mă prezentă, cîteva zile mai tîrziu, fiului prinţului Valahiei, care mă primi cu o extremă bunăvoinţă. Alteţa Sa insistă să rămîn la Bucureşti, asigurîndu-mă că nu-mi va lipsi nimic. Văzîndu-mă decis să urmez irevocabil calea pe care mi-o alesesem îmi dărui obiecte ce valorau peste douăzeci şi cinci de ludovici şi dădu ordin să fiu lăsat a-mi continua călătoria.

Rămăsei cîteva zile în plus, pentru a vizita oraşul şi împrejurimile; obiceiurile şi moravurile valahilor se apropie în aşa măsură de ale moldovenilor, încît mă tem a nu mă repeta vorbind despre ele. Acelaşi guvern, aceeaşi nobilime, acelaşi cler; obligaţiile, impozitele, nedreptăţile sînt aceleaşi.

După Bacheville locuitorii Valahiei se împărţeau în:

...nobilime, cler şi starea a treia, ultima situată la o distanţă destul de mare în raport cu celelalte două. În acelaşi timp, există încă o clasă, situată şi mai jos, dar e atît de umilită şi dispreţuită, încît nici nu e inclusă în recensămîntul populaţiei principatului.

La 18 mai 1818, Barthélemy Bacheville a plecat spre Constantinopol. Călătoria a continuat, cu destule greutăţi, dar şi cu aspecte pozitive în ce priveşte cunoaşterea altor locuri, altor popoare, altor obiceiuri. Văzute şi consemnate, fără a avea pretenţia de a face istorie sau etnografie, ele reprezintă directe şi nealterate mărturii memorialistice.

Interviul nostru cu

Prof. univ. dr. doc. ȘTEFAN PASCU

Culori în locul petelor albe

— Toți iubitorii de istorie, indiferent dacă sînt sau nu specialiști vă cunosc ca pe unul dintre cei mai prestigioși cronicari contemporani ai Transilvaniei. Ce reprezintă pentru dv. tema căreia i-ați închinat atîtea strădanii ?

— Pentru mine, ca și pentru cei ce m-au învățat și inițiat în tainele trecutului acestei provincii istorice a României, ca și pentru cei pe care m-am străduit și mă străduiesc să-i învăț și să-i inițiez, la rîndul meu, istoria Transilvaniei înseamnă viața din toate timpurile a poporului din aceste locuri, în aspectele sale majore și semnificative. Înseamnă instituțiile născute și crescute în solul acestei țări, create și cultivate de băștinași, cărora li s-au alăturat, cu timpul, instituții transplantate deodată cu așezarea altor populații alături de români : maghiari, sași etc. Înseamnă deci creații originale și împrumuturi, tradiție și experiență.

— De cînd datează activitatea dv. ca autor ?

— Începuturile sînt destul de vechi, din timpul studenției. Încercări mai modeste ca tematică și ca însemnătate la început, ceva mai pretențioase după aceea, tot mai complexe în ultima vreme. Încercări de elucidări parțiale mai întîi, de spor de informație și de interpretări noi mai tîrziu. Dorința descifrării unor probleme mai complexe și dorința, totodată, de înlocuire a petelor albe cu culoarea oferită de reconstituirea realității din coroborarea tuturor aspectelor și înfățișărilor, din corelarea și lămurirea interdependențelor sociale.

— Făcînd abstracție, măcar pentru o clipă, de modestia care vă caracterizează, veți admite, împreună cu noi, că sînteți ceea ce în limbaj curent se numește un autor consacrat. Veți putea să ne indicați lucrarea care v-a adus această consacrare ?

— Nu este deloc ușor a formula un răspuns la o asemenea întrebare pretențioasă. Pretențioasă prin însăși accepțiunea noțiunii de consacrare și mai pretențioasă încă atunci cînd răspunsul este solicitat celui în cauză. De aceea mă voi mărgini să afirm că două lucrări — ambele publicate în 1944 — au contribuit la cunoașterea numelui autorului în cercuri destul de largi de cititori. Prima e o lucrare de sinteză, *Istoria Transilvaniei*, avînd limitele sale, datorate pe de-o parte stadiului de atunci al informației, pe de altă parte modului cum înțelegeam evoluția socială ; cealaltă, monografia *Petru Cercel și Țara Românească la sfîrșitul secolului al XVI-lea*, a atras atenția specialiștilor asupra unor aspecte noi care, după afirmațiile lor, sînt revelatoare în această problemă.

Dintre lucrările apărute în ultimul deceniu și jumătate — și care cred că s-au bucurat de prețuirea cititorilor — aș menționa : *Meșteșugurile din Transilvania pînă în sec. al XVI-lea*, *Crestomația pentru istoria statului și dreptului* (2 vol.), *Bobîlna*, *Istoria medie a României*, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, *Voievodatul Transilvaniei* și acum foarte recent *Atlasul istoric* — coordonarea căruia mi-a fost încredințată — cea dintîi lucrare de acest gen în țara noastră.

Cu alte cuvinte, mi-a dat satisfacție și a contribuit la cunoașterea numelui meu fiecare lucrare în care am dezbătut o problematică importantă și de actualitate, răspunzînd dorinței de cunoaștere și de educare patriotică a cititorilor.

— Știm că unele dintre cărțile dv. au fost traduse peste hotare. Vreți să amintiți care anume și unde au apărut ?

— Dintre studiile apărute în edituri străine, menționez *Histoire de la Roumanie*, apărută în Franța în anul 1970, scrisă în colaborare cu profesorii Miron Constantinescu și Constantin Daicoviciu. O lucrare cu caracter monografic, *Problemi agrari della Transilvania*, s-a editat la Neapole, acum trei ani. În același an, 1970, o scurtă lucrare, *Introduction à l'Histoire de la Roumanie*, a fost publicată la Geneva, sub egida UNESCO.

(Continuare în p. 97)

Cu mai bine de un veac în urmă:

românii și Institutul Africii

Inumanul comerț cu sclavi și barbara robie în care au fost ținute secole de-a rîndul popoarele africane au stîrnit o profundă indignare în rîndurile opiniei publice. În Europa, la mijlocul secolului trecut, multe persoane, uneori chiar și din cercurile cele mai înalte, cum au fost la Paris prințul de Rohan-Rochefort, ducele de Montmorency sau ducele Doudeauville, au luat atitudine în favoarea africanilor, înființînd la 1 ianuarie 1841 l'Institut d'Afrique, **cu sediul la Paris, pe strada St. Florentin 7, în apropiere de palatul Tuileries.**

Scopul activității acestei instituții (așa cum apare din lectura primului număr al „Analelor" sale), era: „De a face să înceteze odiosul trafic cu negri, de a milita pentru emanciparea sclavilor; de a introduce luminile creștinismului și civilizației; de a arăta lumii avantajele pe care le poate căpăta comerțul prin schimburi pașnice cu acest vast continent..."

La început, una din cele mai însemnate activități ale Institutului Africii a fost acțiunea de cooptare a unor personalități cît mai ilustre și din cît mai multe țări. Între anii 1841 și 1870, cît a existat Institutul Africii, numeroși români s-au alăturat celor care militau în favoarea africanilor. Unii dintre ei au fost membri titulari, iar alții chiar președinți de onoare ai Institutului.

Dintre membrii români ai Institutului menționăm pe Ion Heliade-Rădulescu, cunoscutul revoluționar de la 1848 și multilateralul om de litere, editor, poet și ziarist și pe Gheorghe Costa-Foru, om politic cu vederi liberale și traducător din opera shakespeareană — ales chiar președinte de onoare al Institutului Africii.

Diplomele ce le-au fost eliberate de către Institutul Africii sînt păstrate în Muzeul Universității, pe care au slujit-o — primul în calitate de profesor și director al Colegiului național „Sf. Sava", al doilea ca profesor de drept și prim rector (1864-1871).

Aderenți de pe meleagurile carpato-dunărene ai Institutului Africii au fost și economistul Nicolae Șuțu (Soutzo) și George Cuciureanu (Kuczuran), unul dintre primii medici români și organizator al serviciului sanitar civil din Moldova.

Personalitățile românești din veacul trecut au sprijinit activitatea proafricană a institutului într-un spirit progresist, în consonanță cu aspirațiile de emancipare politică și socială ale întregului popor român.

Vitalie STĂNICĂ

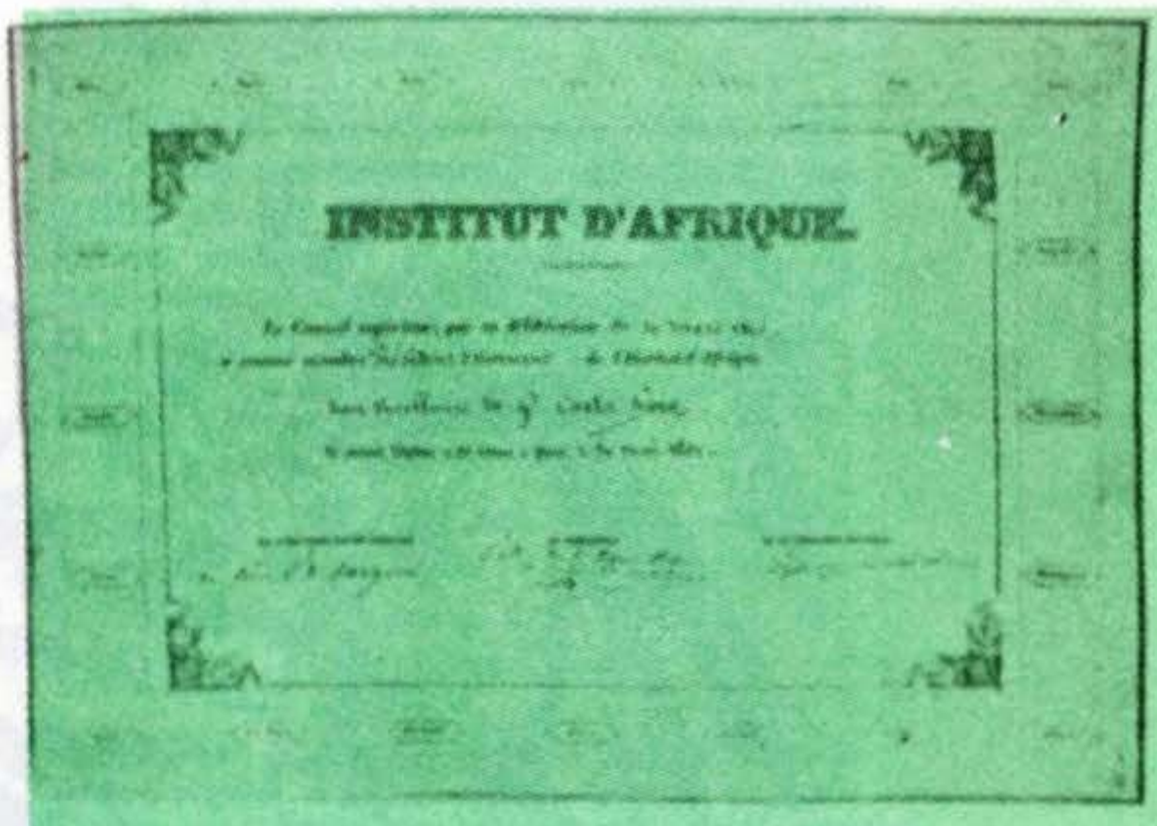

Diploma lui Gheorghe Costa-Foru ca președinte de onoare al Institutului Africii

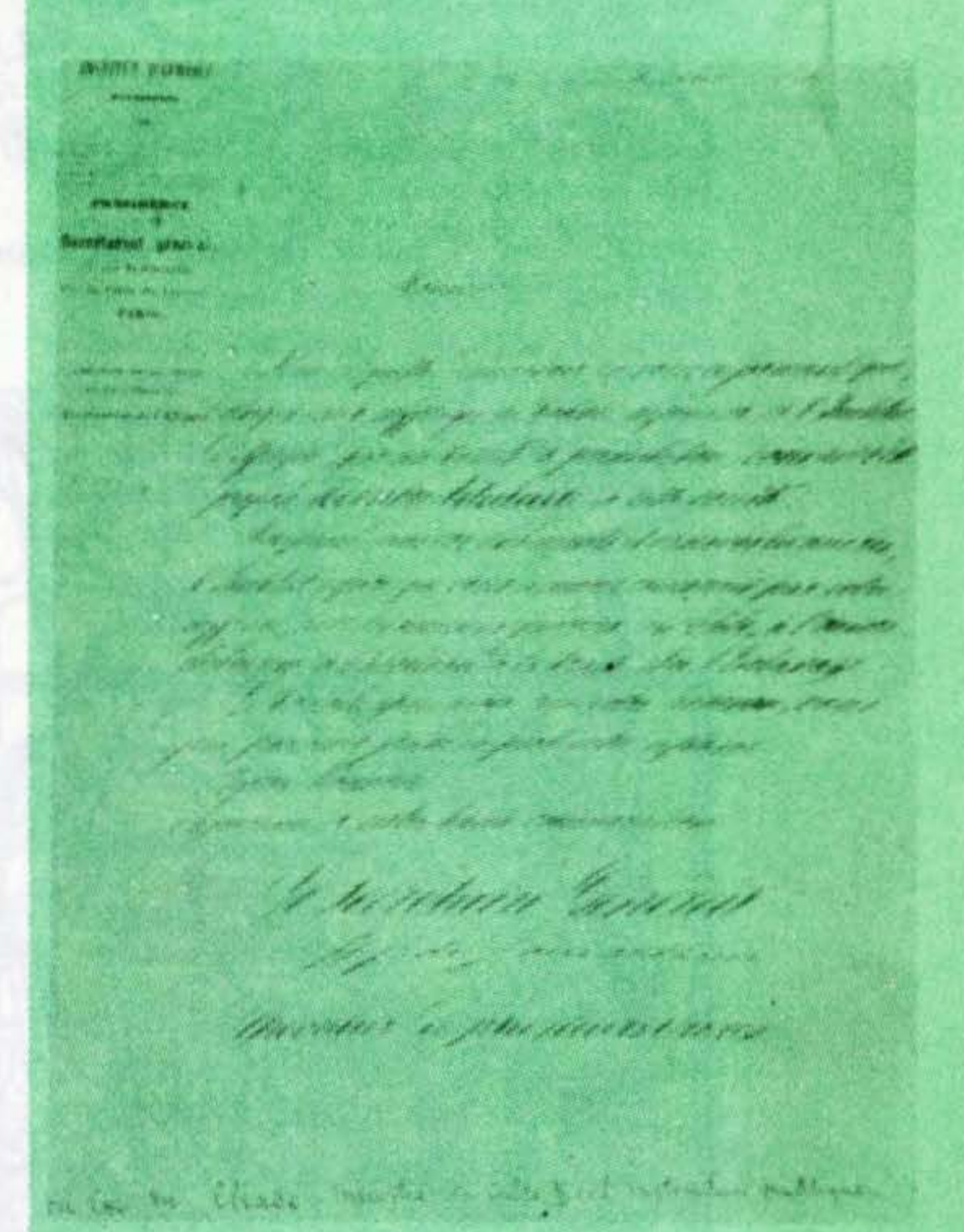

Adresă expediată de la Paris lui Ion Heliade-Rădulescu, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, prin care este înștiințat că a fost ales membru titular al aceleiași instituții

Zîmbete din cronic

Sigur, l-am fi putut termina mai devreme, dar am vrut o cifră rotundă

Ultima zi ! Ultima zi ! Cumpărați biletele loteriei din Pompei !

● Economie de ultimă oră

Condamnat de Henric VIII la moarte prin decapitare, omul de stat englez și gînditorul umanist Thomas More a fost întrebat de bărbierul închisorii, în ziua în care urma să aibă loc execuția, dacă nu vrea să fie tuns.

— Prietene, i-a răspuns condamnatul, nu merită să cheltuiesc bani pentru un cap care nu mai e al meu !

● Bătălia... hățurilor

Într-o clipă de neatenție, vizitiul lui Frederic cel Mare a scăpat hățurile și trăsura în care se afla monarhul s-a răsturnat în noroi. Înfruntînd furia regelui, vizitiul l-a întrebat :

— Parcă Majestatea Voastră n-a pierdut nici o bătălie ?

● Invitație pe catarg

Ambasadorul Prusiei ceruse o audiență țarului Petru I. După ce îl căută multă vreme, îndrumat din om în om, îl găsi pe o corabie, cocoțat în vîrful unui catarg.

— Majestate — strigă de pe punte ambasadorul — mi-ați acordat o audiență.

— Perfect adevărat — răspunse țarul — urcă pînă la mine.

● Eroare de rubrică ?

În ianuarie 1863, scriitorul francez Octave Feuillet (1821-1890), ale cărui opere constituie obiectul unor vii controverse privind valoarea lor, a fost primit în sfîrșit la Academia Franceză.

Dintr-o eroare, însă, darea de seamă asupra recepției a apărut, într-un ziar foarte răspîndit al vremii, la rubrica *Crime și delicte.*

Nici pînă acum nu se știe dacă a fost vorba de o simplă întîmplare...

CONCURSUL „MAGAZIN ISTORIC"

Poşta concursului

C. COSMA, Tîrgu Neamţ : Vă asigurăm că cifrele apărute pe taloanele de concurs nu ascund nici un secret. Ele au un singur rol : acela de a marca numărul seriei de probleme.

Am stabilit data de 30 aprilie pentru ca toţi participanţii să aibă timpul necesar pentru dezlegarea întrebărilor şi expedierea răspunsurilor ; ultima serie de întrebări a apărut în numărul 3 al revistei, din martie a.c.

NICOLAE DINESCU, comuna Brăduleţ, jud. Argeş : În numărul 1/1972 al revistei am precizat clar condiţiile de participare. Pentru detalii privind premiile ce se vor acorda, vedeţi poşta concursului nostru din nr. 4/1972. Atribuirea premiilor — în cazul că vor fi mai multe răspunsuri exacte — se va face prin tragere la sorţi, aşa cum se procedează de obicei.

V. MÎNZA, comuna Huruieşti, jud. Bacău ; M. NEGRESCU, Bucureşti : Bibliografia indicată este suficientă.

GH. C. TEODORESCU, comuna Borca, jud. Neamţ ; MIHAELA NICOLAE, Craiova ; PETRU BOCHIŞ. Cetatea, jud. Bihor : În primul rînd nu uitaţi să ataşaţi la răspunsul dv. toate cele trei taloane, absolut obligatorii. Răspunsurile la întrebări pot fi scrise pe o singură filă sau mai multe ; repetăm, întrebările nu trebuie copiate, ci doar numerotate, indicînd în dreptul numărului răspunsurile dv., spre exemplu :

Seria I.

1. Răspuns . . . . . .
2. „
3. „
4. „
5. „
6. „

Rugăm pe cititori ca răspunsurile să fie cît mai concise, pentru a uşura activitatea comisiei de triere.

EMIL ŞUŞTREANU, Cenadul Mare, jud. Timiş : Un singur lucru este important, să vedeţi exact greşelile pe care le-am strecurat intenţionat în textele respective.

TRAIAN CHIRILEANU, Tîrgu Mureş : La alegerea dv., taloanele se prind cu un ac sau agrafă, se cos, se lipesc sau, pur şi simplu, se pun în plic. Pentru indicarea fotografiilor va fi suficient să menţionaţi paginile, însoţite de explicaţii scurte (sus ; jos ; stînga ; dreapta...).

GHEORGHE P. MORUZ, comuna Roşeşti, jud. Vaslui : Pentru fiecare serie de întrebări a fost indicată bibliografia corespunzătoare.

MARIN I. SIMIONESCU, comuna Mănăstirea Caşin, jud. Bacău ; ROMULUS OCOLIŞAN, Cluj : Orientaţi-vă după bibliografia indicată. Dacă aveţi unele obiecţii în legătură cu punctele de vedere exprimate în articolele respective, ne puteţi, desigur, scrie, în afara concursului, argumentînd opiniile dv.

DINU TUDOR, comuna Tămădău, jud. Ilfov : Noi dorim doar ca răspunsurile să fie concise şi exacte.

Am primit unele scrisori care, sub o formă sau alta, solicită, de fapt, dezlegarea întrebărilor puse în cadrul concursului. A le răspunde ar însemna, în ultimă instanţă, a renunţa la concurs. Ceea ce nu e de dorit, nu-i aşa ?

O colecţie „Magazin istoric" — o veritabilă enciclopedie a marilor probleme de istorie naţională şi universală

Pentru a o avea la îndemînă — nu uitaţi să reînnoiţi abonamentul dv. pe luna următoare şi pe trimestrele III şi IV ale anului 1972. După cum ştiţi, ABONAMENTELE se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, din instituţii şi de la sate. Cititorii din străinătate se pot abona prin „ROMPRESFILATELIA" — Serviciul Import-Export presă — Bucureşti — Calea Griviţei nr. 64-66, P.O.B. — 2001.

Cărți sosite la redacție

În colecția **Evocări** editată de Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., au apărut numerele 10 și 11 :

În primul volum, **Mihail Cruceanu** și **Florian Tănăsescu** prezintă cititorilor viața de muncă și luptă a lui **ALEXANDRU DOBROGEANU-GHEREA** (1879-1937), unul din participanții la Congresul de creare a Partidului Comunist Român, membru și apoi secretar al C.C. al P.C.R., militant „dîrz și tenace, care nu a cedat niciodată în fața greutăților... intelectual cu o largă viziune asupra problemelor de viață, asupra dezvoltării societății în general, ziarist de talent și orator remarcabil".

În cealaltă lucrare, **I. Micu** și **A. Simion** și-au propus să surprindă „aspectele esențiale care să contureze cît mai exact personalitatea comunistului **JÓZSA BÉLA,** evident, prezentînd succint și contextul social-politic al epocii, cu precădere activitatea Partidului Comunist Român, al cărui militant devotat a fost".

Omagiu lui Józsa Béla semnat de Ion Vințe, care deschide cartea, caracterizează personalitatea militantului evocat, care „poartă în sine valorile profunde ale idealurilor noastre comune cu semnificații profund sociale, semnificații ale revoluției".

(Lui Józsa Béla, revista noastră i-a consacrat o scurtă evocare în numărul din decembrie 1968).

POLITICA DE ALIANȚE A PARTIDULUI COMUNIST BULGAR ÎN ANII 1944-1948. Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. pune la dispoziția publicului cititor o nouă serie a colecției **Biblioteca de istorie,** intitulată **Prietenia între popoare,** care își propune să publice lucrări de sinteză asupra principalelor momente din istoria universală contemporană, îndeosebi din lupta partidelor comuniste și muncitorești, a mișcării revoluționare și democratice.

Prima lucrare — prefațată de **Ion Popescu-Puțuri** — înglobează comunicările unor cunoscuți istorici bulgari susținute cu prilejul simpozionului comun organizat la București, în noiembrie 1970.

LUPTA POPORULUI ROMÂN ÎMPOTRIVA DICTATULUI FASCIST DE LA VIENA (AUGUST 1940). Cele 250 pagini ale cărții semnată de dr. **Traian Bunescu** conțin o relatare amplă și documentată a condițiilor interne și internaționale în care — în urma intervenției brutale a Germaniei hitleriste și a Italiei mussoliniene — României i s-a impus o mare nedreptate : răpirea unui teritoriu de 43 492 km², cu o populație de 2 609 007 locuitori. Lucrarea evocă momente din lupta maselor largi populare, în frunte cu comuniștii, împotriva odiosului dictat de la Viena.

COMUNA DIN PARIS ȘI MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ DIN ROMÂNIA, Editura Politică, București, 1972.

Apărută sub egida I.S.I.S.P. și elaborată de un colectiv format din **Ion Popescu-Puțuri** (coordonator), **Augustin Deac, Nicolae Copoiu, Ioan Felea, Florica Ionașcu, Olimpiu Matichescu, Nicolae Blană,** lucrarea cuprinde studii despre istoria Comunei și despre ecoul și influența acesteia în mișcarea muncitorească și democratică din România, precedînd 117 documente care ilustrează aceste aspecte ale temei. O bibliografie selectivă prezintă principalele articole și lucrări despre Comuna din Paris tipărite în țara noastră.

CALATORI STRAINI DESPRE ȚARILE ROMÂNE, vol. III, Editura Științifică, București, 1971.

Un colectiv de cercetători de la Institutul de istorie „N. Iorga" al Academiei de Științe Sociale și Politice, avînd ca redactor-responsabil pe **Maria Holban,** publică al treilea volum (dintr-o serie de zece) incluzînd însemnări, rapoarte și descrieri ale unor străini care au trecut prin țările noastre între 1583-1596. Peste 50 asemenea texte sînt cuprinse în cele 700 pagini ale cărții.

CONTRIBUȚII LA ISTORIA PETROLULUI ROMÂNESC de Constantin M. Boncu, Editura Academiei, 1971.

O substanțială monografie, în colecția **Biblioteca istorică** investighează un vast material informativ despre istoricul extragerii, prelucrării și comerțului de produse petroliere în țara noastră, din cele mai vechi timpuri și pînă la sfîrșitul sec. XIX, subliniind contribuțiile originale ale românilor în exploatarea acestei mari bogății a subsolului. Un bogat aparat de documente — multe inedite — întregește volumul.

MAITRES DU SOL ET PAYSANS DANS LES PRINCIPAUTÉS ROUMAINES AU XVIII-é SIÉCLE (Stăpînii pămîntului și țăranii din țările române

în sec. XVIII), de **V. Mihordea,** București, 1971, reprezintă cel de-al 36-lea volum al seriei **„Studii"** din colecția **Bibliotheca Historica Romaniae,** în Editura Academiei. Este o prețioasă încercare de sinteză a datelor extrase dintr-un imens material documentar. Cele opt capitole ale cărții se ocupă de producția agrară și valorificarea ei, formele de proprietate a pămîntului, țărănimea aservită, țăranii liberi stabiliți pe domeniile feudale, locuitorii domeniilor în a doua jumătate a sec. XVIII, renta feudală în produse (dijma), renta feudală în muncă și în bani și, în sfîrșit, de monopolurile feudale.

Direcția Generală a Arhivelor Statului a editat un util **ÎNDRUMĂTOR ÎN ARHIVELE CENTRALE** (vol. I, partea I, București, 1971), întocmit de **Maria Soveja, Iulia Gheorghian** și **Marcel Dumitru Ciucă.** El cuprinde o prezentare a fondurilor de documente provenind de la instituțiile ecleziastice — mitropolii, episcopii, mănăstiri, schituri și biserici.

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE, vol. XVII, 1972, București, 144 p. Publicația Societății de științe istorice din R.S.România vădește, în acest număr, tendința spre o mai strînsă legătură cu cerințele activității didactice printr-o reorientare de profil. Alături de rubrici ca **Izvoare istorice comentate, Lexic de terminologie istorică, Calendar istoric,** întîlnim planuri și scheme de lecții comentate, tablouri sinoptice și scheme genealogice. Sumarul însumează semnăturile de prestigiu ale acad. **P. Constantinescu-Iași,** prof. **M. Berza, I. Ionașcu, Ștefan Ștefănescu** și ale altor specialiști : **Virgil Cândea, Dan Berindei, Carol Göllner, C. Șerban** etc.

MATHEMATICS IN THE ARCHAEOLOGICAL AND HISTORICAL SCIENCES, Edinburgh University Press 1971, este un volum editat de **F. R. Hodson, D. C. Kendall** și **P. Tăutu,** pentru Royal Society (Societatea regală de științe din Anglia) și Academia Republicii Socialiste România. Lucrarea prezintă dezbaterile conferinței anglo-române desfășurată în septembrie 1970 la Mamaia, pe tema rolului jucat de matematică în arheologie și diferite ramuri ale științelor istorice. După cum se știe, participanții au fost istorici, matematicieni și arheologi de renume. Volumul cuprinde atît referatele cît și unele dintre cele mai substanțiale intervenții din cadrul discuțiilor (Despre această conferință a apărut un articol în „Magazin istoric", nr. 12/1970).

DIN CRONICA UNOR ZILE ISTORICE, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972. Un colectiv de cercetători ai Institutului de istorie „Nicolae Iorga" **(V. Liveanu, E. Cimponeriu, M. Rusenescu** și **T. Udrea)** propune iubitorilor de istorie o cronologie densă a perioadei mai 1944 — martie 1945. Autorii prezintă pe zile, în trepidanta lor succesiune, acțiunile pregătitoare ale actului istoric de la 23 August 1944, ca și lupta P.C.R. pentru instaurarea puterii populare.

(Amintim cititorilor noștri că principalele evenimente din această perioadă au fost evocate și într-un amplu reportaj publicat în „Magazin istoric", nr. 12/1969 și 1, 2, 3/1971).

CULORI ÎN LOCUL PETELOR ALBE

(Urmare din p. 92)

— După cum sîntem informați, în afară de catedră și rectorat, vă îndepliniți cu scrupulozitate diverse îndatoriri cetățenești. Ceea ce, bineînțeles, nu vă împiedică să scrieți. La ora cînd stăm de vorbă, ce aveți în pregătire pe masa dv. de lucru ?

— Întreg timpul ce-mi rămîne după împlinirea îndatoririlor pe care le-ați amîntit, mi-l dedic descifrării evoluției societății transilvănene, de la punctul unde se încheie volumul I al *Voievodatului* și pînă în momentul cînd voievodatul se transformă într-un Principat autonom, sub suzeranitate turcească. Orele din zi și mai ales orele din nopțile îmbietoare la activitate le împart cu o altă preocupare științifică — realizarea unei monografii închinată lui *Avram Iancu,* eroul popular al revoluției din Transilvania de la 1848-1849. Se mai adaugă o lucrare de echipă *Populație și societate,* un debut al cercetării de demografie istorică în țara noastră la care participă deopotrivă specialiști de la București și Iași.

— Ce scop vă propuneți în aceste ultime lucrări ?

— Aș dori ca ele să prezinte, în legătură cu istoria noastră, o imagine mai densă și mai pregnantă, mai nuanțată și mai convingătoare, o încadrare în ansamblul istoriei universale, reliefînd ceea ce poporul român a dat umanității, contribuția lui la îmbogățirea patrimoniului de civilizație a lumii.

Interviu consemnat de
Ioan I. DIACONU

poșta mi

CETATEA DE LA „VÎRFUL ZIDULUI" ȘI CĂUTĂTORII DE COMORI

VASILE PĂREAN, *din* com. Orlat, jud. Sibiu, *ne cere cîteva amănunte în legătură cu Cetatea „Salgo" (Strălucitoarea) :*

Cetatea de care vă interesați se află lîngă comuna Sibiel, pe un pisc înalt (987 m), al muntelui denumit sugestiv „Vîrful Zidului". Privită dinspre cîmpie pare, într-adevăr, „Strălucitoare", cum o denumesc actele cancelariei maghiare din veacul XIV. Localnicii îi spun însă simplu „Cetatea", sau „Cetatea de la Vîrful Zidului".

In 1888, au început aici cercetări științifice, sub conducerea profesorului sibian Heinrich Müller. In 1936, pădurea care năpădise cetatea a fost înlăturată, și ruinele cercetate din nou de Aurel Decei în 1938-1939 ; la acea dată, cetatea măsura 65 m/34 m, avînd o circumferință de 175 m și ziduri groase de peste 2,80 m, construite din piatră necioplită.

Cum mult timp (pînă în sec. XIX) a circulat legenda că aici și-ar fi ascuns comorile Decebal, căutătorii de tezaure (constituiți uneori în „societăți") au sfredelit adînc zidurile, deteriorîndu-le.

In documente, cetatea „Salgo" apare la 5 august 1322, sub regele Carol Robert.

E adevărat că și la Orlat, pe dealul numit „Zidul", existau niște ruine, ca și pe dealul Vărăriei (numit și „Cetățuie"). După A. Decei, ele nu reprezentau însă numele unei cetăți, iar numele Orlatului (de la Warolyafolw, villa Warolya etc. în actele de cancelarie) însemnînd „[satul] sub cetate", era legat de cetatea Salgo care se afla în apropiere. Alți cercetători socotesc că a existat o cetate și la Orlat (avînd dimensiunile de 220 m/40 m), amintită în veacul XIV dar cetatea „Strălucitoare" (Salgo), „cetate de margine" regală (castrum regale), amintită între 1322-1524, era lîngă Sibiel.

HOSPITIUM, ORPHANOTROPHIUM ȘI HOSPITALIUM

PAISIE TINCA PETRU *din* Sîmbăta de Sus, *întreabă dacă în antichitate au existat* „instituții de caritate și anume : spitale, azile, orfelinate".

Evident că astfel de instituții nu au rămas neschimbate de-a lungul vremurilor și e greu să comparăm pe cele de azi cu cele antice, luînd drept criteriu de comparație doar „caritatea". Se știu, de altfel, foarte puține lucruri despre astfel de „instituții" în antichitate, și încă mai puține despre funcționarea lor. Hospitium *se numea la romani un loc unde putea fi găzduit un călător sau un străin, pentru un anumit timp, primind și hrană, așadar un fel de „casă de oaspeți".* Orphanotrophium *era un orfelinat, unde copiii fără părinți erau crescuți și hrăniți pe cheltuială publică. Existau și un fel de spitale, mai bine-zis case de însănătoșire —* valetudinarium (hospitalium).

LA TOMNATIC (JUD. TIMIȘ) : TRATATIVE ROMANO-HUNE ?

VICTOR FIZEȘIAN, *din* Timișoara, *propune această ipoteză, pornind de la relatările lui Priscus Panites despre solia trimisă în anul 448 e.n. la Attila, de împăratul Theodosius II, în frunte cu Maximinus (nu „Maximus"), și de la relatarea cuprinsă într-o micromonografie a comunei Sînnicolaul Mare, apărută în 1912.* „Una din capitalele lui Attila, s-ar fi aflat undeva între ținuturile dintre vărsarea Mureșului și Tisa sau chiar în actuala localitate Sînnicolaul Mare", *scrie cititorul nostru.*

Textul lui Priscus și așezarea localităților în teren infirmă o astfel de ipoteză.

Priscus — care a participat la această solie — afirmă că pornind de la Constantinopol a trecut pe la Serdica (Sofia—Bulgaria), Naissus (Niș—Iugoslavia), a traversat Istrul (Dunărea), înaintînd circa 70 stadii (12,5 km) la nord de fluviu și a întîlnit a doua zi pe Attila undeva „într-o vale" (Fontes Historiae Daco-Romanae, *II, București, 1970 pp. 251-253). Această vale, unde conducătorul hun făcuse doar un simplu popas în corturi, se afla desigur în Banat. Aici solii romani au fost primiți de Attila* (op. cit., *pp. 255-259). L-au însoțit apoi pe acesta* „în ținuturile dinspre miazănoapte ale țării" *stăpînite de huni, spre reședința sa. După un timp s-au despărțit de el și au înaintat însoțiți de călăuze peste rîurile Dreevn (?), Tigos (Bigos, Bega), și Tifisas (Tisa),* intrînd deci pe teritoriul Ungariei de astăzi. *După ce au străbătut* „un drum lung" *au înnoptat într-un sat stăpînit de una din soțiile lui Bleda, fratele lui Attila. De aici au mai mers încă* „cale de șapte zile" (op. cit., *p. 261) și numai după aceea au ajuns la „cea mai strălucită dintre locuințele lui Attila", lîngă care se afla cea a lui Onegesius, ceva mai modestă dar avînd o baie,* construită din porunca acestuia, „cu piatră", *de către un prizonier din Sirmium (deci nu o baie romană veche !).* Această reședință care se afla la o distanță de mai bine de 7 zile de drum, la vest de Tisa, pe teritoriul Ungariei de astăzi, *nu poate fi localizată între Sînnicolaul Mare și Vizejdia (între care, în treacăt fie zis, se află în linie dreaptă aproximativ 15 km), mai precis la Tomnatic (între cele două localități),* deoarece aceste așezări se află în Banat, la vest de Timișoara. *Probabil însă că în drum spre „Capitala" lui Attila, înainte de a trece Tisa, solia romană a străbătut o parte a Banatului, în care s-au aflat hunii pînă la 454 e.n. (dovadă descoperirile hunice de la Periam, la sud de Mureș).*

MONUMENTE OMISE

MIHAI NICULAIASA *din* Lămășeni, jud. Suceava, *ne scrie :*

„Pe cuprinsul patriei noastre, se găsesc multe și valoroase vestigii ale trecutului, care atrag turiști și oameni de știință, atît din țară cît și de peste hotare. Lucrarea *Ghid-atlas al monumentelor istorice,* apărută în 1970, omite cîteva din aceste monumente aflate în Țara de Sus.

Ca de exemplu :

— Străvechea așezare *Baia* — leagănul Moldovei, cu ruinele *bisericii catolice* din 1411 a lui Alexandru cel Bun, *Biserica Albă* a lui Ștefan cel Mare din 1467, *Biserica Uspenia* din 1532 a lui Petru Rareș — pictată interior și exterior în perioada 1535-1538.

— *Mănăstirea Slatina,* ctitoria din 1554-1558 a lui Alexandru Lăpușneanu, înconjurată cu ziduri puternice. *Curtea domnească* — transformată ulterior în trapeză pentru călugări — care se află în curs de restaurare. *Turnul domniței Ruxandra* și clădirile alătu-

rate au fost restaurate în 1958. Pentru zugrăvirea bisericii (40 m lungime, 10 m lățime și 39 m înălțime), Lăpușneanu a căutat pictori la Veneția ; s-a adresat, în 1565, și comunității ortodoxe din Liov.

Biserica de la Horodniceni, ctitoria din 1538 a vistiernicului Mateiaș ; aici se păstrează o evanghelie — format mare — din 1821, ferecată în argint și cîntărind 7 kg.

— La Drăgușeni, există *Biserica Sf. Spiridon*, clădită din lemn de stejar, în a doua jumătate a sec. XVIII. Bîrnele, cioplite din bardă, sînt prinse în clești și săgeți".

LOCURI ÎNCĂ NECUNOSCUTE

STAN BADEA *din* com. Mihăești, jud. Olt, *întreabă unde sînt îngropate trupurile lui Mihai Viteazul, Constantin Brîncoveanu și Tudor Vladimirescu.*

Din relatările izvoarelor istorice privitoare la moartea lui Mihai Viteazul rezultă că trupul marelui voievod a fost îngropat pe Cîmpia Turzii, fără a se preciza însă nicăieri locul anume (Șt. Szamosközy, Iacob de Thon, Gh. Palamede, M. Cantacuzino), în vreme ce capul a fost dus de paharnicul Turturea la Mănăstirea Dealu, cum rezultă din hrisovul din 7 decembrie 1612. (Vezi și „Magazin istoric", nr. 6/1969). La sfîrșitul sec. XVII și în sec. XVIII a circulat și versiunea că trupul lui Mihai a fost reînhumat în biserica ridicată de el la Bălgrad (Alba Iulia) ; lăcașul respectiv a fost dărîmat în veacul XVIII, cu prilejul ridicării de către austrieci a noilor fortificații ale orașului.

Așa-zisul mormînt al lui Mihai de la Turda, de care pomenea I. Heliade-Rădulescu, pe la mijlocul veacului trecut, era, de fapt, un sarcofag roman gol. Trupul marelui voievod odihnește și astăzi undeva în Cîmpia Turzii...

Soarta osemintelor lui Constantin Brîncoveanu, decapitat la Constantinopol, la 15 august 1714, împreună cu fiii săi, a fost tot atît de dramatică. Un veac mai tîrziu, în 1820, englezul Walsh a cules, la Stambul, informația că trupurile celor uciși au fost pescuite de marinari greci și înmormîntate într-o biserică din Insula Halki la sud de Constantinopol. In 1720, doamna Maria a strămutat pe ascuns oasele lui Brîncoveanu în Țara Românească, înmormîntîndu-le la Biserica Sf. Gheorghe Nou, între ctitorii căreia se număra și Constantin Brîncoveanu, sub o lespede cu insemne voievodale, dar fără nici o inscripție.

Identitatea mormîntului fără inscripție a fost o vreme păstrată în familia Brîncovenilor, dar cu scurgerea timpului a fost dată uitării. De abia în 1914, Virgil Drăghiceanu — descifrînd inscripția de pe o candela ce lumina mormîntul anonim — a aflat cu emoție că „Această candelă ce s-au dat la Sfeti Gheorghe cel Nou luminează unde odihnească oasele fericitului Domn Constantin Brîncoveanul Basarab Voevod, și este făcută de Doamna Mării Sale Maria..., leat 7228 (1720)" Inițial candela a fost așezată în firida unei ferestre din partea dreaptă a bisericii, deasupra lespedei amintite. *Taina mormîntului lui Constantin Brîncoveanu a fost astfel descifrată și o falnică statuie a sa veghează azi intrarea în biserica Sf. Gheorghe Nou din centrul Bucureștiului.*

Cît despre soarta osemintelor lui Tudor Vladimirescu, ucis de Vasile Caravia din porunca lui Alexandru Ipsilanti la 27 mai 1821, la Tîrgoviște, mormîntul lui nu se cunoaște. După unele mărturii contemporane, rămășițele eroului au fost aruncate într-o fîntînă „de lîngă grădina Geartol", sau undeva în curtea Mitropoliei din Tîrgoviște. Poate că rămășițele „domnului Tudor" se află și astăzi, neștiute, în vechea cetate de scaun a domnilor Țării Românești.

Nicolae MINEI

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR AL REVISTEI

● Herodot despre traci : uniți ar fi fost de neînvins ● O ștafetă a maiorului Pleșoianu și un prefect pașoptist... ● Culise politice în 1930 : mult discutatul caz Stere ● Secolele dintre Tomis și... Constanța ● Furiile lui Mussolini și minciunile Führerului sau petele de rugină de pe „Pactul de oțel" ● C. Mille alias Gh. Copăcineanu și farsa făcută conservatorilor ● Harun-ar-Rașid, mit și realitate ● Noiembrie 1444 : Iancu de Hunedoara înfruntă Semiluna ● Carol II între tron, Zizi Lambrino și Elena Lupescu ● Matei Basarab face dreptate ● Fasciștii părăsesc insula lui Napoleon ● Logofătul Tăutu NU a băut cafea ● Milenarele taine ale lui Nefertari și Nefertiti ● Răspunsurile la concursul „Magazin istoric" ●

CONTENTS

95 YEARS SINCE THE PROCLAMATION OF ROMANIA'S INDEPENDENCE (Evocations, Recollections) 2
NICOLAE CEAUȘESCU Selected Works (Vol. II) in Italian....13
EMIL MOSCALU The Origins of Thracian Civilisation: 14
ELENA RĂDULESCU The Tragedies in Lochias Palace....20
VIKTOR BUGANOV Peter I, the Great Tsar.....26
• Romanian Friends and Associates of Peter I 26
I.N. MĂNESCU The Arms of Moldova (14th - 16th Centuries) 37
DOINA MOTAȘ The Unlikely Children's Crusade.....44
27 YEARS SINCE THE VICTORY OVER FASCIST GERMANY (Evocation, Recollections) ..49
VLADIMIR DUMITRESCU The Sanctuary at Căscioarele (Romania).....68
V. LIVEANU Number and History 71
ALEXANDRU DUȚU Romanian Books in the Course of the 16th—19th Centuries 76
PETRU BUNTA The Statutes of the Workers' General Association of Timișoara (1868)....81
TITU GEORGESCU Travellers through 19th Century Moldova 89
VITALIE STĂNICĂ The Romanians and the African Institute 93

SOMMAIRE

LE 95e ANNIVERSAIRE DE LA PROCLAMATION DE L'INDÉPENDANCE DE LA ROUMANIE (Évocations, mémoires) 2
NICOLAE CEAUȘESCU Oeuvres choisies (IIe volume) en italien 13
EMIL MOSCALU Aux origines de la civilisation thrace: 14
ELENA RĂDULESCU Les drames du Palais de Lochias....20
VIKTOR BOUGANOV Pierre I, le grand tsar.....26
• Amis et collaborateurs roumains de Pierre I 26
I.N. MĂNESCU Les armoiries de la Moldavie (XIVe - XVIe siècles) 37
DOINA MOTAȘ L'improbable croisade des enfants.....44
27 ANS DEPUIS LA VICTOIRE SUR L'ALLEMAGNE FASCISTE (Évocation, mémoires) 49
VLADIMIR DUMITRESCU Le sanctuaire de Căscioarele (Roumanie) — une exceptionnelle surprise archéologique 68
V. LIVEANU Le nombre et l'histoire 71
ALEXANDRU DUȚU Le livre roumain au cours des siècles (XVIe-XIXe) 76
PETRU BUNTA Les Statuts de l'Association Générale des Ouvriers de Timișoara (1868)....81
TITU GEORGESCU Voyageurs à travers la Moldavie du XIXe siècle 89
VITALIE STĂNICĂ Les Roumains et l'Institut d'Afrique.....93

СОДЕРЖАНИЕ

95 ЛЕТ СО ДНЯ ПРОВОЗГЛАШЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ НЕЗАВИСИМОСТИ РУМЫНИИ (Воспоминания, мемуары) 2
НИКОЛАЕ ЧАУШЕСКУ Избранные сочинения (том II-ой) на итальянском языке.....13
ЕМИЛ МОСКАЛУ У истоков фракийской цивилизации ..14
Е. РЭДУЛЕСКУ Драмы во дворце Лохиас 20
В. БУГАНОВ Петр I, великий царь 26
• Румынские друзья и сотрудники Петра I-го 26
И.Н. МЭНЕСКУ Герб Молдовы (XIV - XVI ые века) 37
ДОЙНА МОТАШ Невероятный крестовой поход детей 44
27 ЛЕТ СО ДНЯ ПОБЕДЫ НАД ФАШИСТСКОЙ ГЕРМАНИЕЙ (воспоминания, мемуары)....49
ВЛАДИМИР ДУМИТРЕСКУ Святилище в Кэсчоареле (Румыния) — исключительный археологический сюрприз 68
В. ЛИВЯНУ Номер и история 71
А. ДУЦУ Румынская книга в течении XVI - XIX веков ..76
ПЕТРЕ БУНТА Устав Генерального Общества рабочих Тимишоары (1868) 81
ТИТУ ДЖОРДЖЕСКУ Путешественники по Молдове XIX-го в.....89
В. СТЭНИКЭ Румыны и Институт Африки 93

INHALT

95 JAHRE SEIT DER UNABHÄNGIGKEITSERKLÄRUNG RUMÄNIENS (Hervorrufung, Erinnerungen) 2
NICOLAE CEAUȘESCU Ausgewählte Schriften (2. Band) in italienischer Sprache 13
EMIL MOSCALU Am Ursprung der thrakischen Kultur 14
ELENA RĂDULESCU Die Dramen des Lochias Palastes....20
VIKTOR BUGANOV Peter I., der grosse Zar..... ..26
• Rumänische Freunde und Mitarbeiter Peters I 26
I.N. MĂNESCU Das Wappen der Moldau (14.-16. Jahrhundert) 37
DOINA MOTAȘ Der unwahrscheinliche Kinderkreuzzug..44
27 JAHRE SEIT DEM SIEG ÜBER DAS FASCHISTISCHE DEUTSCHLAND (Hervorrufung, Erinnerungen) 49
VLADIMIR DUMITRESCU Das Heiligtum in Căscioarele — eine aussergewöhnliche archäologische Überraschung 68
V. LIVEANU Zahl und Geschichte 71
ALEXANDRU DUȚU Das rumänische Buch im Laufe der Jahrhunderte (16.-19.).....76
PETRU BUNTA Die Statuten des Allgemeinen Arbeiterverbandes in Timișoara (1868).....81
TITU GEORGESCU Reise durch die Moldau des 19. Jahrhunderts 89
VITALIE STĂNICĂ Die Rumäner und das Afrikainstitut..93

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Serviciul Import — Export presă, București, Calea Griviței nr. 64-66, P.O.B. — 2001

magazin istoric

București, str. Onești, nr. 5 — Sectorul 1. Oficiul poștal Nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ștefan Sorin Gorovei, Vasile Șimandan, I.M. Ștefan, Marian Ștefan, Valentin Urum, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București